

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI**

**ON DOKUZUNCU YÜZYIL SİYER YAZICILIĞINDA HZ.
MUHAMMED ALGISI: AHMED CEVDET PAŞA VE
MEVLÂNÂ ŞİBLÎ ÖRNEĞİ**

SENA İMANCI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN:
PROF. DR. AHMET TURAN YÜKSEL**

KONYA-2019

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Sena İmancı		
	Numarası	138110021014		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı/İslam Tarihi Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	On Dokuzuncu Yüzyıl Siyer Yazıcılığında Hz. Muhammed Algısı: Ahmed Cevdet Paşa ve Mevlânâ Şibli Örneği			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Sena İmancı

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Sena İMANCI
	Numarası	138110021014
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı/İslam Tarihi Bilim Dalı
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Ahmet Turan YÜKSEL
	Tezin Adı	On Dokuzuncu Yüzyıl Siyer Yazıcılığında Hz. Muhammed Algısı: Ahmed Cevdet Paşa ve Mevlânâ Şiblî Örneği

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan On Dokuzuncu Yüzyıl Siyer Yazıcılığında Hz. Muhammed Algısı: Ahmed Cevdet Paşa ve Mevlânâ Şiblî Örneği başlıklı bu çalışma 14/06/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof. Dr.	Ahmet Turan YÜKSEL	
2	Dr. Öğr. Üyesi	ALİ DADAN	
3	Dr. Öğr. Üyesi	Mesut CAN	

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Sena İmancı		
	Numarası	138110021014		
		İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı/İslam Tarihi Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Ahmet Turan Yüksel		
Tezin Adı	On Dokuzuncu Yüzyıl Siyer Yazıcılığında Hz. Muhammed Algısı: Ahmed Cevdet Paşa ve Mevlânâ Şiblî Örneği			

Tarih alanında yaşanan değişim siyer yazıcılığını da etkilemiştir. Bununla birlikte Müslüman tarihçinin anlayışı, birikimi, yaşadığı döneme bakış açısı yaptıkları çalışmalara da yansımaktadır. Bu etkenler Hz. Muhammed konulu araştırmalar ve değerlendirmeler yapmayı gerekli kılmıştır.

Bu tezin amacı on dokuzuncu yüzyıl siyer yazıcılığında Hz. Muhammed algısını Ahmed Cevdet Paşa ve Mevlânâ Şiblî örneği ile yansıtmaktır. Bu tezde Ahmed Cevdet Paşa ve Mevlânâ Şiblî'nin siyer çalışmaları incelenmiştir. Bu tez araştırmaya konu olan dönemin ve yazarların siyer anlayışın anlatan giriş bölümü, Hz. Muhammed'in risâlet öncesi hayatı, risâletin Mekke dönemi ve risâletin Medine dönemi olmak üzere toplam dört bölümden oluşmaktadır. Konular içerisinde Ahmed Cevdet Paşa ve Mevlânâ Şiblî'nin Hz. Muhammed algılarına yönelik verilen bilgiler karşılaştırma yapılarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ahmed Cevdet Paşa, Mevlânâ Şiblî, On Dokuzuncu Yüzyıl, Hz. Muhammed.

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Sena İmancı		
	Student Number	138110021014		
		Islamic History and Arts		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. Ahmet Turan Yüksel		
Title of the Thesis/Dissertation	The Perception of Prophet Muhammad in the Nineteenth Century Sirah Writing: Sample of Ahmad Cawdat Pasha and Mawlana Shibli			

The change in the field of history also influenced the writing of sirah. However, Muslim historians' understanding, accumulation and the point of the view towards the period are related to the work day do. These factors made it necessary to do researches and evaluations about Prophet Muhammad.

The aim of this thesis is to reflect the perception of Prophet Muhammad in the nineteenth century sirah writing with Ahmad Cawdat Pasha and Mawlana Shibli example. In this thesis, the sirah studies of Ahmad Cawdat Pasha and Mawlana Shibli's are examined. This thesis consists of the introduction part explaining the sirah understanding of the period and the authors, Prophet Muhammad's life before prophecy, the prophet's Mecca the period and the prophet Medina period of a total four chapters. In these topics, the information which is given for Ahmad Cawdat Pasha and Mawlana Shibli's perception of prophet is evaluated by making comparisons.

Key Words: Ahmad Cawdat Pasha, Mawlana Shibli, Nineteenth Century, Prophet Muhammad.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	iv
ÖNSÖZ	v

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Metodu.....	1
2. Araştırmanın Kaynakları.....	2
3. XIX. Yüzyıl Siyer Yazıcılığına Kısa Bir Bakış.....	8
4. Mevlânâ Şiblî'nin Hayatına Kısa Bir Bakış.....	15
5. Seyyid Süleyman Nedvî'nin Hayatına Kısa Bir Bakış.....	18
6. Ahmed Cevdet Paşa'nın Hayatına Kısa Bir Bakış.....	20

BİRİNCİ BÖLÜM

HZ. MUHAMMED'İN RİSÂLET ÖNCESİ HAYATI

1.1. Doğduğu Ortam	26
1.2. Nesebi	28
1.3. Doğumu ve Çocukluğu	32
1.3.1. Doğumu.....	32
1.3.2. Sütanneye Verilmesi.....	34
1.3.3. Annesinin Vefatı.....	36
1.3.4. Abdülmuttalib ve Ebû Tâlib'in Yanında Kalması.....	37
1.4. Gençlik ve Yetişkinlik Dönemi	42
1.4.1. Erdemliler Topluluğu'na (Hilfû'l-Fudûl'a) Katılması.....	42
1.4.2. Ticarî Faaliyetleri.....	43
1.4.3. Hz. Hatice ile Evliliği.....	46
1.4.4. Kâbe'nin Onarımına İştirakî ve Kâbe Hakemliği.....	49
1.5. Hz. Muhammed'in Vahye Hazırlanma Süreci	52

İKİNCİ BÖLÜM

RİSÂLETİN MEKKE DÖNEMİ

2.1. Hz. Muhammed'in Peygamber Olarak Görevlendirilişi.....	55
2.2. İlahi Davetin Aşamaları ve İlk Tepkiler.....	58
2.3. Müslümanların Uğradıkları Baskı ve İşkenceler.....	66
2.4. Habeşistan'a Hicret.....	69
2.5. Haşimoğulları'na Boykot.....	72
2.6. Hüzün Yılı.....	73
2.7. Sakîf Kabilesi'ni Ziyaret.....	74
2.8. İsrâ ve Miraç.....	75
2.9. Akabe Biatları.....	79
2.10. Hicret.....	82

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RİSÂLETİN MEDİNE DÖNEMİ

3.1. İlk Faaliyetler ve Kurumsallaşma Sürecinin Başlaması.....	86
3.1.1. Mescid-i Nebevi'nin İnşası.....	86
3.1.2. Suffe.....	88
3.2. Müşriklerle İlişkiler.....	89
3.2.1. İlk Seriyyeler ve Gazveler.....	89
3.2.2. Bedir Gazvesi.....	91
3.2.3. Sevik Gazvesi.....	94
3.2.4. Uhud Gazvesi.....	95
3.2.5. Bi'r-i Maûne.....	99
3.2.6. Mustalıkoğulları Gazvesi.....	101
3.2.7. Hendek Gazvesi.....	102
3.2.8. Hudeybiye Barış Antlaşması.....	106
3.2.9. Mekke'nin Fethi.....	112
3.2.10. Huneyn-Evtas Gazveleri ve Tâif Kuşatması.....	115

3.3. Yahudilerle İlişkiler.....	119
3.3.1. Kaynukaoğulları.....	120
3.3.2. Nadîroğulları.....	121
3.3.3. Kurayzaoğulları.....	123
3.3.4. Hayber'in Fethi.....	124
3.4. Hıristiyanlarla İlişkiler.....	127
3.4.1. Mûte Savaşı.....	128
3.4.2. Tebük Seferi.....	131
3.4.3. Necran Hıristiyanları.....	133
3.5. Veda Haccı ve Hz. Muhammed'in Vefatı.....	135
3.5.1. Veda Haccı.....	135
3.5.2. Hz. Muhammed'in Vefatı.....	141
SONUÇ	146
BİBLİYOGRAFYA.....	150

KISALTMALAR

as	: Aleyhisselâm
A.Ü.	: Ankara Üniversitesi
b.	: Bin
bkz	: Bakınız
bt.	: Binti
der	: Derleyen
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazret
İ.A.	: İslam Ansiklopedisi
İst.	: İstanbul
İ.Ü.	: İstanbul Üniversitesi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
ö.	: Ölüm tarihi
s.	: Sayfa
sav	: Sallahu aleyhi ve selem
tah.	: Tahkik
trc.	: Tercüme
ts.	: Tarihi belli olmayan
Ünv.	: Üniversite
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
yay	: Yayınlayan

ÖNSÖZ

İslam dininin peygamberi, Hz. Muhammed'i (sav) tanımak, İslam dininin anlaşılması ve hayata geçirilmesi açısından oldukça önemlidir. Bu bakımdan Hz. Muhammed'in hayatının araştırılması ve kayıt altına alınması özellikle Müslüman tarihçiler açısından önem arz etmiştir. Ayrıca Hz. Muhammed'in hayatına dair gelişmeleri yok olmaktan kurtarma düşüncesi de Müslüman tarihçileri onun hayatını araştırmaya yönlendirmiştir.

İslam dünyasının genişlemesi ve dünyanın farklı bölgelerine İslamiyet'in yayılması ile birlikte, buradaki insanların algı biçimleri ve kültürel değerleri gibi unsurlar farklı yorum biçimlerinin oluşmasına ve kaynakların artmasına sebep olmuştur.

İslam dünyasında zaman içinde Hz. Muhammed'i yüceltmeci yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımlar araştırmaları gerçeklikten uzaklara götürmüştür. XIX. yüzyılda siyer ilminin gerçekliği de tartışma konusu olmuştur. Bu tartışmaların ardından Hz. Muhammed ile ilgili tekrar doğru ve gerçek olanın algılanması için bazı âlimlerimiz siyer alanında oldukça önemli eserler vermişlerdir. Mevlânâ Şiblî ve Ahmed Cevdet Paşa bu âlimlerimizdendir. Mevlânâ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet* isimli eserinde Kur'an ve sahih hadis odaklı çalışmış, bilgilerin gerçeğe uygun olmasını esas kabul etmiştir. Ahmed Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ* isimli eserinde Kur'an ve hadisi esas kaynak kabul etmiştir.

XIX. yüzyılın farklı coğrafyalarında yaşamış olan Mevlânâ Şiblî ve Ahmed Cevdet Paşa, dönemin önemli siyer tarihçilerindedir. Müelliflerin Hz. Muhammed algıları üzerine hazırladığımız çalışmamızın, yaşadıkları dönemde Müslüman dünyanın Hz. Muhammed algısını yansıtması bakımından örnek olacağını düşünmekteyiz.

Tezimiz giriş kısmının yanında üç bölümden oluşmaktadır.

Giriş kısmında araştırmanın konusu, amacı ve metodu, araştırmanın kaynakları, XIX. yüzyılda siyer yazıcılığı, Mevlânâ Şiblî, Seyyid Süleyman Nedvî ve Ahmed Cevdet Paşa'nın hayatı hakkında bilgiler yer almıştır.

Birinci bölümde Hz. Muhammed'in doğduğu çevre, nesebi, çocukluğu, gençliği, yetişkinliği, evliliği gibi risâlet öncesi hayatından bahsedilmiştir.

İkinci bölümde Hz. Muhammed'e risâletin gelişinden, Hz. Muhammed'in Medine'ye hicretine kadar olan hayatı anlatılmıştır.

Üçüncü bölümde ise Hz. Muhammed'in Medine'ye hicretinden başlayarak, ilk kurumsallaşma süreci, müşrikler, Yahudiler ve Hıristiyanlarla olan ilişkiler, Hz. Muhammed'in veda haccı ve vefatı anlatılmıştır.

Tezimizde Mevlânâ Şiblî ve Ahmed Cevdet Paşa'nın Hz. Muhammed algıları karşılaştırılarak incelenmiştir.

Araştırma ve tez yazım sürecinde, ilgi ve alakasını benden esirgemeyerek her türlü yardımda bulunan değerli danışmanım Prof. Dr. Ahmet Turan Yüksel'e teşekkür ederim.

Sena İMANCI

Konya-2019

GİRİŞ

1- Araştırmanın Konusu, Amacı ve Metodu

Tezimizin konusu XIX. Yüzyıl siyer yazıcılığında Hz. Muhammed algısı, Mevlânâ Şiblî ve Ahmed Cevdet Paşa'nın Hz. Muhammed (sav) algılarıdır.

Tezimizde Mevlânâ Şiblî'nin *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet* eserini ve Ahmed Cevdet Paşa'nın *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ* eserini kendimize kaynak alarak, iki müellifimizin de Hz. Peygamber'in hayatına dair ortak bahsettiği konular ile çalışmamızı sınırlandırdık.

Tezimizde XIX. yüzyılın çok değerli tarihçi, büyük devlet adamı, hukukçu, mütefekkir, edip, eğitimci ve sosyolog olan Ahmed Cevdet Paşa ile yine XIX. yüzyılda tarih, kelam, edebiyat, şiir ve düşünce tarihi gibi birçok alanda kendisini kanıtlamış Mevlânâ Şiblî'nin Hz. Muhammed algılarını incelemek temel hedefimiz oldu.

Müslüman tarihçinin anlayışı, birikimi, yaşadığı döneme bakışı şüphesiz ki çalışmalarına da yansımaktadır. Yazarların içinde buldukları yer ve zamanın değişken olması aynı konuyu farklı algılamalarına sebep olmuştur. Temelde aynı ya da benzer kaynaklar kullanılıyor olursa dahi, yaşadığı dönemin tanıdığı olan bir araştırmacının algısı, başka bir yer ve zaman dilimindeki araştırmacıdan farklı olacaktır. Siyer yazıcılığının seyrini anlamak, sözünü ettiğimiz farklılıkları dikkate almayı gerektirir. Hz. Muhammed'in hayatı İslam tarihinde her zaman ayrı bir öneme sahip olmuştur. XIX. yüzyıl siyer yazıcılığının Hz. Muhammed algısını yansıtmak adına yapılan bu çalışma, Mevlânâ Şiblî ve Ahmed Cevdet Paşa örneği ile Hz. Muhammed algısını ortaya koyma amacındadır.

Tezimizde Mevlânâ Şiblî ve Ahmed Cevdet Paşa'nın Hz. Muhammed algısını yansıtan görüşleri aktarılıp, konu sonlarında müellifler arasındaki görüş farklılıkları karşılaştırılarak incelenmiştir. Böylece müellifler arasında bulunan görüşlerin benzerlikleri ya da farklılıkları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Tezimizde konu sonlarında Mevlânâ Şiblî ve Ahmed Cevdet Paşa'nın Hz. Muhammed algılarında görüş farklılığının ortaya çıktığı durumlarda, karşılaştırma yapmak için İslam

tarihinin ilk dönem kaynaklarından ya da son dönem İslam tarihçilerinin eserlerinden faydalanılmıştır. Tezimizde konular sistematik bir düzenle yazılmıştır.

Ahmed Cevdet Paşa'nın *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ* eserindeki daha çok eski dönemlerde kullanılan Türkçe kelimeler daha kolay anlaşılması için tezimizde günümüzde kullanılan kelimeler ile ifade edilmeye çalışılmıştır.

2. Araştırmanın Kaynakları

Tezimizin konusu XIX. yüzyıl siyer yazıcılığında Hz. Muhammed algısı olması sebebiyle, başta Mevlânâ Şiblî ve Ahmed Cevdet Paşa'nın eserleri olmak üzere, gerek ilk dönem İslam tarihçileri olsun, gerekse son dönem İslam tarihçileri olsun birçok tarihçinin de Hz. Muhammed algısı ile ilgili farklı çalışmalar kullanılmıştır.

Konuyla ilgili olarak ilk dönem İslam tarihi kitapları, medeniyet tarihi kitapları, tabakat kitapları, tezler, makaleler, diyanet İslam ansiklopedisi, dini terimler sözlükleri ve incelediğimiz yazarların eserleri çalışmamızda bize yardımcı olmuştur.

Tezimizin ana kaynağını oluşturan temelde iki müellifimizin eserleridir. Bu müelliflerimizden birisi Mevlânâ Şiblî'dir. Mevlânâ Şiblî'nin Hz. Peygamber'in hayatını anlattığı en önemli çalışması *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*¹ (*Sîret-i Nebî*) olduğu kabul edilir. Şiblî, *Sîret-i Nebî* eserinin ilk cildinin tamamını, ikinci cildinin ise bir kısmını kendisi yazmıştır. Ancak eseri basılmadan vefat etmiştir. Şiblî'nin öğrencisi Nedvî de hocasının bu eserinin ikinci cildine eklemeler yaparak basılmasını sağlamıştır. Şiblî, bu eserinde Hz. Muhammed'in risâletinin yirminci senesine kadar olan kısmını ilk ciltte, Hz. Muhammed'in risâletinin son üç yılını ise ikinci ciltte takdim etmiştir. İkinci cilde Hz. Muhammed'in ahlâk ve şemâiline, çocukları ve ailelerine ait bilgiler de ilave edilerek eser basılmıştır. Nedvî, sonraki ciltleri de kendisi yazarak eseri tamamlamıştır. Aslı Urduca olan *Sîret-i Nebî* Ömer Rıza Doğrul tarafından Türkçeye, İngilizce çevirisinden *Asr-ı Saadet* adıyla dört cilt halinde tercüme edilmiş, ayrıca mütercim tarafından yine Süleyman Nedvî'ye ait

¹ Şiblî, Mevlânâ, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, trc: Ömer Rıza Doğrul, I-V, İstanbul, 1977-1978.

olan *Sîret-i Aişe* de çevrilerek dördüncü cilde eklenmiştir. Ömer Rıza Doğrul, Şiblî ve Nedvî'nin eserlerinden istifadeyle Sadr-ı İslam başlığı altında Hulefa-i Raşidin dönemini dört cilt halinde kaleme almıştır. Türkçesi bu şekilde sekiz cildi bulan eserin eski harflerle neşri İstanbul'da 1928 yılında tamamlanmıştır.² Tezimizde kullandığımız *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet* isimli eserde orijinal halinde üçüncü ve dördüncü ciltte bulunan Kur'an'ın tarihi, mucizevi yönleri, hakikat ve sırları açıklanan bölümler ikinci cildin içerisinde yer almıştır. Eserde konular aktarılırken bilgi edinilen kaynaklar okuyucuya sunulmuştur.

Tezimizde yararlandığımız ikinci ana kaynağımız ise Ahmed Cevdet Paşa'nın *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*³ isimli eseridir. XIX. yüzyılın meşhur Türk âlimi ve devlet adamı olan Ahmed Cevdet Paşa bu eserini hayatının son zamanlarında kaleme almıştır. Eser Hz. Âdem'in hayatından başlayarak, geçmiş dönemde yaşamış peygamberleri, Hz. Muhammed'in hayatı ve İslam'ın ortaya çıkışını, Râşid Halifeleri, Emevî ve Abbâsî halileferini, bazı Türk İslam devletleri ve Osmanlı Devleti'nin 1439'a kadar ki dönemini anlatmaktadır.⁴ Eserde bilgi edinilen kaynaklar okuyucuya verilmemiştir. Bu eser Latin harfleri ile yazılırken esas metin aynen korunmuş, açıklama ihtiyacı duyulan yerler parantez içinde yazılmıştır.

Muhammed İbn İshak'ın (ö.151/768) en meşhur eseri *es-Sîre*'dir.⁵ Bu eser bütünüyle günümüze ulaşamamıştır. Orjinal hâli eksik nüshalar halinde bulunmaktadır. Hz. Peygamber'i Hz. Âdem'den itibaren gönderilen peygamberlerin devamı ve sonuncusu olarak ele aldığı görülür. Hz. Peygamber'in doğumundan hicretine kadarki gelişmeler ise daha çok ferdî olaylar şeklinde ele alınmıştır. Bunlar arasında İslâmiyet'i kabul eden şahsiyetlere, Kureyşliler'in Hz. Peygamber'e ve müslümanlara karşı düşmanlıklarına, Hz. Ebû Bekir'in davetiyle müslüman olanların, Habeşistan'a hicret eden ve geri dönenlerin isim listelerine, özellikle Hz. Peygamber'in Medine'deki siyasî ve içtimaî hayatı düzenlemek için yahudilerle

² Özşenel, "Gelenek ile Modernite Arasında Bir Sentez Denemesi: Seyyid Süleyman Nedvî (1884-1953)", s.120-121.

³ Cevdet Paşa, Ahmet, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I-II, İstanbul, 1966-1969.

⁴ Halaçoğlu, Yusuf – Aydın, Mehmet Akif, "Cevdet Paşa", *DİA*, İstanbul, 1993, VII/449.

⁵ İbn İshak, Muhammed, *es-Sîre*, tah. Muhammed Hamidullah, Konya, 1981.

yaptığı muahedenin metni gibi diğer kaynaklarda rastlanmayan önemli bir belgeye yer verilmiştir.⁶

Ebû Muhammed Abdülmelik İbn Hişam'ın (ö.218/833) *es-Sîretü'n-Nebeviyye*⁷ eseri Hz. Muhammed'in hayatı ile ilgili bilgilerin tamamını günümüze ulaştıran en eski kitaptır. İbn Hişam'ın bu eseri çoğunlukla Mısırlı râviler yoluyla diğer İslâm ülkelerine ulaştırılmıştır.⁸

Ebu Abdullah Muhammed İbn Sa'd'ın (ö.230/844) en meşhur eseri *et-Tabakatü'l-Kübrâ*'dır.⁹ Eser siyer-megâzî ve tabakat ana bölümlerinden oluşmaktadır. Eser, Hz. Muhammed'i diğer peygamberlerle irtibatlandıran kısa bir risâlet tarihinden sonra, Hz. Muhammed'in anne ve babasının soyuna yer vermiş, onun Mekke dönemi hayatını anlatmıştır. Et-Tabakât'ı daha önceki eserlerden farklı kılan özelliği, esere Hz. Muhammed'in Tevrat ve İncil'deki sıfatlarıyla başlayıp, devamında onun ahlâkî ve şahsî özellikleri, yürüme, konuşma, yeme, içme, giyinme, gibi konulara yer vermiş olmasıdır. Eserde Hz. Muhammed'in veda haccından sonraki hayatı ile vefatına oldukça fazla yer vermiştir. Daha sonra onun vefatı üzerine söylenen mersiyeler yer almıştır. Eserde ashap, tâbiîn, tebeu't-tâbiîn ve müellifin vefat tarihi olan 230/845 yılına kadar ki râvilerin hal çevirileri ve hanım sahâbîler hakkında bilgiler de verilmiştir.¹⁰

Ebû'l Abbâs Ahmed b. Yahyâ b. Câbir Belâzürî'nin (ö.279/892) zamanımıza ulaşan iki eserinden birisi *Ensâbü'l Eşraf*'dir.¹¹ Bu eser Hz. Muhammed'in hayatı ve şahsiyetini, Râşid Halifeler'i, Emevîler ve Abbasîler'in ilk dönemini anlatan değerli bir kaynaktır.

⁶ Fayda, Mustafa, "İbn İshak", *DİA*, İstanbul, 1999, XX/95.

⁷ İbn Hişam, Ebû Muhammed Abdülmelik, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, tah. Mustafa es-Sakkâ, I-II, Kâhire, 1955.

⁸ Fayda, Mustafa, "İbn Hişam", *DİA*, İstanbul, 1999, XX/72.

⁹ İbn Sa'd, Ebu Abdullah Muhammed, *et-Tabakatü'l-Kübrâ*, I-VIII, Beyrut, 1985.

¹⁰ Fayda, Mustafa, "İbn Sa'd", *DİA*, İstanbul, 1999, XX/295.

¹¹ Belâzürî, Ebû'l Abbâs Ahmed b. Yahyâ b. Câbir, *Ensâbü'l Eşraf*, tah. Muhammed Hamidullah, Jerusalem, 1963.

Tezimizde Mevlânâ Şiblî ve Ahmed Cevdet Paşa'nın görüşlerini karşılaştırırken Ebû İsâ Muhammed Tirmizî'nin (ö.279/892) *Sünen*'i¹² bizlere bazı hadisleri aktarmada yardımcı olmuştur.

Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr Taberî'nin (ö.310/922) *Tarîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*¹³ eseri ilk dönem İslam tarihi kaynaklarından birisidir. Eser insanın yaratılışından 302/914 yılına kadar olan olayları ele almıştır. Eser rivayetleri iletirken, rivayetlerin senetlerini de vermiştir.

Ayrıca Muhammed b. Ömer Vâkıdî'nin (ö.207/822) *Kitâb'l-Megâzi'si*,¹⁴ İbn Seyyidinnâs'ın (ö.734/1334) *Uyûnü'l-Eser fî Fünûni'l-Megâzi ve's-Siyer*'i¹⁵ ve Ahmed b. Hanbel'in (ö.241/855) *Müsned*'i¹⁶ Hz. Peygamber'in hayatını konu almaları sebebiyle tezimizde yararlandığımız değerli kaynaklar olmuşlardır.

Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*¹⁷ adlı tefsiriyle tanınmış son dönem din âlimidir. Elmalılı Hamdi Yazır'ın *Hak Dini Kur'an Dili* tefsiri en çok bilinen eseridir. *Hak Dini Kur'an Dili*'nin dayandığı temel kaynaklar ve taşıdığı kültürel içerik, ana hatlarıyla ve büyük çoğunluğuyla İslâmî ilimlere aittir. Sadece eserin yazıldığı dönemdeki seviyesiyle Batı kültürüne de âşina olduğu, geleneksel Doğu kültürüyle uyuşan noktalarda âyetlerin tefsirlerinin bu kültüre ait yeni unsurlarla beslenerek desteklenildiği, çatışma ve çelişme bulunan durumlarda da diyalog, tartışma, hatta hesaplaşmaya girildiği görülür.¹⁸

Muhammed Hamidullah'ın *İslam Peygamberinin Hayatı ve Faaliyetleri*¹⁹ isimli eseri Salih Tuğ tarafından tercüme edilmiştir. Eser Hz. Peygamber'in hayatının neden araştırılma konusu olduğundan başlayarak, Hz. Peygamber'in vefatına kadar siyer konularını anlatmıştır.

¹² Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed, *Sünen*, İstanbul, 1981.

¹³ Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr, *Tarîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, tah. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim, I-V, Beyrut ts.

¹⁴ Vâkıdî, Muhammed b. Ömer, *Kitâb'l-Megâzi*, tah. Marsden Jones, I-III, Beyrut, 1966.

¹⁵ İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-Eser fî Fünûni'l-Megâzi ve's-Siyer*, tah. Muhammed el-id el-Hatrâvî ve arkadaşı, I-II, Beyrut, 1992.

¹⁶ İbn Hanbel, Ahmed, *Müsned*, I-VI, İstanbul, 1982.

¹⁷ Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, I-X, İstanbul ts.

¹⁸ Bilgin, Mustafa, "Hak Dini Kur'an Dili", *DİA*, İstanbul, 1997, XV/159.

¹⁹ Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi Hayatı ve Faaliyetleri*, trc: Salih Tuğ, I-II, Ankara, 2003.

Tezimizi karşılaştırmalı olarak yazarken müelliflerin görüşlerinde farklılık olan yerlerde İbrahim Sarıçam'ın *Hız. Muhammed ve Evrensel Mesajı*²⁰ eserinden yararlanılmıştır. İbrahim Sarıçam'ın *Hız. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Hız. Peygamber'in gönderildiği ortamdan başlayarak onun peygamberlikten önceki hayatını, risâletini, risâletinin Mekke ve Medine dönemini, aile hayatını, Hız. Muhammed'in idari işlerini, ekonomik, sosyal kültürel faaliyetlerini anlaşılır bir dil ile anlatan bir eserdir.

M. Ali Kapar'ın *Hız. Peygamber'in Müşriklerle Münasebeti*²¹ isimli eseri bizlere Müslümanların müşriklerle ilişkilerini ve Hız. Peygamber'in müşriklerle yaptığı mücadeleleri gösteren önemli bir eserdir.

Arabistan'daki sosyal ve kültürel hayat hakkında bilgiler verirken Ahmet Turan Yüksel'in "Bir Tacir Olarak Hız. Peygamber"²² ve "Yakın Doğu'da Ticaret Merkezi ve Panayırlar"²³ makaleleri yararlandığımız çalışmalardandır.

Adnan Demircan'ın *Nebevi Direniş Hicret*²⁴ eserinde Hız. Peygamber'in hicreti hakkında en eski kaynaklardan, muahhar kaynaklara varıncaya kadar pek çok rivayet bulunduran bir eserdir.

XIX. yüzyılın tarihe ve siyer bakış açısı ve Ahmed Cevdet Paşa'nın hayatı hakkındaki bilgileri aktarırken; Özgür Çağış'ın *XIX. Yüzyıl İslam Tarihçiliğinde Ahmed Cevdet Paşa* isimli yüksek lisans tezi,²⁵ M. Şakir Ülkütaşır'ın *Cevdet Paşa Hayatı-Şahsiyeti-Eserleri*,²⁶ Ali Ölmezoğlu'nun *Ahmet Cevdet Paşa Hayatı ve Eserleri*,²⁷ Ahmet Zeki İzgören'nin *Ahmet Cevdet Paşa*,²⁸ İlber Ortaylı'nın,

²⁰ Sarıçam, İbrahim, *Hız. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Ankara, 2007.

²¹ Kapar, M. Ali, *Hız. Muhammed'in Müşriklerle Münasebeti*, İstanbul, 1987.

²² Yüksel, Ahmet Turan, "Bir Tacir Olarak Hız. Peygamber", *Diyanet İlmi Dergi- Hız. Muhammed(sav) Özel Sayı*, Ankara, 2003, s.137-148.

²³ Yüksel, Ahmet Turan, "Yakın Doğu'da Ticaret Merkezi ve Panayırlar", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı:5, Konya, 1994, s.309-334.

²⁴ Demircan, Adnan, *Nebevi Direniş Hicret*, İstanbul, 2000.

²⁵ Çağış, Özgür, *XIX. Yüzyıl İslam Tarihçiliğinde Ahmet Cevdet Paşa (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Isparta, 2014.

²⁶ Ülkütaşır, M. Şakir, *Cevdet Paşa Hayatı-Şahsiyeti-Eserleri*, Ankara, 1946.

²⁷ Ölmezoğlu, Ali, *Ahmet Cevdet Paşa Hayatı ve Eserleri*, Celal Bayar Ün. Araştırma ve Uygulama Merkezi, Manisa, 2002.

²⁸ İzgören, Ahmet Zeki, *Ahmet Cevdet Paşa*, İstanbul, 1999.

*İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*²⁹ Christoph K. Neumann'ın *Araç Tarih Amaç Tanzimat, Tarih-i Cevdet'in Siyasî Anlamı*³⁰ eserleri ve Ercüment Kuran'ın "Tanzimat Dönemi Osmanlı Tarih Yazıcılığı", Bekir Kütükoğlu'nun "Tarihçi Cevdet Paşa", İlber Ortaylı'nın "Osmanlı Tarih Yazıcılığının Evrimi Üstüne Düşünceler" makaleleri bizlere yardımcı olan çalışmalardandır.

Mevlânâ Şibli'nin hayatına dair bilgileri aktarırken Celal Soydan'ın "Şibli'de Türkler"³¹ makalesi ve Seyyid Nedvî'nin hayatını aktarmada Mehmet Özşenel'in "Gelenek ile Modernite arasında bir sentez denemesi: Seyyid Süleyman Nedvî (1884-1953)"³² makalesi bizim müracat ettiğimiz çalışmalardandır.

XIX. Yüzyıl'da siyer yazıcılığıyla ilgili bilgileri aktarmada Âdem Apak'ın "Siyere Kaynaklığı Açısından Kur'an'ın Değeri ve Önemi",³³ Ali Yardım'ın "Hz. Peygamber'i Anlatan İlim Dalları ve Şemâil Nev'i",³⁴ İbrahim Sarıçam'ın "Hz. Muhammed'in Hayatının Güncel Sunumu Üzerine Bazı Mülâhazalar",³⁵ Ayhan Tergip'in "Siyer Yazıcılığı ve Türklerin Siyer İlimine Katkıları",³⁶ Osmanlı Toplumunun Hz. Muhammed Hakkındaki Bilgi Kaynakları Üzerine Bir Bibliyografya",³⁷ Mehmet Özdemir'in "Siyer Yazıcılığı Üzerine"³⁸ ve Şahabettin

²⁹ Ortaylı, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul, 2003.

³⁰ Neumann, Christoph K., *Araç Tarih Amaç Tanzimat, Tarih-i Cevdet'in Siyasî Anlamı*, trc: Meltem Arun, İstanbul, 2000.

³¹ Soydan, Celal, "Şibli'de Türkler", *Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2001, I, sayı:3, s.181-190.

³² Özşenel, Mehmet, "Gelenek ile Modernite Arasında Bir Sentez Denemesi: Seyyid Süleyman Nedvî (1884-1953)", *Divân: İlmî Araştırmalar Dergisi*, XI, sayı:21, Şubat, 2006, s.115-126.

³³ Apak, Âdem, "Siyere Kaynaklığı Açısından Kur'an'ın Değeri ve Önemi", *İstem*, VIII, sayı:16, 2010, s.9-18.

³⁴ Yardım, Ali", Hz. Peygamber'i Anlatan İlim Dalları ve Şemâil Nev'i", *Diyanet Dergisi*, Peygamberimiz Özel Sayısı, Dinî, İlmî ve Edebî üç Aylık Dergi, XXV, sayı:4, Ankara, 1989, s.213-220.

³⁵ Sarıçam, İbrahim, "Hz. Muhammed'in Hayatının Güncel Sunumu Üzerine Bazı Mülâhazalar", *İstem*, IX, sayı:7, 2006, s.9-14.

³⁶ Tergip, Ayhan, "Siyer Yazıcılığı ve Türklerin Siyer İlimine Katkıları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Klâsik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı, 2010, s.221-232.

³⁷ Erşahin, Seyfettin, "Osmanlı Toplumunun Hz. Muhammed Hakkındaki Bilgi Kaynakları Üzerine Bir Bibliyografya", *İslami Araştırmalar Dergisi*, XVII, sayı:3, 2005, s.335-358.

³⁸ Özdemir, Mehmet "Siyer Yazıcılığı Üzerine", *Milel ve Nihal İnanç Kültür ve Araştırma Dergisi*, IV, sayı:3, Ankara, 2007, s.129-162.

Tekindağ'ın “Osmanlı Tarih Yazıcılığı”³⁹ makaleleri çalışmamızda müracat ettiğimiz çalışmalardandır.

Hız. Peygamber'in çocukluğu ile ilgili bilgileri aktarmada Bünyamin Erul'un “Hız. Peygamber'in Risâlet Öncesi Hayatına Farklı Bir Yaklaşım”,⁴⁰ ve Hız. Muhammed'in Necranlılar ile görüşmesinde Mustafa Fayda'nın “Hız. Muhammed'in Necranlı Hristiyanlarla Görüşmesi ve Mübâhele”⁴¹ makaleleri yararlandığımız çalışmalar arasındadır.

Ferda Demir'in *Yirminci Yüzyıl Siyer Yazıcılığında Hız. Muhammed Algısı: Muhammed Hüseyin Heykel, Muhammed İzzet Derveze ve İmadüddin Halil Örneği*⁴² isimli yüksek lisans tezi, müelliflerine göre Hız. Peygamber'in hayatını anlatması ile bize yardımcı olan bir çalışma olmuştur.

3. XIX. Yüzyıl Siyer Yazıcılığına Kısa Bir Bakış

Siyeri incelemek, toplulukların Hız. Muhammed algılarını gözlemlemek açısından önemlidir. Bu sebeple siyer çalışması yapacak araştırmacının, öncelikle kaynak, içerik, metod ve çalışmanın yöneldiği kitleyi iyi belirlemesi gerekmektedir.⁴³

XIX. yüzyıl siyer yazıcılığını anlatmadan önce siyer yazıcılığının doğuşu hakkında bilgiler vermenin daha uygun olacağını düşünüyoruz. Bu bakımdan siyer yazıcılığına önce kavramsal bir çerçevede bakacak olursak; meğâzî kelimesi “ğazeve” kökünden türetilmiş olup “mağzâ” ya da “mağzât” kelimesinin çoğuludur. Savaş yapılan yerler, savaş, savaş hikâyeleri veya destanları gibi anlamlara gelmektedir.⁴⁴ Kavram olarak ise; Hız. Muhammed'in gazve ve seriyyelerinin tarihine ve bu konuda yazılan eslere isim olmuştur. Siyer kelimesinin eş anlamlısı

³⁹ Tekindağ, Şahabettin, “Osmanlı Tarih Yazıcılığı”, *Belleten*, XXXV, sayı:140, Ankara, Ekim, 1971, s. 655-662.

⁴⁰ Erul, Bünyamin, “Hız. Peygamber'in Risâlet Öncesi Hayatına Farklı Bir Yaklaşım”, *Diyanet İlmî Dergisi Peygamberimiz Hız. Muhammed (Özel Sayı)*, Ankara, 2003, s. 38-44.

⁴¹ Fayda, Mustafa, “Hız. Muhammed'in Necranlı Hristiyanlarla görüşmesi ve mübâhele”, A.Ü. İslam İlimler Dergisi, sayı:2, Ankara, 1975, s. 134-149.

⁴² Demir, Ferda, *Yirminci Yüzyıl Siyer Yazıcılığında Hız. Muhammed Algısı: Muhammed Hüseyin Heykel, Muhammed İzzet Derveze ve İmadüddin Halil Örneği (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, On dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Samsun, 2013.

⁴³ Demir, *Yirminci Yüzyıl Siyer Yazıcılığında Hız. Muhammed Algısı*, s.3.

⁴⁴ Tergip, “Siyer Yazıcılığı ve Türklerin Siyer İlmine Katkıları”, s. 221.

halinde hem kendi başına hem siyerle beraber kullanılan bir kelime olarak anlatabiriz.⁴⁵ Modern ifadesi ile meğâzî, Hz. Muhammed'in on senelik Medine hayatının diplomat ve kurmay yönünü kendine konu edinmiş olup muharebe sevk ve harekâtı, savaş tarihi, devlet hukuku, devletler ve toplumlar arası diplomatik ilişkiler açısından son derece önemli bir ilim dalıdır.⁴⁶

Siyer kelimesi ise “seyera” kökünden türetilmiş, “sîre” veya “sîret” kelimesinin çoğuludur. Siyer kelimesi sözlükte ise bir kimsenin içi, hâli, tavrı, gidişi, ahlakı veya hâl tercümesi anlamlarına gelmektedir. Siyer kelimesi İslam tarihinde Hz. Muhammed'in hayatını anlatmak için kullanılmıştır. Zaman içinde bu kelimenin anlamı daha da genişlemiş, soyu, doğumu, çocukluğu, gençlik yılları, risâleti, Mekke ve Medine'de yaşanan olayları ve yapılan savaşları da içine alacak biçimde, doğumundan ölümüne kadar Hz. Muhammed'in hayatını anlatan kitaplara “es-Siretü'n-Nebeviyye”, “Siyer-i Nebî” veya kısaca “Siyer” ismi verilmiştir.⁴⁷

Siyer ve meğâzî arasındaki ilişkiye bakılacak olursa; bu kavramlar başlangıçta esasen iki farklı anlamda kullanılmıştır.⁴⁸ Siyer, Mekke ve Medine dönemlerini bir bütün olarak ele alırken, meğâzî, Hz. Muhammed'in son on senelik Medine hayatının yalnızca gazve ve savaşlarını kendine konu edinmiştir. Ancak son dönemlerde bu iki kavram birbirlerinin yerine kullanılmaya başlanmıştır. Sonuç olarak meğâzî ve siyer kavramları Hz. Peygamber'in hayatını ve gazalarını konu alan ilmi disiplinler olmuşlardır.⁴⁹

Siyer ilmi, bir taraftan hadis ilminin, bir taraftan da İslam tarihinin içindedir. Konusu, Hz. Muhammed'in davranışları, sözleri ve hayatının çeşitli yönleri ile sınırlandırılmıştır. Bu yönden siyer, hadis ilminin bilinmesini zorunlu kılmıştır.⁵⁰

Siyer yazıcılığını etkileyen birçok unsur vardır. Bunlardan birisi de Kur'an'da Hz. Muhammed'in insanlığa bir örnek olması⁵¹ sebebiyle onun hayatının

⁴⁵ Fayda, Mustafa, “Siyer ve Megâzi”, *DİA*, İstanbul, 2009, XXXVII/319.

⁴⁶ Yardım, “Hz. Peygamber'i Anlatan İlim Dalları ve Şemâil Nev'i”, s.216.

⁴⁷ Hızlı, Mefail, “Siyer”, *Şâmil İslâm Ansiklopedisi*, Haz.: Ahmet Ağırakça vd., İstanbul, 1992, V/428.

⁴⁸ Yardım, “Hz. Peygamber'i Anlatan İlim Dalları ve Şemâil Nev'i”, s.216.

⁴⁹ Tergip, “Siyer yazıcılığı ve Türklerin Siyer İlmine Katkıları”, s.221-222.

⁵⁰ Yardım, “Hz. Peygamber'i Anlatan İlim Dalları ve Şemâil Nev'i”, s.215.

⁵¹ Ahzâb, 33: 21.

unutulmaması ve daha sonraki nesillere aktırılmasıdır. Bu amaçla onun hayatının her aşaması Müslüman tarihçiler tarafından derinlemesine incelenmiştir. Bununla beraber siyasî çekişmeler, hukuki ihtiyaçlar, Hz. Muhammed'in ve sahabenin hayatlarına dair bilgileri ve ilk Müslümanların yaşadığı hadiseleri yok olmaktan kurtarma fikri, Hz. Peygamber'in siyerinin toplanmasını zorunlu kılmıştır.⁵²

Yukarıda gösterilen tüm bu sebepler Müslümanları Hz. Muhammed'in hayatını kayıt altına almaya yöneltmiştir. Hz. Peygamber ile arasına hiçbir mesafe girmemesi bakımından orijinal, Müslümanların tümü için şüphe barındırmaması bakımından sahit ve objektif olan Kur'an'la⁵³ birlikte; hadis birikimi, klasik siyer kaynakları, genel İslam tarihi kitapları, ensab ve tabakat kitaplarının siyer araştırmalarının kaynakları olduğu kabul edilir.⁵⁴

Müslümanlarda ilk tarih yazıcılığı, daha Hz. Muhammed hayattayken başlamıştır. Hz. Muhammed'i hayatlarının her alanında örnek almaya çalışan sahabe, onun sözlerini ve davranışlarını kaydetmeye çalışmışlardır. Mekke döneminde başlayan hadis toplama davranışı, yazılmış olan hadislerin Kur'an-ı Kerim ayetleriyle karışması ihtimali göz önüne alınarak, Hz. Peygamber tarafından yasaklanmıştır. Medine dönemine geçilip, Kur'an üslubu ile Hz. Peygamber'in üslubunun ayırt edilmeye başlanmasıyla birlikte, artık hadislerin Kur'an ayetleri ile karışması ihtimali ortadan kalkmıştır. Böylece Hz. Peygamber hadislerin kayıt altına alınmasına yeniden izin vermiştir. Sahabe tarafından toplanıp kayıt altına alınan bu hadisler, Müslümanlarda ilk tarih yazıcılığının da başlangıcını oluşturmuştur.⁵⁵

Siyere dair ilk yazılı malzemeler; sahabenin kaydettikleri hadisler, Medine'de yapılan nüfus sayımı kayıtları, Medine Vesikası, antlaşmalar, memurlarla ilgili ahitnameler, emannameler, Hudeybiye metni, elçilerle gönderilen mektuplar olarak söylenebilir.⁵⁶

Tarih alanında ortaya çıkan yüceltmeci ve savunmacı yaklaşım siyer yazıcılığında ortaya çıkmaya başlamıştır. Bundan dolayı da siyer kitaplarında zaman

⁵² Tergip, "Siyer yazıcılığı ve Türklerin Siyer İlmine Katkıları", s.230.

⁵³ Apak, "Siyere Kaynaklığı Açısından Kur'an'ın Değeri ve Önemi", s.11.

⁵⁴ Sarıçam, "Hz. Muhammed'in Hayatının Güncel Sunumu Üzerine Bazı Mülâhazalar", s.9-13.

⁵⁵ Tergip, "Siyer yazıcılığı ve Türklerin Siyer İlmine Katkıları", s.223-224.

⁵⁶ Demir, *Yirminci Yüzyıl Siyer Yazıcılığında Hz. Muhammed Algısı*, s.3.

içinde gerçek ve gerçek dışı bilgiler birbirine karışmaya başlamıştır. Hz. Peygamber'in hayatını anlamada objektif olan Kur'anî bakış açısı büyük oranda geri plana atılmıştır.⁵⁷

Geç dönem siyer kaynaklarında gerçek ve hayal ürünü olan bilgilerin birbirine geçmesi sonucu yüceltilmiş Hz. Muhammed algısını içeren eserler yazılmıştır. Bu eserlerden bazıları: *Muhammediyye*, *Ahmediyye*, *Kara Davud*, *Envaru'l-Aşıkîn* ya da Türk müellif Darîr'e ait *Sîret-i Nebî*'dir. Bunlar daha çok menkıbe ve destan mantığı ile yazılmış, tasavvufla şekillenen bir peygamber algısı oluşturmaya çalışmışlardır. Sonuçta doğal olarak Hz. Peygamber'in tarihi kişiliği gerçeklikten uzaklaşarak adeta tarih içinde kaybolmuştur. XIX. yüzyıldan itibaren İslam dünyasında siyer geleneğinde yeni bir dönem ortaya çıkmaya başlamıştır. Batı'da özellikle bu yüzyılda şarkiyat çalışmaları çerçevesinde siyer de önem verilen alanlardan biri olmuştur. Şarkiyat çalışmaları ilerledikçe siyer malzemesinin gerçekçiliği konusunda ciddi tartışmalar yaşanmaya başlamıştır. Bu gelişme çok zaman geçmeden İslam dünyasında da etkisini göstermiştir.⁵⁸

Siyer malzemesine eleştirel olarak bakan malzemedan yararlanarak Hz. Muhammed'in hayatı hakkında birçok popüler eser kaleme alınmıştır. Bu süreçte bir yönden şarkiyatçılar tarafından Hz. Muhammed biyografileri ortaya çıkarken, diğer yönden de bu biyografilerin telifinde yararlanan kaynaklardan İbn Hişam'ın *es-Sîretü'n-Nebeviyye*'si, Vakıdî'nin *Kitâb'l-Megâzî*'si, İbn Sa'd'ın *et-Tabakatü'l-Kübrâ*'sı, Buharî'nin *es-Sahih*'i ve Taberî'nin *Tarîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*'ü neşredilmiştir. Bu eserler Batı'da *Kur'an-ı Kerim*'le birlikte siyerin standart kaynakları olarak kabul edilmiştir. Bu kaynakların Hz. Peygamber vefat ettikten iki veya üç yüzyıl sonra telif edilmiş olması siyerle ilgilenen şarkiyatçıları çok fazla rahatsız etmemiştir. Muhakkak ki bu araştırmacılar siyer malzemesi içindeki bazı menkıbe türünden kıssaların, abartıların ve güdümlü rivayetlerin farkındaydılar.⁵⁹

XIX. ve XX. yüzyıllarda, tarih araştırma alanı genişlemiş ve kaynak sayısı çoğalmıştır. Bu durum Müslüman tarihçilerin yeni kaynakları kullanma, belirleme ve

⁵⁷ Özdemir, "Siyer Yazıcılığı Üzerine", s.140.

⁵⁸ Özdemir, "Siyer Yazıcılığı Üzerine", s.140.

⁵⁹ Özdemir, "Siyer Yazıcılığı Üzerine", s.145.

sınıflandırmada bazı sorunlarını da ortaya çıkarmıştır.⁶⁰ İslam dünyasında, siyer malzemesinin gerçekliği konusunda önemli tartışmalar yaşanmış, çok zaman geçmeden de Hz. Muhammed'in hayatını ele alan Müslüman araştırmacıların sayısı artmıştır. Bu araştırmacıların siyere bakışındaki ortak noktaları tarihi kişiliği örtülmüş olan Hz. Muhammed'in tekrar yenilikçi ve mücadeleci kişiliğini ön plan çıkarma gayesi olmuştur.⁶¹

XIX. yüzyılda Hz. Muhammed'in hayatına dair örtülmüş gerçeklikleri tekrar ortaya çıkarmak için çalışmalar yapılmıştır. Böylece siyer yazıcılığında yeni bir döneme girilmiştir.⁶² Bu amaçla XIX. yüzyılda Hindistan'da Seyyid Ahmed Han, XIX. yüzyılın sonları ve XX. yüzyılın ilk yarısında yine Hindistan'da Mevlânâ Şiblî ve öğrencisi Nedvî, Mısır'da Ferid Vecdi ve Reşid Rıza, sonra da İzzet Derze Hz. Peygamber'in hayatını tekrar inceleme ihtiyacını hissetmişlerdir. Bu âlimlerin ortak noktaları gerçek kişiliği örtülmüş olan Hz. Peygamber'i tekrar tarihî kimliği içinde "örnek peygamber" haline getirmek, onun yenilikçi ve mücadeleci şahsiyetini öne çıkarmak olmuştur. Bunlar arasından Mevlânâ Şiblî'nin başlayıp öğrencisi Nedvî tamamladığı *Siretü'n-Nebî* eserinde ilk olarak Kur'an'ı, sonra da sahih hadisleri kaynak almıştır. Sahih hadislerle uyuşmayan siyer malzemesini ise kullanmamıştır. Derze, siyer kaynaklarında abartı ve gerçeğin birbirine karışması sonucunda Kur'an'ı kaynak olarak *Asru'n-Nebî* isimli siyer konulu bir eser ortaya çıkarmıştır. Muhammed Heykel de *Hayatu Muhammed* isimli eserinde Kur'an'ı kaynak almaya çaba göstermiştir. Bununla birlikte Kur'an'ın ortaya koyduğu bakış açısını dikkate alarak farklı malzemeleri kullanırken tenkitçi ve seçmeci bir yaklaşım benimsemiştir. Sonuç olarak siyer malzemelerinde birçok etken kişilerin çalışmalarını da etkilemiştir. Bunların başında Kur'an ayetlerinin dışında Hz. Muhammed'in gerçekleştirdiği söylenen mucizeler gelmektedir. Bu sebeple Heykel, geleneksel siyer algısını korumak isyeten müslüman âlimler tarafından tenkit edilmiş, sağlam rivayetleri görmezden gelmek ve müsteşriklerin etkisi altında kalmakla suçlanmıştır. Bununla birlikte eserin tamamına bakıldığında bu suçlamanın çok da haklı olmadığı görülebilir. Muhammed Hamidullah'ın *İslam Peygamberi* de bu süreçte yayımlanan

⁶⁰ Demir, *Yirminci Yüzyıl Siyer Yazıcılığında Hz. Muhammed Algısı*, s.3.

⁶¹ Demir, *Yirminci Yüzyıl Siyer Yazıcılığında Hz. Muhammed Algısı*, s.5.

⁶² Özdemir, "Siyer Yazıcılığı Üzerine", s.152.

önemli eserlerden birisidir. Hamidullah, şarkiyatçıların eleştirilerinin farkında olarak mucizeler konusunda sakıncacı bir yaklaşım göstermiştir. Hamidullah, siyer malzemesini güzel tasnif etmiş ve akılcı tutarlılıkla eserini kaleme almıştır.

Şarkiyat çalışmalarının ülkemizde de önemli etkileri olmuştur. Bu etkinin sonucunda siyer alanında iki tavır ortaya çıkmıştır. Bunlardan birincisi, müsteşriklerin tüm iddialarını yanlış ve kasıtlı kabul eden savunmacı yaklaşımdır. Bu yaklaşımdakilerin öncülerinin Manastırlı İsmail Hakkı Bey ve Filibeli Ahmed Hilmi olduğunu söylenebilir. İkincisi ise yenilikçi yaklaşım olarak ifade edilebilir. Kılıçzâde Hakkı, Ahmed Cevdet Paşa, Celal Nuri ve Hüseyin Cahit yenilikçi diyebileceğimiz yaklaşımın içinde yer alırlar. Söz gelimi Kılıçzâde Hakkı Bey, Düzcü Yusuf Efendi'yi tamamen geleneksel çizgide yazdığı *Akvamu's-Siyer*'inden dolayı "Milleti dinden imandan soğutuyor." diyerek sert bir dille eleştirmiş ve *İtikadât-ı Batılıyyeye İlân-ı Harb* isimli bir de eser kaleme almıştır. Bundan daha önce Ahmed Cevdet Paşa önceki kitapların içerisine çok sayıda zayıf rivayet karışmış olduğundan, ayet ve hadisleri temel kaynak kabul ederek Hz. Muhammed'in hayatını da konu alan, hurafelerden uzak, gerçekliği temel alan bir İslam tarihi yazmayı amaçlamıştır. Bu niyetle Cevdet Paşa *Kısas-ı Enbiyâ* adlı eserini kaleme almıştır. Yenilikçi yaklaşımın temsilcilerinden biri olan Celal Nuri ise, *Hatemü'l-Enbiyâ* isimli siyer çalışmasında geleneksel çizgiyi de müsteşrikleri de eleştirmiştir. Eserde İslam dini ve Hz. Muhammed yeni bir bakış açısı ile ele alınmıştır.⁶³

Batı'da yapılan çalışmalara bakıldığında, genel olarak kaba ve reddedici üslup kullanan ilk dönem şarkiyat çalışmaları, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda yerini, daha bilimsel, objektif araştırmalara bırakmıştır. XIX. yüzyılın sonlarına doğru mevcut görüşün ılımlı bir hal aldığına, yapılan araştırmalarda Hz. Muhammed'in bir peygamber olarak algılanmaya başlandığından söz edilebilir.⁶⁴

Ancak XIX. yüzyılın sonunda Goldziher *Muhammedanische Studien* isimli eseriyle Batı'nın olumlu olan tutumu ters yöne çevirmiştir. Goldziher, "kaynak kritiği" yöntemini hadislere uygulamıştır. Araştırmaları Goldziher'i, hadislerin çok büyük bir

⁶³ Özdemir, "Siyer Yazıcılığı Üzerine", s.153-154.

⁶⁴ Ferda, *Yirminci Yüzyıl Siyer Yazıcılığında Hz. Muhammed Algısı*, s.6.

bölümünün farklı sebeplerle sonradan uydurulduğuna, bu sebeple de Hz. Muhammed dönemi için tarihsel veri kaynağı olarak kullanılamayacakları iddiasına götürmüştür.⁶⁵

Şarkiyatçıların yaptığı biyografi çalışmaları, XIX. yüzyıldan itibaren Müslümanları siyer malzemesinin güvenilirliği meselesi ve Hz. Muhammed'in hayatından birtakım olayların farklı yorumlanması ile karşı karşıya gelmesine sebep olmuştur. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Goldziher'in etkisiyle rivayetlere güven kalmamıştı. Fakat "Gelenekçiler" arasında yer alan şarkiyatçılar da siyer malzemesinin bir bölümünün içinde uydurma bilgiler olduğu görüşünde olmuşlardır. Hz. Muhammed'in vahiy alırken sergilediği hareketler, Hz. Muhammed'in aslında sara hastası olmasıyla açıklanmış, kaynaklardaki rivayetlerden Hz. Muhammed'in kişiliği konusunda Müslümanların algıladıklarının tam aksi yönde yorumlamalara ulaşılmıştır. Örneğin Margoliouth, Müslüman tarihçiler için çok değerli bir kaynak olan İbn İshak'ın *es-Sîre*'sinden, Hz. Muhammed'i suikastlar ve kitlesel katliamlar organize eden, arzularına ulaşmak için yağmadan uzak durmayan, yaptığı her şeyi Tanrı'nın adıyla meşrulaştıran, politik hedefine ulaşmak için bütün öğretileri terk edebilen bir Hz. Muhammed algısı oluşturmuşlardır.⁶⁶

XIX. Yüzyılda yazılan siyere dair eserlerin bazıları şunlardır:

- *Siyer ve Ensab-ı Nebî ve Menakıb-ı Asbab*: Mehmed Sa'id b. Pir Osman,
- *Ahsenü'l-Ahbar*: Ahmed Vehbi Efendi, 1235/1819'da yazılmış olan eser Mekke-i Mükerrreme evsafından başlayıp Mülük-i Acem ile bitmektedir.
- *Ziyâü'l-Cinan ve Şifâü'l-Cenan*: İbrahim b. Ahmed Tokadi yazma halinde.
- *Siyer-i Nebî Aleyhissalat-i ve's-Selam*: Hakkı, İstanbul, 1305/1888,
- *Siyer-i Nebi*: İsmail Hakkı, İstanbul, 1305,

⁶⁵ Özdemir, "Siyer Yazıcılığı Üzerine", s.146.

⁶⁶ Özdemir, "Siyer Yazıcılığı Üzerine", s.152.

- *Mahmudu's-Siyer*: Eyüb Sabri Paşa, Halka göre yazılmış, rivayetleri ve kaynakları güvenilir Türkçe siyerlerdendir. Eserde dört halife, on iki imam ve aşere-i mübeşşere da söz konusu edilmiştir. İstanbul, 1281/1871,
- *Kitab-ı Siyerü'n-Nebi*: Abdurrahman, İstanbul, 1299/1882,
- *Siyer-i Muhtasara*: Kemal Ahmed Paşa,
- *Siyer-i Nebi*: Hakkı, İstanbul, 1305/1888,
- *Levamiü'n-Nur*: Mehmed Tevfik Paşa, İstanbul, 1308,
- *Mir'at-ı Muhammediye ve Menakıb-ı Ahmediye*: Yusuf Ziya Yozgadi, İstanbul, 1313,
- *Nazmu's-Siyer-i Zühdi*: Trabzonlu Hafız Tayyibefendizade Mehmed Zühdü, Mesnevi tarzında manzum. Gazveleri içermektedir. Trabzon, 1324/1908,
- *Ecmelü's-siyer li-Ekmeki'l-Beşer*: Aksekili Mustafa Hakkı, İzmir, 1340/1924,
- *Kifayetü'l-ahbar fi Siyeri'n-nebiyyi'lmuhtar*: Osman el-Ezheri, Kazan 1905,
- *Siyer-i Nebi*: Hacı Hasanoğlu, İstanbul, 1308/1892,
- *Kitab-ı Siyerü'n-Nebi*: İstanbul, 1308/1892,
- *Akvemü's-Siyer*: Düiceli Yusuf Suacl, İstanbul 1327/1909,
- *Siyer-i Celiele-i Nebeviye ve Şernail-i Şerife-i Mustafaviye*: Konyalı, Hüseyin b. Tevfik, İzmir, 1338/1922,
- *Siretü'n-Nebi*: Abdullah Abf, İstanbul, 1341/1922; yeni harflerle İstanbul, 1972,
- *Siyer-i Nebi*: Mehmed Ziya, İstanbul, 1340/1924; İstanbul, 1926.⁶⁷

4. Mevlânâ Şiblî'nin Hayatına Kısa Bir Bakış

Hindistan'ın A'zamgarh bölgesine bağlı Bindül'de doğmuştur. Adı Muhammed'dir. Lakabı Şiblî ve İmâm-ı Âzam Nu'mân b. Sâbit'e nisbet edildiğinden Nu'mânî olarak tanınmıştır. Mevlânâ Şiblî olarak da bilinir.⁶⁸ Gerçek bir Türk dostu olan Mevlânâ Şiblî, Urdu edebiyatına ve bölgenin kültür birikimine önemli

⁶⁷ Erşahin, "Osmanlı Toplumunun Hz. Muhammed Hakkındaki Bilgi Kaynakları Üzerine Bir Bibliyografya", s.351-152.

⁶⁸ Anıs, Ahmad, "Şiblî Nu'mânî", *DİA*, İstanbul, 2010, XXXIX/126.

katkılarında bulunmuş çok yönlü önder bir şahsiyettir. Urdu edebiyat tarihçisi Ram Babu Saksena, Şiblî'yi şöyle tanımlar: “Bir kişiye aynı anda şair, düşünür, tarihçi, eleştirmen, eğitimci, reformcu, köşe yazarı, hatip, muhaddis denilebilirse ancak Şiblî'ye denilebilir. Fakat edebiyat, tarih ve araştırmacılık yanı hepsinden baskındır.” Keza Şiblî, Arap ve Fars dilleri ve edebiyatlarında da mahir bir âlimdir.

Şemsu'l-Ulema ve Allâme unvanlı Muhammed Mevlânâ Şiblî, Hint Müslümanlarının İngiliz yönetimine karşı ayaklanma yılı olan 1857'de A'zamgarh'da dünyaya gelmiştir. Racput soyundan olan atalarının İslam'ı seçmeleri Şeyh Siracud Din'e dayanır. Babası bölgenin meşhur avukatlarından ve âlim birisidir. Şiblî, Gazipur'da mantık, felsefe, matematik, edebiyat gibi alanlarda eğitim aldı. Daha sonra Rampur'da fıkıh ve hadis; Lahor'daki Oriental College'de Arap edebiyatı okumuştur. 1882'de Sir Seyyid Ahmet Han'la tanışmıştır. Şiblî'nin bilgi ve yeteneğini fark eden Ahmet Han, 1 Şubat 1883'de onu Arapça ve Farsça asistan profesörü olarak Aligarh'da görevlendirmiştir. Aligarh'da 16 yıl eğitimcilik yapan Şiblî, oradaki ulemadan çeşitli bilim dallarında faydalanmıştır.⁶⁹ Özellikle Prof. Arnold'dan⁷⁰ Fransızca ve felsefe konularında çok faydalanmıştır. Şiblî, Türkiye'ye geldiğinde Sultan Abdulhamit tarafından ilmî çalışmaları dolayısıyla Mecidiye Nişanı'yla taltif edilmiştir. Aynı sebeple Hint hükümeti de Şiblî'yi Şemsu'l-Ulema unvanına layık bulunmuştur. Sir Seyyid'in vefatından sonra Aligarh'dan ayrılmış ve Haydarabad'a gidip 4 yıl da orada öğretmenlik görevini sürdürmüştür. 1913'de “Daru'l-Musannifin” adıyla çalışmalarını günümüzde de devam ettiren ilim ve araştırma merkezini kurmuştur.

Şiblî, döneminin önemli kişiliklerinden biridir. O sadece eğitimle ilgilenip çeşitli alanlarda eser vermekle kalmamış, aynı zamanda Hint Müslümanlarının siyasî ve kültürel uyanmalarında önemli hizmetlerde bulunmuştur. Bölgenin eğitim, kültür

⁶⁹ Soydan, “Şiblî'de Türkler”, s.181.

⁷⁰ Aligarh Koleji'nde on yıl süreyle felsefe hocalığı yapan Prof. Dr. Thomas Walker Arnold, adil bir doğu bilimcisi, Müslüman dostu bir âlim; araştırmacı vasfıyla Aligarh Hareketi'nin bir üyesi ve Sir Seyyid'in yakın dostları arasında yer alır. Özellikle Şiblî ve Hall ile dostane ilişkileri vardı. Prof. Arnold, Şiblî'ye Fransızca öğretmiş, o da Şiblî'den Fars ve Arap edebiyatı konusunda faydalanmıştı. Şubat 1898'de Government Collage'e (Lahore) felsefe hocası olarak atanır. Prof. Arnold'ın ilmi çalışmalarının büyük bir kısmını İslam dini, İslam tarihi, medeniyeti ve sanatı özellikle nakkaşlık ve resim oluşturmaktadır.

ve siyasî hayatına önemli etkileri olan Nedvetü'l Ulema'ya da Şiblî'nin tarihi katkıları olmuştur. 1905'in başlarında buraya gelen Şiblî, ilkin muhalefete karşılanmıştır. Ancak daha sonra 1905 ile 1913 arasında yönetici olan Şiblî'nin önerdiği eğitim sistemi uygulanmaya başlanmıştır. Şiblî'nin çalışmalarıyla bu kurum kısa sürede Aligarh'ın rakibi olmuş ve ulusal meselelerde söz sahibi konumuna gelmiştir. Şiblî'nin Aligarh'dan ayrılması ve bu kuruma geçmesi, Ahmet Han'ın Aligarh'a biçtiği rol konusundaki ihtilaftan kaynaklanmıştır. Zira Ahmet Han, İngilizlerin siyasî çıkarlarına hizmet etmekte ve bu hizmetin Türklerle ilgili boyutuna baktığımızda Hint Müslümanlarını Türklerden uzak tutma siyaseti güdüyordur. Oysa Şiblî, Türkleri her durumda destekleme yanlısıydı.⁷¹ Bu yüzden Şiblî'ye göre Aligarh, “Camia-ye Ders-e Gulamı”⁷² merkezidi.

Şiblî, tüm yaşamı boyunca Türklere yakın ilgi duymuş ve her şartta Türklere yardım için elinden gelen her şeyi yapmıştır. Şiblî'nin Türklerle ilgisi, dönemin siyasî ve sosyal gelişmelerini izlemekle sınırlı, sıradan bir ilgi değildir. “Tutunacak tek ümit”, “Varlık dünyasının gururu”, “Ümmetin hamisi” gibi sıfatlarla tanımlayıp “kardeşlerimiz” dediği Türklere olan bağlılığının hangi boyutlarda olduğuna dair bir örnek vermek istedik.⁷³

Şiblî, bazı İslam beldelerini ziyaret etmek ve ileriki yıllarda yapmayı tasarladığı çalışmalar için malzeme toplamak amacıyla çıktığı yolculuk çerçevesinde 1892'de Türkiye'ye gelmiştir. Daha sonra bu ziyaretini *Sefernameye Rum-u Misuru Şam* adı altında kitap haline getirmiştir. Bu yolculuğa çıkmasında çeşitli amaçları vardı. Bunlardan ilki “İslam Kahramanları” konulu yapmayı planladığı çalışmaya kaynak temin etmektir. Keza Aligarh Hareketi'nin içinde yer alan Şiblî, bu akımın iki temel amacı doğrultusunda çalışmalarını sürdürmekteydi. Bunlardan biri, İngilizlerin 1857 ayaklanmasının sorumlusu saydıkları Müslümanlara karşı takındıkları sert tutumu yumuşatıp iki unsuru yakınlaştırmak, diğeri de özellikle gene bu ayaklanma sonrasında kendini iyice gösteren İngiliz baskınlığı ve her tür çağdaş bilimin

⁷¹ Soydan, “Şiblî'de Türkler”, s.181-182.

⁷² Kölelik dersi veren üniversitedir. Bkz. Soydan, “Şiblî'de Türkler”, s.182.

⁷³ Soydan, “Şiblî'de Türkler”, s.182-183.

kaynağının batı olduğu düşüncesiyle Hindistan Müslümanlarında oluşan aşağılık duygusunu ortadan kaldırmaya çalışmaktır.

Bu amaç çerçevesinde Şiblî, Hint Müslümanlarındaki aşağılık duygusunu gidermek için onlara İslam tarihinin örnek şahsiyetlerini ve uluslarını tanıtmaya öncelik vermiştir. Şiblî, ziyaret ettiği üç ülkedeki Müslüman uluslar içinden sadece Türkleri örnek göstermiştir. Zira diğer beldelerde İslamî değerlerin yok olmaya yüz tuttuğunu gözlemlemiştir. Şiblî'nin bu ziyaretinin diğer bir amacı da Doğu ile Batı'yı birbirinden ayıran temel sosyal ve kültürel ilkeleri tespit etmiştir.⁷⁴

Döneminin önemli âlim ve önderlerinden olan Şiblî'nin hayatı ve eserlerinden verilen kesitler ışığında bakıldığında onun Türklere nasıl bir yakınlık ve güven duyduğu açıkça görülür. Kaldı ki Urdu edebiyatçıları ve tarihçileri Şiblî'yi Türk aşığı olarak tanımlamaktadırlar. Onun Türklere duyduğu bu yakınlık sadece kendi kişisel bağlılığı olarak kalmamış, çevresini de bu konuda yönlendirmiş ve Hindistan Müslümanları arasında aktif Türk dostları oluşmasını sağlamıştır. Şiblî ve arkadaşlarının oluşturduğu kamuoyu neticesindedir ki Kurtuluş Savaşı döneminde Türkiye'ye mali destek sağlamak ve siyasî platformda özellikle Hilafet hareketi ile Türkleri destekleme hareketleri hız kazanmıştır.⁷⁵

Şiblî, 1914 yılında A'zamgarh'da vefat etmiştir.⁷⁶

5. Seyyid Süleyman Nedvî'nin Hayatına Kısa Bir Bakış

Şiblî, *Sîret-i Nebî* eserinin ilk cildinin tamamını, ikinci cildinin ise bir kısmını kendisi yazmıştır. Ancak eseri basılmadan vefat etmiştir. Şiblî'nin öğrencisi olan Nedvî de hocasının bu eserinin ikinci cildine eklemeler yaparak basılmasını sağlamıştır. Nedvî, Şiblî'nin eserinin bir kısmına eklemeler yaparak tamamlamış olduğundan dolayı onun hayatına dair bilgileri tezimizde paylaştık.

Nedvî 22 Kasım 1884'te Hindistan'ın Bihâr eyaletinin Patna şehri yakınlarındaki Disne köyünde dünyaya gelmiştir. XVII. yüzyılda Hicaz'dan Sind'e gelmiş, daha sonra Ecmîr'e yerleşmiş olan ailesi seyyid olarak tanınmıştır. Babası

⁷⁴ Soydan, "Şiblî'de Türkler", s.187-188.

⁷⁵ Soydan, "Şiblî'de Türkler", s.190.

⁷⁶ Ahmad, "Şiblî Nu'mânî", XXXIX/126.

Ebü'l-Hasan'ın doktorluk yaptığı, dinî ilimler ve tasavvufla da meşgul olduğu bilinir.⁷⁷ İlk eğitimini burada aldıktan sonra, 1898 yılında Pulvara'ya giderek bir yıl zarfında bazı ders kitaplarını Muhyiddin Pulvarevi'den okumuştur. Bilahare Darbanga'daki Medrese-i İmdadiyye'ye giderek burada medrese programı ders-i nizamide yeralan bazı mütedavel kitapları okumuştur. Sonra Leknev'e gelmiş ve 1901 yılında meşhur Daru'l-Ulum Nedvetü'l-Ulema'ya iltihak etmiştir. Buradaki hocaları arasında Abdüllatif Senbehlî, Seyyid Ali Emruhi, Şiblî Ceyracpuri, Hafızullah Bendevi, Faruk Çiryakuti ve Ebû'l-Hasen Nedvî'nin babası Nüzhetü'l-havâtîr müellifi Abdülhay el-Haseni gibi şahsiyetler vardır. Nedvî ayrıca Nedve'nin kuruluşunda önemli rolü bulunan Mevlânâ Şiblî'nin özel ilgi ve himayesine mahzar olmuştur. Şiblî'nin en yakın talebesi haline gelmiştir. Öğrencisiyle iftihar eden Mevlânâ Şiblî, memnuniyetinin bir göstergesi olarak başından sarığı çıkarıp onun başına sarmıştır.⁷⁸ 1908'de Dârülulûm-i Nedvetü'l-Ulemâ'ya Arap dili ve edebiyatı ve kelimeler hocası olarak tayin edilmiştir. Bu dönemde Osmanlı Devleti'ni desteklemek amacıyla yapılan Hindistan'da ki faaliyetlere etkin bir şekilde katılmıştır.⁷⁹ Hocası Mevlânâ Şiblî, ömrünün son demlerinde talebesi Nedvî'yi yanına çağırarak ve yarım kalan *Sîret-i Nebî* çalışmasının ikmalini ve kurmuş olduğu araştırma enstitüsü Daru'l-Musannifin'e nezaret etme görevini ona havale etmiştir. Nitekim çok geçmeden Şiblî vefat etmiş ve Seyyid Süleyman Nedvî 1914'den itibaren bütün mesaisini bu müesseseye ve *Sîret*'in ikmaline vermiştir. Ömrünün sonuna kadar ağırlıklı olarak tefsir, hadis, kelimeler, tarih, dinler tarihi ve edebiyat alanlarında eser vermeye devam etmiştir.

Ömrünü tevazu ve kanaat içinde mütalaa, araştırma, tedris, zikir ve ibadetle geçiren Nedvî, 14 Rebîü'l-evvel 1373/ 22 Kasım 1953 Pazar akşamı Karaçi'de vefat etmiş ve Karaçi İslamiye College'da Şebbir Ahmed Osmânî'nin yanına defnedilmiştir.⁸⁰

⁷⁷ Özcan, Azmi, "Nedvî, Süleyman Seyyid", *DİA*, İstanbul, 2006, XXXII/518.

⁷⁸ Özşenel, "Gelenek ile Modernite Arasında Bir Sentez Denemesi: Seyyid Süleyman Nedvî (1884-1953)", s.117-118.

⁷⁹ Özcan, "Nedvî, Süleyman Seyyid", XXXII/518.

⁸⁰ Özşenel, "Gelenek ile Modernite Arasında Bir Sentez Denemesi: Seyyid Süleyman Nedvî (1884-1953)", s.119-120.

Tarih, dinler tarihi, hadis, kelam, tefsir, Arap dili ve edebiyatı gibi alanlarda geniş birikimi olan Seyyid Süleyman Nedvî, ardında bazıları Türkçeye de çevrilmiş ilmî ve edebî birçok eser bırakmıştır.⁸¹

6. Ahmed Cevdet Paşa'nın Hayatına Kısa Bir Bakış

XIX. yüzyıl Osmanlı toplumunun en tanınmış şahsiyetlerinden biri olan Ahmed Cevdet Paşa, devlet adamı, hukukçu tarihçi ve sosyologdur. *Düstur*, *Mecelle*, *Kıyas-ı Enbiya*, *Tarih-i Cevdet*, *Mâr'uzat*'ın yazarıdır.⁸² Cevdet Paşa, *Tezakir*'deki kaydına göre 1823 yılında Lofça kasabasında doğmuştur.⁸³ Gerçek adı Ahmed⁸⁴ olup, Cevdet mahlasını sonradan almıştır.⁸⁵ Babası, Lofça kazasından ve meclis azasından ve İstabl-ı âmire payelilerinden⁸⁶ el-Hac İsmail Ağa'dır.⁸⁷ Cevdet Paşa'nın annesi ise Topuzoğlu ailesinden Ayşe Sümbül hanımdır.⁸⁸ Ahmed Cevdet Paşa, ilköğrenimin Lofça müftüsü hafız Ömer'den görmüştür. II. Mahmut'un son zamanlarında, yani Tanzimat Fermanı'nın okunacağı 1839 yılında İstanbul'a Tahsil-i ulum-ı Âliye⁸⁹ için gelerek, burada da devrin kıymetli hocalarından: Frasça, Arapça, fıkıh, hadis, tefsir, mantık, âdab, kelam, usul-i fıkıh, usul-i hadis, hikmet-i ilahiyye, hendese, cebir, hesap, hey'et ve coğrafya okumuş ve Birgivi Hoca Şakir Efendi'den izin ve icazet almıştır.⁹⁰ Ahmed Cevdet Paşa, 1843-1844 de yeni camide açılan

⁸¹ Özşenel, "Gelenek ile Modernite Arasında Bir Sentez Denemesi: Seyyid Süleyman Nedvî (1884-1953)", s.120-121.

⁸² Halaçoğlu, Yusuf "Kendi Kaleminden Ahmed Cevdet Paşa", *Ahmed Cevdet Paşa Semineri*, İ.Ü., İstanbul, 1986, s.1.

⁸³ Cevdet Paşa, *Tezâkir*, IV/3.

⁸⁴ Tezimizde "Ahmed Cevdet Paşa" olarak ifade edilen isim kullandığımız bazı kaynaklarda "Ahmet Cevdet Paşa" olarak geçmektedir. Bkz. Ülkütaşır, *Cevdet Paşa Hayatı-Şahsiyeti-Eserleri*, s.7; Çağış, *XIX. Yüzyıl İslam Tarihçiliğinde Ahmet Cevdet Paşa*, s.37. Ancak *DİA*'da "Ahmed Cevdet Paşa" olarak geçmesinden dolayı tezimizde "Ahmed" ismini kullanmayı uygun gördük. Bkz. Halaçoğlu-Aydın, "Cevdet Paşa", VII/443-450.

⁸⁵ Ülkütaşır, *Cevdet Paşa Hayatı-Şahsiyeti-Eserleri*, s.7.

⁸⁶ İstabl-ı âmire Payesi: Sivillere verilen ve saniye ile salise arasındaki rütbedir. Bu rütbe sahipleri 1866'ya kadar resmi günlerde yaka ve kol kapakları çuha üzerine sırma işlemeli koy lacivert giyer ve sırmalı kılıç takarlardı. Bkz. Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, İstanbul, 1993, s.8.

⁸⁷ Cevdet Paşa, *Tezâkir*, IV/3.

⁸⁸ Ülkütaşır, *Cevdet Paşa Hayatı-Şahsiyeti-Eserleri*, s.7; Cemaleddin, Mehmet, *Osmanlı Tarih ve Müverrihleri* (Ayine-i Zurefa), (haz: Mehmet Arslan), İstanbul, 2003, s.106; İzgören, *Ahmet Cevdet Paşa*, s.13-14.

⁸⁹ Ulûm-ı Âliye: Osmanlı medreselerinde Kur'an, hadis ve fıkıh bilimlerine verilen isimdir. Bkz. Ünal, Mehmet Ali, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul, 2011, s.703.

⁹⁰ Cevdet Paşa, *Tezâkir*, IV/16- 21.

Medrese-i Hamidiye imtihanına girmiş, Hariç⁹¹ talebe sıfatıyla medresede okumaya hak kazanmış ve bir odanın tahsisine nail olmuştur.⁹² Ahmed Cevdet Paşa, ilk devlet hizmetine 1844 Ocağında Rumeli kaleminde Çanat⁹³ rütbesinde Premedi⁹⁴ kazası kadılığı ile girmiştir. Bir yıl sonra ise İbdidai Harîci İstanbul Ruûsu olarak eğitim yoluna dâhil olmuştur ve ardından Meclis-i Ma'arif-i Umumiyye azalığı ve Darü'l-Muallimin müderrisliği görevinde bulunmuştur.⁹⁵

Cevdet Paşa'nın idare ve siyaset hayatına girmesi ise, Reşid Paşa'yla tanışması ile başlamıştır.⁹⁶ Reşid Paşa, ilk başvekillik makamına geldiğinde, tasarladığı yeni kanun ve nizamnameler için gerekli olan Şer'i malumatı almak üzere meşihat'tan,⁹⁷ ilmiye mensuplarından ulemeden açık fikirli bir kişi istenmiş ve ona Ahmed Cevdet Paşa gönderilmiştir.⁹⁸ Cevdet Paşa, Reşid Paşa'nın yanında ve onun himayesinde on beş yıl kalmıştır. Bu süre zarfında ilmini ve tecrübesini çok geliştirmiştir. Kendi söylemine göre okuyup yazabilecek seviyede Farsça ve Arapça, anlayabilecek ölçüde Bulgarca ve Fransızca öğrenmiştir.⁹⁹ Cevdet Paşa, 1850 tarihinde ise Meclis-i Maarif-i Umûmiyye Azalığı ve Dar'ül-mu'âllimin müdürlüğüne tayin edilmiştir.¹⁰⁰ Yine bu dönemde Fuad Paşa'yla beraber Bursa'ya gönderilmiş ve *Kavâid-i Osmaniye* isimli Türçenin ilk gramer kitabını bu sırada yazmıştır. İstanbul'a döndüğünde ise Encümen-i Dâniş'e 1851 yılında aslî âza seçilmiştir.¹⁰¹ Bu akademide ilk olarak Ahmed Cevdet Paşa'nın *Kavâid-i Osmaniyye*

⁹¹ Hariç: ilk tahsil veren medrese, iptiday-ı hariç ve hareket-i hariç adlı iki kısımdan oluşmaktadır. Bunlar Osmanlı öncesindeki eski hükümdarlar, onların kızları, oğulları ile ümera tarafından yaptırılmış medreselerdir. Bkz. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s.300.

⁹² Ölmezoğlu, *Ahmet Cevdet Paşa Hayatı ve Eserleri*, s.5.

⁹³ Çanat: (*Csanâd*), Güney Macaristan'da bir şehir olup, Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyetinde bu yer en küçük kadılıklardan biri addolunmuş ve bu paye Macaristan'ın ziyâmdan sonra da devam etmiştir. Bkz. Ölmezoğlu, "Cevdet Paşa", *İ.A.*, İstanbul, 1988, III/114.

⁹⁴ Premedi: Yanya'nın ergeri sancağına bağlı bir ilçe merkezidir. Halkının tamamı Arnavut'tur. Halen Arnavutluk'un Yunanistan sınırına yakın bir ilçesidir. Bkz. Ülkütaşır, *Cevdet Paşa Hayatı-Şahsiyeti-Eserleri*, s.63.

⁹⁵ Halaçoğlu, "Kendi Kaleminden Ahmed Cevdet Paşa", s.2; Ülkütaşır, *Cevdet Paşa Hayatı-Şahsiyeti-Eserleri*, s.9.

⁹⁶ Halaçoğlu, "Kendi Kaleminden Ahmed Cevdet Paşa", s.2.

⁹⁷ Diyanet İşleri Başkanlığı'na denk gelen bir kurum.

⁹⁸ Ölmezoğlu, "Cevdet Paşa", III/114.

⁹⁹ Hareket-ı hâric: Osmanlı medrese sisteminde ilk kademeyi oluşturan hariç medreselerinin ibtidâ-ı hâricden sonraki derecesidir. Bkz. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s.296.

¹⁰⁰ Halaçoğlu-Aydın, "Cevdet Paşa", VII/444.

¹⁰¹ Neumann, *Araç Tarih Amaç Tanzimat, Tarih-i Cevdet'in Siyasî Anlamı*, s.20.

isimli eseri basılmış ve Abdülmecid'e takdim edilmesi ile Ahmed Cevdet Paşa'nın statüsü yükseltilmiştir.¹⁰²

Ahmed Cevdet Paşa, Padişah Fermanı ile 1855'de vakanüvis olarak tayin olmuştur.¹⁰³ Bu müddet zarfında hummalı bir şekilde çalışarak, vakanüvis tayininden sonra *Tarih-i Cevdet'in* ilk üç cildini yazmıştır. Bundan sonra Ruûs derecesi Mûsile-i Süleymaniyeye¹⁰⁴ yükseltilmiştir. Bunun üzerine Meclis-i Âli-i Tanzimat azasından faziletli Cevdet Paşa'nın toplayıp, derleyip başarıyla yazdığı tarihin dördüncü cildi tamamlanmış olup hazret-i vekâlet-penâhîlerine sunulmuştur.¹⁰⁵ Bu görevi sırasında bir taraftan tarihin devamını yazarken bir taraftan da geleneğe uyarak dönemin siyasî olaylarını anlatan *Tezakir-i Cevdet* eserini yazmıştır. Cevdet Paşa, vakanüvislik görevine ise 1866 yılına kadar devam etmiştir.¹⁰⁶ 1856'da Galata Mollası, Şubat 1857'de Mekke Payesi almıştır. Sonunda yaşının ve rütbesinin küçük olmasına rağmen, Meclis-i Âli Tanzimat¹⁰⁷ Âzası olduktan sonra, devletin yeni kanun ve nizamnamelerinin tanziminde kurulan komisyonun başkanlığına seçilmiştir. Cevdet Paşa, Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa ile beraber Rumeli teftişine katılmış, sonrasında dönüşte 1861'de sadrazam tarafından İstanbul Payesi'ne terfi ettirilmiştir. Ardından *Takvim-i Vekayi'nin* ıslahı için kurulan komisyona aza olmuştur. 1861'de *Meclis-i Âli-i Tanzimat, Meclis-i Vâlâyı Ahkâm-ı Adliye*¹⁰⁸ ile birleştirilince *Meclis-i Vâlâ'nın Nizamnamesini* kaleme almış ve aynı meclise âza seçilmiştir. Geniş yetkiler ve olağanüstü komiser sıfatı ile İşkodra'ya gönderilmiştir. Bu görevi ifa ettikten sonra

¹⁰² Halaçoğlu-Aydın, "Cevdet Paşa", VII/444.

¹⁰³ Kütükoğlu, Bekir, "Tarihçi Cevdet Paşa", *Ahmed Cevdet Paşa Semineri*, İ.Ü., İstanbul, 1986, s.109.

¹⁰⁴ Çağış, *XIX. Yüzyıl İslam Tarihçiliğinde Ahmet Cevdet Paşa*, s.40.

¹⁰⁵ Çağış, *XIX. Yüzyıl İslam Tarihçiliğinde Ahmet Cevdet Paşa*, s.42

¹⁰⁶ Halaçoğlu –Aydın, "Cevdet Paşa", VII/444; Ölmezoğlu, "Cevdet Paşa", III/115.

¹⁰⁷ Meclis-i Âli Tanzimat: Tanzimat'ın icap ettirdiği kanun ve nizamnameleri hazırlamak, ülkenin ıslah ve imarı için alınacak tedbirleri müzakere etmek, mevcut nizamnamelerden ıslaha muhtaç olanlar hakkında görüş beyan etmek ve bunlar için gerekli tadilat planlarını hazırlamak ve nazırların vazifelerinden dolayı sorumlu tutulmaları halinde muhakemelerini bidayeten yapmak gibi vazifeleri vardır. Bkz. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s.452.

¹⁰⁸ Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye: II. Mahmud devrinde 1837 tarihinde kurulan, reformları planlayıp icrasını denetleyen yüksek yasama ve yargı organıdır. Bkz: Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü* s.453.

23 Mayıs 1863'te Anadolu Kazaskerliği rütbesi ile Bosna müfettişliğine tayin edilmiştir.¹⁰⁹

Cevdet Paşa, İstanbul'a dönüşünde bir buçuk yıl kadar süren memuriyetinde, yabancı devletlerin türlü maksatlar ile ilgilerini çeken Bosna bölgesinde gerekli olan yenilikleri yerine getirmiş, o zamana kadar ilmiye sınıfından kimseye verilmemiş olan ikinci dereceden Nişân-ı Osmanî ile ödüllendirilmiştir.¹¹⁰ Ahmed Cevdet Paşa, şeyhülislamlık makamına getirilecekken ilmiye sınıfından mülkiyeye tayin edilmiştir. İşte bu durum Ahmed Cevdet Paşa tarafından pek hoş karşılanmamıştır.¹¹¹ Bu tarihten sonra Ahmed Cevdet Paşa; Maraş, Zor, Urfa sancakları ve Adana eyaletinin birleştirilmesiyle oluşturulan Halep valiliğine tayin edilmiştir. 1868'de ise Cevdet Paşa'ya Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliye¹¹² başkanlığı verilmiştir.¹¹³ Ahmed Cevdet Paşa, memleketin adliye ve hukuk düzenini sağlamlaştırmaya çalışmıştır.¹¹⁴ Bu konu da Hanefî Fıkıhına göre bir kanun kitabının hazırlanması gerektiği fikrini öne sürmüş ve Cevdet Paşa'nın bu görüşleri Bab-ı Âli tarafından kabul edilmiştir.¹¹⁵ Bu iş için Bab-ı Âli'de "Mecelle-i Ahkâm Cemiyeti"¹¹⁶ ismiyle ilmi bir heyet toplanmış ve heyetin başına da Cevdet Paşa getirilmiştir.¹¹⁷ Cevdet Paşa, 1870 tarihinde Bursa valiliğine tayin edilmiştir. Ancak birkaç gün sonra bu görevinden alınmıştır. Bundan sonra bir süre eserleriyle ilgili çalışmalarda bulunmuştur.¹¹⁸ 1871'de tekrar Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye cemiyeti ile Şûrâ-yı Devlet¹¹⁹ Tanzimat Dairesi¹²⁰ başkanlıklarına getirilmiştir. 1873 tarihinde Maarif-i Umumiye Nezaretine görevlendirilmiştir.¹²¹

¹⁰⁹ Ölmezoğlu, "Cevdet Paşa", III/116; Halaçoğlu- Aydın, "Cevdet Paşa", VII/444.

¹¹⁰ Ölmezoğlu, "Cevdet Paşa", III/116.

¹¹¹ Çağış, *XIX. Yüzyıl İslam Tarihçiliğinde Ahmet Cevdet Paşa*, s.42.

¹¹² Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliye: Kanunlara ve nizâmmamelere göre bakılacak dâvâları görmek üzere H. 1284 tarihinde kurulan ilk nizâmiye mahkemesidir. Bkz: Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 201.

¹¹³ Ölmezoğlu, "Cevdet Paşa", III/116; Halaçoğlu - Aydın "Cevdet Paşa", VII/444.

¹¹⁴ Çağış, *XIX. Yüzyıl İslam Tarihçiliğinde Ahmet Cevdet Paşa*, s.43.

¹¹⁵ Halaçoğlu- Aydın, "Cevdet Paşa", VII/444.

¹¹⁶ Çağış, *XIX. Yüzyıl İslam Tarihçiliğinde Ahmet Cevdet Paşa*, s.43.

¹¹⁷ Halaçoğlu- Aydın, "Cevdet Paşa", VII/444.

¹¹⁸ Ülkütaşır, *Cevdet Paşa Hayatı-Şahsiyeti-Eserleri*, s.13-14.

¹¹⁹ İûrâ-yı Devlet: 1867 yılında Meclis-i vâlânın ilgisiyle kurulan ve bugün Danıştay diye anılan teşekkülün ilk şeklidir. Bkz: Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s.654.

¹²⁰ Tanzimat Dairesi: Şûra-yı Devlet dairelerinden birinin adı. 1871 tarihinde kurulan bu dairenin vazifesi kanun ve nizamların tetkik ve icabında tefsir etmektir. Bkz. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s.667.

¹²¹ Halaçoğlu- Aydın, "Cevdet Paşa " VII/444.

Cevdet Paşa bu görevi esnasında da önemli işler gerçekleştirmiştir.¹²² Ayrıca Dârü'l-mu'allimîn okullarında yenilikler yapmıştır.¹²³ 1874 tarihinde Şura'yı Devlet başkan vekilliği vazifesi verilen Cevdet Paşa, 2 Kasım 1874 tarihinde ansızın Yanya valiliğine, 1875 tarihinde de Maarif Nazırlığı ve kısa bir müddet sonra da Adliye Nazırlığına getirilmiştir.¹²⁴ Bu sırada Bulgaristan'da görülen isyan nedeniyle, 1876 tarihinde Rumeli teftişiyle görevlendirilmiştir. Cevdet Paşa, Edirne ve Filibe yoluyla Sofya'ya gitmiş, döndüğünde nazırlık görevinden alınıp Suriye valisi olarak görevlendirilmiştir. Ancak Suriye'ye gidmeden üçüncü kez Maarif Nazırı tayin edilmiştir. Bir müddet sonra tekrar Adliye Nazırlığı, 1877 tarihinde de Dâhiliye Nazırlığı görevine getirilmiştir. Bu görevi sırasında kendisi mülkiye memurlarının biyografilerinin bulunduğu *Sicill-i Ahvâl Defteri*'ni düzenletmiştir.¹²⁵

Ahmed Cevdet Paşa, 1877'de ise Evkaf Nazırlığı ile görevlendirilmiştir. Bu görevlendirilişten henüz bir ay geçmeden 1878 tarihinde yeniden Suriye valiliğine tayin edilmiştir. Midhat Paşa'nın Şam valisi olarak görevlendirilmesi üzerine kendisi açıkta kalmıştır. İstanbul'a dönerken yolda 1878 tarihinde Ticaret Nazırlığına tayin olmuştur.¹²⁶ Tunuslu Hayreddin Paşa'nın Haziran 1879'da sadareten istifa etmesi üzerine on gün sadrazamlığı vekâleten yürütmüştür. Meclis-i Mahsus-ı Vükelâ'ya reislik yapmıştır.¹²⁷ Cevdet Paşa, son olarak 8 Haziran 1886 tarihinde beşinci kez Adliye Nazırlığı görevine getirilmiştir. Ancak sadrazam Mehmed Kâmil Paşa ile aralarındaki anlaşmazlık sebebiyle bir süre sonra bu görevinden ayrılmak zorunda kalmıştır.¹²⁸ Daha sonraki hayatını çocuklarına ve ilmî çalışmalara ayırmıştır.¹²⁹ Ahmed Cevdet Paşa hayatının son dönemlerine doğru *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ* isimli eserini kaleme almıştır.¹³⁰

¹²² Ölmezoğlu, "Cevdet Paşa", III/117.

¹²³ Halaçoğlu- Aydın, "Cevdet Paşa", VII/444; Ülkütaşır, *Cevdet Paşa Hayatı-Şahsiyeti-Eserleri*, s.13-14.

¹²⁴ Ölmezoğlu, "Cevdet Paşa", III/117; Halaçoğlu -Aydın, "Cevdet Paşa", VII/444; Ülkütaşır, *Cevdet Paşa Hayatı-Şahsiyeti-Eserleri*, s.15.

¹²⁵ Halaçoğlu- Aydın, "Cevdet Paşa", VII/ 445.

¹²⁶ Ülkütaşır, *Cevdet Paşa Hayatı-Şahsiyeti-Eserleri*, s.15; Halaçoğlu- Aydın, "Cevdet Paşa", VII/445.

¹²⁷ Halaçoğlu, "Kendi Kaleminden Ahmed Cevdet Paşa", s.5-6.

¹²⁸ Halaçoğlu, "Kendi Kaleminden Ahmed Cevdet Paşa", s.6.

¹²⁹ Çağış, *XIX. Yüzyıl İslam Tarihçiliğinde Ahmet Cevdet Paşa*, s.45.

¹³⁰ Halaçoğlu- Aydın, "Cevdet Paşa", VII/449.

Ahmed Cevdet Paşa Bebek'te bulunan yalısında 26 Mayıs 1895 tarihinde vefat etmiştir. Cevdet Paşa'nın mezarı Fatih Sultan Mehmet Türbesi haziresindedir.¹³¹

Çok değerli bir devlet adamı olan Ahmed Cevdet Paşa devlette birçok önemli görevi üstlenmiş ve bu görevleri başarıyla yerine getirmiştir. Devlet adamı olmasının yanında değerli bir ilim insanı olan Ahmed Cevdet Paşa insanlığa kıymetli ilmî çalışmalar bırakmıştır.

¹³¹ Halaçoğlu, “*Kendi Kaleminden Ahmed Cevdet Paşa*”, s.6; Ölmezoğlu, “Cevdet Paşa”, III/119; Ülkütaşır, *Cevdet Paşa Hayatı-Şahsiyeti-Eserleri*, s.16-17; Hazire: Vakıf binaların, külliyelerin veya camilerin bahçesinde teşekkül eden mezarlıktır. Bkz. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s.314; Çağış, XIX. *Yüzyıl İslam Tarihçiliğinde Ahmet Cevdet Paşa*, s.45.

BİRİNCİ BÖLÜM

HZ. MUHAMMED'İN RİSÂLET ÖNCESİ HAYATI

1.1. Doğduğu Ortam

Mevlanâ Şiblî, vahiy öncesi dönemle ilgili konulara Arabistan isminin nereden geldiğini açıklayarak başlamıştır. Şiblî, Arabistan isminin nereden geldiği ile ilgili farklı bilgilerin olduğunu ifade etmiştir. Lûgatçıların açıklamalarına göre “Arab” ve “irâb” kelimelerinin, lisana hâkimiyeti ifade ettiğini, diğerlerine göre Arab kelimesinin aslı “urbe” olduğunu ve bu kelimenin eski şiirlerde ortaya çıktığını söylemiştir. Sâmi dillerde “urbe” kelimesinin anlamının “çöl ve çıplak ova” olduğunu belirtmiştir. Arabistan’ın önemli bir kısmının çöl olduğundan dolayı bütün memlekete Arabistan isminin verildiğini söylemiştir.

Şiblî, Arabistan coğrafyasından da bahsetmiş olup; Arabistan’ın batıdan Kızılderiz, doğudan Umman Denizi ile Basra Körfezi, güneyden Hint Okyanusu ile çevrili olduğunu söylemiştir.¹³² Ayrıca arazinin coğrafi yapısından, coğrafi büyüklüğünden ve yer altı kaynaklarından da bahsetmiştir.¹³³

Şiblî, Arabistan’ın kavim ve kabilelerini de ele almıştır. Arap kabilelerini üç kısma ayırmıştır:

1. Arab-ı Bâide: İslamiyet’ten önce yok olan Arap kabileleri.
2. Arab-ı Âribe: İslamiyet’ten önce yok olan Arapların yerini alan Kahtâniler.
3. Arab-ı Müsta’rabe: Hz. İsmail’in (as) nesli. Bunlar Hicaz’da yerleşmişlerdir.¹³⁴

Şiblî, Arapların kültür ve medeniyetinden de bahsetmiştir. Şiblî, farklı kaynaklardan aldığı bilgiler doğrultusunda; Arabistan’ın İslamiyet’ten önce de medeniyet sahibi bir şehir olduğunu, aksi halde birdenbire vahşi ve barbar bir milletin medenîleşmeyeceği görüşüne yer vermiştir. Yemen’in, Al-i Nu’man’ın

¹³² Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/85-86.

¹³³ Şiblî, Arabistan yarım adasının uzunluğunun 1500 mil, genişliğinin 600 mil, yüzölçümünün 1.200.000 mil olduğunu, büyük bir kısmın çöllerden oluştuğunu, yer altı zenginliğinin altın ve gümüş olduğunu ifade etmiştir. Bkz. *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/86.

¹³⁴ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/87.

merkezi Hire'nin, Gassânîlerin şehri olan Havrân'ın medeniyetten çok da uzak olmadığını ifade etmiştir.¹³⁵

Ahmed Cevdet Paşa, Arabistan'ın kültür ve medeniyeti ile ilgili Arabistan'ın o dönemler dünyaya yayılmış olan fenalıklardan uzak olduğunu, asil bir fitratta kaldıklarını belirtmiştir. Toplumda şiir, edebi eserler ve hutbenin çok yaygın olduğunu, hatta Mekke'de Sûk-ı Ukaz'da panayırların düzenlendiğini,¹³⁶ burada güzel şiir veya hutbe okunduğunu, söz meydanlarında yarışların yapıldığını, başarılı şirlerin Kâbe duvarına asıldığını ifade etmiştir.¹³⁷

Şiblî, Arapların bazılarının tanrı kavramına inanıp, bazılarının ise tabiata inandıklarını ifade etmiştir.¹³⁸ Şiblî, “Dediler ki: Dünya hayatımızdan başka hayat yoktur. Ölürüz ve yaşarız. Bizi ancak zaman yok eder. Bu hususta onların bir bilgisi yoktur. Onlar sadece zanda bulunuyorlar.”¹³⁹ ayetiyle de bunu desteklemiştir. Arapların bir kısmının Allah'a inanıp, bir kısmının inkâr ettiğini¹⁴⁰ “De ki: Onları ilk defa var eden diriltecektir. O her yaratılmışı hakkıyla bilendir.”¹⁴¹ ayetiyle desteklemiştir. Yine Arapların bir kısmının ahirete inanıp, bir kısmının inanmadığını da belirtmiştir. Genel olarak Arabistan'da yaşayanların Putperest olduklarını, Arapların meşhur putlarının “Lât, Uzzâ, Menât, Vedd, Sûvâ, Yegûs, Yeuk” olduğunu söylemiştir. Şiblî'ye göre bunların yanında Arapların ay'a, yıldızlara, Utârid (Mekür)'e, Müşteriü'ye (Jüpiter) ibadet ettiklerini söylemiştir. Şiblî, Arabistan'da İslâmiyetten önce putperestlikten başka Yahudilik, Hristiyanlık ve Zerdüştilik (Mecûsîlik) dinlerinin olduğunu ifade etmiştir.¹⁴² Ayrıca bunların yanında Hz. İbrahim'den (as) gelen, bir Allah inancının olduğu Hanif dininin de olduğunu belirtmiştir.

¹³⁵ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/92.

¹³⁶ Tâif ve Nahle arasında ve Zilkade'nin ortasında kurulup ay sonuna kadar devam eden Ukaz, panayırların en önemlisiydi. Bkz. Yüksel, “Yakın Doğu'da Ticaret Merkezi ve Panayırlar”, s.310.

¹³⁷ Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/45.

¹³⁸ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/95.

¹³⁹ Câsiye, 45: 24.

¹⁴⁰ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/95.

¹⁴¹ Yâsîn, 36: 79.

¹⁴² Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/96.

Ahmed Cevdet Paşa *Kıyas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefa* eserinde ayrı bir başlık açmadan Hz. Peygamber'in doğduğu dönemde Arabistan'da Putperestlerin, Yahudilerin ve Hıristiyanların¹⁴³ yaşadığını kısaca anlatmıştır.

Müelliflerimizden Şiblî, Arabistan adının nereden geldiğini anlatmış, Arabistan'da yaşayan ırlardan, Arabistan'ın coğrafi büyüklüğünden, arazinin yapısından ve o yer altı zenginliklerini anlatarak fiziki yapısı hakkında bilgiler vermiştir. Ancak Ahmed Cevdet Paşa'nın bu bilgilere yer vermediği görülmüştür.

Her iki müellifimiz de Arabistan'ın kültür ve medeniyetinden bahsetmişlerdir. Mevlâna Şiblî, Arabistan'daki kültürel etkinliklere kısaca değinmeyi tercih etmiştir. Cevdet Paşa ise Arabistan'da yapılan kültürel etkinliklerinin neler olduğunu açık olarak anlatarak Şiblî'ye göre daha ayrıntılı bilgileri bizimle paylaşmıştır.

Müelliflerimizin ikisi de Hz. Peygamber'in doğduğu dönemde Arabistan'daki dinlerden bahsetmişlerdir. Ancak Şiblî bu Arabistandaki dinler konusunu Cevdet Paşa'ya göre daha detaylı anlatmıştır. Ayrıca Cevdet Paşa'nın eserinde yer vermediği bazı dinlerin olduğundan bahsetmiştir. Şöyle ki: Şiblî, Hz. Peygamber'in doğduğu dönemde Arabistan'da Putperestlik, Yahudilik ve Hıristiyanlığın yanında aya, yıldıza, gezegenlere tapanların, Mecûsîlerin ve Hanif dinine mensup olanların da yaşadığını ifade ederken; Cevdet Paşa, Hz. Peygamber'in doğduğu dönemde Arabistan'da Yahudilerin, Hıristiyanların yaşadığını söylemiş, Hanif dininin olduğundan da özel olarak bahsetmeyip daha sonra ki konular içerisinde Hanif dinine inananlardan bahsetmeyi tercih etmiştir. Cevdet Paşa, Mecûsîlerden, aya, yıldıza ve gezegenlere tapanlardan ise bahsetmemiştir.

1.2. Nesebi

Mevlânâ Şiblî'nin de ve Ahmed Cevdet Paşa'nın da Araplar açısından oldukça önemli bir yere sahip olan Hz. Peygamber'in nesebi konusuna yer verdiğini görüyoruz.

¹⁴³ Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/44; Cevdet Paşa Hz. Peygamber'in doğduğu dönemdeki dinler arasında Haniflerden bahsetmemişir, ancak daha sonra anlattı konular içinde Haniflerin de Arabistan'da yaşadığına dair bilgiler vermiştir. Bkz. *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/57.

Mevlânâ Şiblî'ye göre Hz. Peygaber'in nesebi şöyledir: Muhammed b. Abdullah, b. Abdülmuttalib, b. Hâşim, b. Abdülmenaf, b. Kusayy, b. Kilâb, b. Murre, b. Kâ'b, b. Lüeyy, b. Gaâlib, b. Fehr, b. Mâlik, b. Nadr, b. Kin'ane, b. Huzeyme, b. Mudrike, b. İlyas, b. Mudar, b. Nizâr, b. Ma'd, b. Adnân.

Şiblî, Hz. İsmail'in soyundan gelen Adnân'ın Hicaz'a yerleştiğini, Hz. Peygamber'in de bu sülaleye mensup olduğunu belirtmiştir. Fakat Arabistan'ın nesep âlimlerinin Hz. Peygamber'in bütün dedelerini zikredemediğini, Adnân ve Hz. İsmail arasında sekiz, dokuz batın gösterenlerin olduğunu belirtmiştir. Şiblî, Hz. Peygamber'in soyunu Adnân'a dayandığını kesin olarak söylemektedir. Adnân'nın soyunu da Hz. İbrahim'e kadar isim vererek dayandıran bazı rivayetlerin olduğu, ancak bu rivayetlerin kabul edilemeyeceğini söylemiştir. Eğer bu şekilde Adnân ve Hz. İsmail arasında sekiz, dokuz batın gösterenlerin verdiği bilgiler kabul edilecek olunursa Adnân ve Hz. İsmail arasındaki senenin yaklaşık 300 senelik bir müddetten ibaret olacağını, bunun da tüm tarihî delillere aykırı olacağını belirterek bu bilgileri kabul etmemiştir. Şiblî, *Asr-ı Saaedet* eserinde bu durumun yanlışlığını delillendirmiştir. Birçok tarihî delillere istinaden Adnân ve Hz. İsmail arasında en az kırk batın bulunduğunu ifade etmiştir.¹⁴⁴

Şiblî, bu ihtilaf sebebiyle Hıristiyan yazarların Hz. Peygamber'in İsmail'in soyundan geldiğini inkâr ettiklerini,¹⁴⁵ bu hataya sebebiyet veren âmil Arapların, ataları içinde önemli şahsiyetleri hatırda tutmuş olmaları olduğunu belirtmiştir. Bundan dolayı Adnân ile Hz. İsmail arasında ancak dokuz ced gösterildiğini söylemiştir. Şiblî, bunun dışında Arapların, Adnân'ın İbrahim'in neslinden olduğuna emin olduklarını, Adnân'ı takip eden nesillerin, Adnan'a kadar yükselmesine önem verdiklerini, Adnân ile Hz. İsmail arasındaki batınlara aynı ehemmiyeti vermediklerini belirtmiştir. Şiblî son olarak, "Adnân'ın İbrahim'in neslinden olduğu

¹⁴⁴ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/119.

¹⁴⁵ Şiblî, William Miur, Hz. Muhammed'in Hz. İsmail'in sülalesinden olmadığını ispata çalıştığını ve Hz. Muhammed'in nesebini Hz. İsmail'e yükseltmek gayretinin Hz. Muhammed'in zamanında vuku bulunduğunu söylemiştir. Bunun için Hz. Muhammed'in soyunu Hz. İbrahim'e bağlayan dedelerinin isimlerinin uydurulmuş olduğunu ifade etmiştir. Bkz. *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/119.

muhakkaktır. Hz. Peygamber¹⁴⁶ ise Adnân'ın torunudur.” diyerek konu hakkındaki görüşünü açıklamıştır.¹⁴⁷

Şiblî, Hz. Peygamber'in ailesine Kureyş namını veren kişinin Nadr b. Kinâne olduğunu, bazı âlimlere göre ise Kureyş namını ilk alan zat'ın Fehl olduğunu,¹⁴⁸ ondan sonra çocuklarının, Kureyş adı ile tanındıklarını söylemiştir. Şiblî'ye göre Hz. Peygamber'in soyu böylece Kusay'dan sonra Abdülmenaf, Hâşim, dedesi Abdülmuttalib ve babası Abdullah'a ulaşır.¹⁴⁹

Şiblî, Hz. Peygamber'in annesinin Zühre kabilesine mensup Vehb b. Abdülmenâf'ın kızı Âmine olduğunu, Âmine'nin Kureyş'in en şerefli kadınlarından olduğunu söylemiştir. Âmine'nin evlenmeden önce babası Vüheyb ile yaşadığını, Abdülmuttalib'in, Vüheyb'den Âmine'yi istendiğini, onun da kardeşinin kızını Abdullah'a vermeyi kabul ettiği söylemiştir.¹⁵⁰

Ahmed Cevdet Paşa, Hz. Peygamber'in soyunu atası Hâşim'den itibaren saymayı yeterli bulmuş ve soyunu şu şekilde sıralamıştır: “Haşim'in babası Abdi Menâf ve onun babası Kusayy ve onun babası Hakîm ve onun babası Mürre ve onun babası Kâ'b ve onun babası Lueyy ve onun babası Fihri ve onun babası Mâlik ve onun babası Nadr ve onun babası Kinâne ve onun babası Huzeyme ve onun babası Müdrike ve onun babası İlyâs ve onun babası Mudarr ve onun babası Nizar ve onun babası Ma'ad ve onun babası Adnân.” Adnân'dan sonra ise tek tek isim saymamış ve ispata gerek duymadan Adnân'ın da Hz. İsmail'in soyundan olduğunu ifade etmiştir.

Cevdet Paşa, aynı zamanda Hz. Peygamber'e bir nûr'un geldiğini ve bu nûr'un da Hz. İsmail'in tek tek soyundan taşınarak nihayetinde Hz. Peygamber'e ulaştığını belirtmiştir.

¹⁴⁶ Şiblî, “Hz. Peygamber” yerine “Resul-i Ekrem” ifadesini kullanmıştır. Ancak biz tezimizde isim bütünlüğü olması için “Hz. Peygamber” olarak ifade etmeyi uygun bulduk. Bkz. *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/120.

¹⁴⁷ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/120.

¹⁴⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/119.

¹⁴⁹ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/119.

¹⁵⁰ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/123-124.

Cevdet Paşa, Hz. Peygamber'in soyundaki bazı kişilerin hayatlarından da kısaca bahsetmiştir. Mesela: Kâ'b İbni Lueyy'in cuma günleri kavmini topladığından ve hutbe okuduğundan bahsetmiştir. Burada kendi neslinden Hatemü'l-enbiya geleceğini söylediğini ve onun zamanına kim yetişirse ona iman etmesini tavsiye ettiğini belirtmiştir.

Ahmed Cevdet Paşa, Hz. Peygamber'in annesinin soyuna da kısaca yer vermiştir. Kusayy'ın Zühre namında bir kardeşinin olup, onun da çocuklarının çoğaldığını ve Kureyş Kabilesi içinde şeref bularak Hz. Peygamber'in annesi Âmine'nin bu soydan geldiğini belirtmiştir.¹⁵¹

Her iki müellifimiz de Hz. Peygamber'in nesebine yer vermişlerdir. Ancak Mevlânâ Şiblî'nin konuyu Cevdet Paşa'ya göre daha ayrıntılı bir şekilde anlattığı görülmüştür. Şiblî, Hz. Peygamber'in nesebi konusunu hadis âlimlerinin, İslam tarihçilerinin, hatta Avrupalı yazarların farklı olan fikirlerine eserinde yer vererek anlatmıştır. Şiblî'nin bu farklı rivayetlerin kiritiğini yaptığı ve rivayetlerin doğruluğunu ya da yanlışlığını tarihi gerçekliklere dayandırarak, aklî bir değerlendirme yaptığı görülmüştür. Şiblî, konu içerisinde ki değerlendirmesinden sonra Hz. Peygamber'in soyunun isim isim zikredilemese de Arapların bilgilerine göre Hz. Peygamber'in soyunun Adnân'a dayandığını ve Adnân'ın da soyunun kesin olarak Hz. İbrahime dayandığını söyleyerek kendi kabul ettiği doğruyu söylemiştir. Bunun yanında Hz. Peygamber'in soyunda bulunan bazı atalarını ve atalarının özellikle Kâbe'nin muhafaza görevleri, Kâbe'nin anahtarını elde etme gibi yönetim konularında görevli olduklarını anlatmayı tercih ettiği görülmüştür. Ahmed Cevdet Paşa'nın ise Hz. Peygamber'in nesebi konusunu Şiblî'ye göre daha kısa ele alarak, ayrıntıya girmemeyi tercih ettiği görülmüştür. Cevdet Paşa'nın Hz. Peygamber'in nesebi konusunda farklı rivayete yer vermediğini, kesin olarak Hz. Peygamber'in soyunun Adnân'a dayandığını, onun da soyunun Hz. İbrahim'e dayandığını net bir şekilde söylediğini görüyoruz. Cevdet Paşa burada Adnân'ın soyunu Hz. İbrahim'e dayandırmak için bir dedillendirme çaba göstermemiştir. Cevdet Paşa da Hz. Peygamber'in soyunun geldiği kişilerin ele aldığı görevleri anlatmış ve Kâbe'nin

¹⁵¹ Cevdet Paşa, *Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/46-47.

muhafazasının Hz. Peygamber'in soyundaki kişiler tarafından yapıldığını belirterek Şiblî ile aynı görüşü paylaşmıştır.

Şiblî ve Cevdet Paşa arasındaki diğer bir farklılık ise Hz. Peygamber'in soyundaki kişilerin isimlerinin farklılığıdır. Şiblî, Hz. Peygamber'in soyundan Kusay'ın babasının Kilâb¹⁵² olduğunu, Lüeyy'in babasının Ğâlib'in olduğunu belirtmiştir. Ahmed Cevdet Paşa ise Kusay'ın babasının Hakîm olduğunu belirtmiş, Lüeyy'in babasının Fihri olduğunu söylemiş ve Ğaalib ismini atlamıştır.

Şiblî, Hz. Peygamber'in annesinin soyundan bahsedip, yalnızca kabilesinin Zühreoğullardan olduğunu söylemekle yetinirken; Cevdet Paşa, kısa da olsa Hz. Peygamber'in annesinin soyu hakkında bilgi vermeyi tercih etmiştir.

1.3. Doğumu ve Çocukluğu

1.3.1. Doğumu

Mevlânâ Şiblî, Hz. Peygamber'in doğum tarihinin Mısırlı Astronomi âlimi Mahmud el-Felekî Paşa'nın hesaplarına dayandırarak dokuz Rebîü'l-evvel'e rastlayan 20 Nisan 571 Pazartesi günü olduğunu söylemiştir.¹⁵³

Şiblî, Hz. Peygamber'in doğduğu gün Kırşa Sarayı'nın on dört sütununun yıkıldığını, ateşe tapanların ateşlerinin söndüğünü, Sâve Gölü'nün kurduğunu söylemiştir. Bunlarla aslında dünyadaki dinsizlik ateşinin söndüğünü, bu olanların Zerdüştlüğün ve Hıristiyanlığın kuvvetinin azalacağını göstergesi olduğunu ifade etmiştir.¹⁵⁴

Şiblî, Hz. Peygamber'e Muhammed isminin verildiğini ve genel kabul olarak bu ismin Abdülmuttalib tarafından seçildiğini belirtmiştir.¹⁵⁵

Ahmed Cevdet Paşa, Hz. Peygamber'in doğumu ile ilgili olarak Fil yılında, Rûmi aylardan Nisan içinde, Rebîü'l-evvel ayının on ikinci günü pazartesi gecesi dünyaya geldiğini söylemiştir. Daha önce Hz. Peygamber'in nesebi konusunda

¹⁵² Son dönem İslam tarihçilerinden İbrahim Sarıçam da Şiblî ile aynı görüşte olup, Kusay'ın babasının Kilâb olduğunu söylemiştir. Bkz. *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, s.60.

¹⁵³ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/127.

¹⁵⁴ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/125.

¹⁵⁵ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/127.

bahsettiğimiz Hz. Âdem'den gelen nûr nihayetinde, bu nûrun Âmine'den Hz. Peygamber'e geçtiğini belirtmiştir.

Cevdet Paşa, Hz. Peygamber'in doğduğu gün; Kırca Sarayı'nın on dört sütununun yıkıldığından, ateşe tapanların ateşlerinin söndüğünden, Sâve Gölü'nün kurduğundan ve Semâve Nehri'nin taşıdığından bahsetmiştir.

Cevdet Paşa, Abdülmuttalib'in Hz. Peygamber'in doğmasından dolayı Kureyş'e bir ziyafet verdiğini ve oradakilere çocuğun ismini Muhammed koyacağını bildirdiğini ifade etmiştir. Orada bulunanların "Atalarından olmayan bu ismi neden koyarsın?" diye sormalarını üzerine; Abdülmuttalib'in "Onu gökte Hak yerde de halk çokça övecek."¹⁵⁶ diyerek bu ismi verdiğini söylemiştir.

Cevdet Paşa, ayrıca Hz. Peygamber'in başka isimlerinden de bahsetmiş, Hz. Peygamber'in "Mahmud, Mustafa, Sahibü'l-beyan, Sahibü'l-hâtem, Sahibü'l-makâmü'l-Mahmud, Sahibü'l-Kadîb, Sahibü'l-Hirâve dahi Hatemü'l-Enbiya" olarak tescillendiğini ifade etmiştir.¹⁵⁷

Müelliflerimizin bu konuda genel olarak aynı görüşlere sahip olduğu görülmüştür. Her iki müellifimiz de Hz. Peygamber'in doğumunda meydana gelen olaylardan ve Hz. Peygamber'e "Muhammed" isminin nasıl verildiğinden bahsetmişlerdir. Yalnızca Cevdet Paşa, "Muhammed" isminin yanında onun diğer isimlerinin de olduğundan bahsederken; Şiblî'nin Hz. Peygamber'e dedesi tarafından "Muhammed" isminin verildiğini söylediğini, bunun dışında farklı isimlerinin olup-olmadığından bahsetmediğini görüyoruz.

Müelliflerimiz arasında Hz. Peygamber'in doğduğu günde tarihsel bir farklılık görülmüştür. Şiblî, Mahmud el-Felekî Paşa'nın hesabına göre Hz. Peygamber dokuz Rebû'l-evvel Pazartesi günü doğduğu bilgisini paylaşırken; Cevdet Paşa, on iki Rebû'l-evvel Pazartesi günü¹⁵⁸ doğduğunu söylemiştir.

¹⁵⁶ Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/51-53.

¹⁵⁷ Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/55.

¹⁵⁸ Cevdet Paşa gibi farklı âlimlerimiz de Hz. Peygamber'in on iki Rebû'l-evvel Pazartesi günü doğduğunu söylemişlerdir. Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübrâ*, I/100-101, İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-Eser fî Fümûni'l-Megâzî ve's-Siyer*, I/81.

1.3.2. Sütanneye Verilmesi

Mevlânâ Şiblî, Hz. Peygamber'in sütanneleriyle ilgili olarak Hz. Peygamber'i önce annesinin ve sonra Ebû Leheb'in cariyesi Süveybe'nin emzirdiğini, Süveybe'den sonra Halime es-Sa'diyye'nin, Hz. Peygamber'e sütannelik yaptığını söylemiştir. Şiblî, o zamanın Mekke halkının çocuklarını civar köylere gönderdiklerini, bu suretle çocukların hâlis Arapça öğrenmelerini ve hâlis Arab örf ve âdetleri üzere yetişmelerini sağlamak istediklerini belirtmiştir. Bu âdet üzerine çöl kadınlarının senede iki defa şehirlere gelerek asilzâdelerin çocuklarını emzirmek için alıp götürdüklerini, Hz. Peygamber'in doğumundan birkaç gün sonra Hevâzin'e mensup bazı kadınların Mekke'de yeni doğan çocukları götürmek için geldiklerini, Halîme'nin de bu kişilerin arasında olduğunu belirtmiştir. Hz. Peygamber'in annesinin onun hizmetinden istifade etmek istediğini, Halîme'nin başlangıçta bir yetimi alıp götürmenin pek kârlı bir iş olmayacağını düşündüğünü, fakat boş dönmektense bu çocuğu alıp götürmenin daha iyi olacağına karar verdiğini söylemiştir. Halîme'nin kızı Şeymâ'nın Hz. Peygamber'i çok sevdiğini, onunla oynamayı, onu eğlendirmeyi kendine iş güç edindiğini söylemiştir. Halime'nin iki sene sonra Hz. Muhammed'i Mekke'ye iade ederek annesine verdiğini, fakat bu sırada Mekke'de veba bulunduğundan Âmine'nin Halîme'den çocuğu tekrar alıp götürmesini istediğini belirtmiştir. Şiblî, Hz. Peygamber'in Halime'nin yanında ne kadar kaldığı ile ilgili farklı rivayetlerin olduğunu, İbn İshak'ın ise bu sürenin kesinlikle altı yıl olduğunu söylediğini belirtmiştir.¹⁵⁹

Ayrıca *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet* isimli eserde Mevânâ Şiblî'nin öğrencisi Nedvî tarafından eklenen bölümlerde Hz. Peygamber'in Halime'nin yanında iken Şakk-ı Sadr olarak bilinen kalbinin yarılması olayının yaşandığına dair rivayetlerin olduğu belirtilmiştir. Ancak bu rivayeti ileten râviler hadis âlimleri tarafından icelendiğinde güvenilirlik yönünden şüpheli durum oluşturabileceğine dair bilgilerin olduğu ifade edilmiştir. En sahih rivayetlere göre Şakk-ı Sadr'ın Miraç'tan hemen önce olduğu bilgisi iletilmiştir.¹⁶⁰

¹⁵⁹ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/127-128.

¹⁶⁰ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, II/467-470.

Şiblî, Halime hakkında bazı bilgiler vermiş olup, onun Müslüman olup olmadığı ile ilgili farklı görüşlerin olduğunu söylemiştir. Bununla birlikte Hz. Peygamber'in Halîme ile son derece muhabbetinin olduğunu, Hz. Peygamber'in risâletinin ardından Halîme'nin kendini ziyaret ettiği zaman ona “Anacığım, anacığım” kelimeleriyle seslendiğini ve ona en büyük hürmeti gösterdiğini belirtmiştir.¹⁶¹

Şiblî, Halime'nin kocası, Hz. Peygamber'in sütbabası olan Hâris'in de İslamiyet'i kabul ettiği belirtmiştir. Bunun yanında Hz. Peygamber'in sütkardeşlerinin Abdullah, Enîseve Huzâka¹⁶² olduklarını söylemiştir. Bunların içinden Abdullah ile Şeymâ'nın İslamiyet'i kabul ettiklerini, diğerleri hakkında net bir bilginin olmadığını söylemiştir.¹⁶³

Ahmed Cevdet Paşa, Hz. Peygamber'in çocukluğunu Şiblî ile aynı görüş çerçevesinde anlatmıştır. Cevdet Paşa, Mekke'nin sıcak havasından dolayı yeni doğan çocukların daha serin yerlere sütanneye verildiğini, bu sebeple Mekke'ye dışarıdan sütannelerin geldiğini ve emzirip, büyütme için çocukları aldıklarını, daha sonra zamanı gelince anne-babalarına teslim edildiklerini belirtmiştir. Hz. Peygamber'i çocukken Ben-i Sa'd Kabilesi'nden Harîs'in hanımı Halime'nin sütanne olarak aldığını ve kendi yurduna götürdüğünü ifade etmiştir.¹⁶⁴

Cevdet Paşa, Halime'in Hz. Peygamber'i çok fazla sevdiğini, gözünün önünden ayırmadığı ifade etmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber'in Halime'nin yanında kaldığı müddette evinin bereketlenmesi, evindeki kıtlığın bitmesi, bir bulutun ona gölgelik yapması gibi mucizevî olaylara da yer vermiştir.

Cevdet Paşa, Hz. Peygamber'in biraz büyüyüp, ayakları üzerinde gezmeye başladığında annesinin onu almak istediğini ifade etmiştir. Fakat Halime'nin Mekke'nin havasının ağır olduğunu söyleyerek Hz. Peygamber'in biraz daha yanında kalması gerektiğini ve bu şekilde Amine'yi kandırdığını, Hz. Peygamber'i yanında alıkoyduğunu ifade etmiştir. Cevdet Paşa, Hz. Peygamber dört yaşına erişerek gezip

¹⁶¹ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/129.

¹⁶² Şiblî, Huzâka'nın “Şeyma” adı ile bilindiğini söylemiştir. Bkz. *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/129.

¹⁶³ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/129.

¹⁶⁴ Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/55.

dolaştığı zamanlarda mucizevî hallerinin çoğaldığını, Hâris'in Hz. Peygamber'in bu hallerinden ürkerek eşine: “Yâ Halime, vaktiyle bu çocuğu ve vâlidesine vermeliyiz.”, dediğini ifade etmiştir. Halime'nin de onu alıp Mekke'ye götürerek annesi Âmine'ye verdiğini belirtmiştir.¹⁶⁵

Her iki müellifimiz de Hz. Peygamber'in sütannesi Halime'ye verilmesinden bahsetmişlerdir. Şiblî'nin farklı rivayetlere yer vererek konuyu anlatmayı tercih ettiği görülmüştür. Şiblî, Hz. Peygamber'in olması gerekenden fazla bir süre Halime'nin yanında kaldığını, bunun da sebebinin annesinin isteğine bağlı olduğunu söylerken (Mekke'de veba salgınının olması); Cevdet Paşa, Halime'nin Âmine'yi kandırarak (Mekke'nin çok sıcak olması) Hz. Peygamber'e dört yaşına kadar baktığını ifade etmiştir. Burada Cevdet Paşa'nın “kandırdı ve alıkoydu” ifadelerinin biraz ağır kelimeler olduğunu düşünüyoruz. Ayrıca Cevdet Paşa, Hz. Peygamber'in Halime'nin yanındayken birçok olağanüstü olayların olduğunu anlatmıştır.¹⁶⁶ Ancak eserinde kabul etmese de birçok konuda farklı rivayetleri okuyucuya sunan Mevlânâ Şiblî'nin Hz. Peygamber'in sütannesinin yanındayken Cevdet Paşa'nında söylediği bazı mucizevî olaylara burada yer vermemesi dikkat çekicidir.

1.3.3. Annesinin Vefatı

Mevlânâ Şiblî, Hz. Peygamber altı yaşındayken annesinin onu Medine'ye götürdüğünü ve orada annesi tarafından bağlı olduğu Neccâroğulları'nın yanında kaldıklarını, bu seyahat esnasında Hz. Peygamber'in hizmetçisi Ümm-ü Eymen'in de onlara refakat ettiğini söylemiştir.

Şiblî, bazı tarihçilerin Âmine'nin Neccâroğulları'na olan akrabalığı dolayısıyla bu seyahati ihtiyar ettiğini söylediklerini belirtmiştir. Fakat aradaki yakınlık zayıf olduğundan Âmine'nin sırf akrabalarını ziyaret için Mekke'den Medine'ye gitmeyeceğini, Âmine'nin aslında kocası Abdullah'ın mezarını ziyaret için gittiğini ifade etmiştir. Âmine'nin, Medine'de bir ay kadar kaldıktan sonra

¹⁶⁵ Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/55-56.

¹⁶⁶ İlk dönem İslam tarihi kaynaklarında ya da son dönem tarihçilerinin çalışmalarında Hz. Peygamber'in sütannesi Halime'nin yanındayken meydana gelen bazı mucizlerden bahsedilmiştir. Bkz. Tirmîzî, *Sünen*, V/442-443, Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IX/289-295; Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, s.62-64; Erul, “Hz. Peygamber'in Risâlet Öncesi Hayatına Farklı Bir Yaklaşım”, s.360.

Mekke'ye hareket ederek Ebvâ'da vefat ettiğini, burada defnolunduğunu ve Hz. Muhammed'in Ümm-ü Eymen tarafından Mekke'ye götürüldüğünü belirtmiştir.

Şiblî, Hz. Muhammed'in çocukluğu sırasında Medine'ye vuku bulan bu seyahati hakkında birçok şeyler hatırladığını ve bu konuda Hz. Peygamber'in: "Burası vâlidemin ikamet ettiği yerdî. Yüzme öğrendiğim havuz da bu idi. Buralarda Enîse'nin kızı ile oynuyordum." dediğini söylemiştir.

Ahmed Cevdet Paşa Hz. Peygamber'in annesinin vefatı ile ilgili, Âmine'nin Hz. Peygamber ile birlikte Medine'ye Neccâroğulları'nın yayına gittiğini, burada bulunan Yahudi kahinlerinin onun şekil ve şemailine bakarak "Bu ümmetin peygamberi işte bu çocuk olsa gerektir." dediklerini söylemiştir. Daha sonra Hz. Peygamber'in annesi ile beraber Medine'den Mekke'ye giderken yolda vefat ettiğini, böylece Hz. Peygamber'in annesi tarafından da yetim kaldığını ifade etmiştir.

Her iki müellifimizde Hz. Peygamber'in vefatı konusu aktarmışlardır. Ancak Şiblî'nin konuyu Cevdet Paşa'ya göre daha ayrıntı aktardığı görülmüştür. Şiblî, Hz. Peygamber'in annesi ile gittiği son seyahatte Ümm-ü Eymen'in de geldiğini, bu seyahatte Hz. Peygamber'in yüzme öğrendiğini, Medine'den dönüşte de Ebva'da annesinin vefat ettiğini söylemiştir. Şiblî, Hz. Peygamber'in annesi ile gittiği bu seyahatte Yahudiler ile karşılaşmasından ya da Cevdet Paşa'nın belirttiği gibi Yahudilerin Hz. Peygamber hakkında "Ümmetin peygamberi" diye söylemelerinden bahsetmemiştir. Cevdet Paşa ise Hz. Peygamber'in annesi ile gittiği son seyahatten bahsetmiş, bu seyahatte Yahudilerin Hz. Muhammed'i "ümmetin peygamberi" olarak ifade ettiklerine dikkat çekmiştir. Ayrıca bu seyahat sırasında Ümm-ü Eymen'in de Hz. Muhammed'in yanında bulunduğu bilgisini paylaşmamıştır.

1.3.4. Abdülmuttalib ve Ebû Tâlib'in Yanında Kalması

Şiblî, Hz. Peygamber'in annesinin vefatından sonra dedesi Abdülmuttalib tarafından büyütüldüğünü, Abdülmuttalib'in Hz. Muhammed'i daima yanında bulundurduğunu belirtmiştir. Abdülmuttalib'in 82 yaşında vefat ederek Hiccûn'a defnedildiğini, o zamanlarda Hz. Peygamber'in 8 yaşında olduğunu söylemiştir. Hz. Peygamber'in, Abdülmuttalib'in cenazesinde yürüdüğünü ve dedesine karşı beslediği

sevgi dolayısıyla ağladığını, Abdülmuttalib'in vefatından sonra Hz. Muhammed'i oğlu Ebû Tâlib'in himayesine bıraktığını söylemiştir.

Şiblî, Abdülmuttalib'in vefatı ve Hâşimoğulları'nın nüfuz ve kudretinin birden zaafa uğramasının Benî Ümeyye'nin Benî Hâşim'e ilk defa olarak üstün gelmesine sebep olduğunu ifade etmiştir. Bu yüzden Ümeyye'nin oğlu Harb'in, Abdülmuttalib'e halef olduğunu,¹⁶⁷ Kâbe'ye ait vazifelerden ancak Sikaye¹⁶⁸ vazifesinin Abdülmuttalib oğullarından Abbas'a kaldığını belirtmiştir.

Şiblî, Abdülmuttalib'in farklı eşlerinden on oğlu olduğunu, bunların içinde Abdullah ile Ebû Tâlib'in öz kardeş olduklarını, bundan dolayı Abdülmuttalib'in Hz. Muhammed'i Ebû Tâlib'e bıraktığını ifade etmiştir. Ebû Tâlib'in Hz. Muhammed'i kendi öz çocuklarından daha çok sevdiğini, bir yere gittiği zaman onu da birlikte götürdüğünü söylemiştir.

Şiblî, Hz. Peygamber'in on veya on iki yaşında çobanlıkla meşgul olduğunu, bu konu da ise Fransız bir yazarın: "Ebû Tâlib, Peygamberi pek küçümsediğinden onu keçilerini gütmeye gönderiyordu." diyerek Hz. Peygamber'i küçümsemeye çalıştığını ifade etmiştir. Fakat Şiblî, gerçek durumun böyle olmadığını, Araplar arasında çobanlığın küçümsenen bir meslek olmadığını söylemiştir. Hz. Peygamber'in bu hayvanları gütmesinde zerre kadar haysiyeti zedeleyici bir tarafın bulunmadığını, eşraf ve zenginlerin çocuklarının da bu işle meşgul olduklarını söyleyerek Fransız yazarı tenkit etmiştir. Ebû Tâlib'in ticaretle meşgul olduğunu, Ebû Tâlib'in, Kureyş'in âdetine uyarak senede bir kere Suriye'ye gittiğini, seyahatin güçlükleri ya da başka bir sebeplerden dolayı Hz. Muhammed'i götürmek istemediğini belirtmiştir. Fakat Hz. Muhammed'in amcası Ebû Tâlib'e çok bağlı olması sebebiyle kendisini de götürmesini rica ettiği zaman, Ebû Tâlib'in bu ricayı yerine getirmekten başka bir şey yapmayarak onu da seyahate götürdüğünü belirtmiştir.¹⁶⁹

¹⁶⁷ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/129-130.

¹⁶⁸ Sikaye: Mekke'de zemzemle ve su işleriyle ilgili görevdir. Bkz. Küçükaşçı, Mustafa Sabri, "Sikaye", *DİA*, İstanbul, 2009, XXXVII/177.

¹⁶⁹ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/130-131.

Şiblî, Hz. Peygamber'in bu seyahat sırasında on iki yaşında olduğunu, tarihçilerin ifadesine göre Râhip Bahîra ile ilgili olan hâdisenin bu seyahat esnasında gerçekleştiğini belirtmiştir. Ebû Tâlib'in Busrâ'ya ulaştığı zaman bu Hıristiyan Râhip ile birlikte Manastırda oturduğunu, Râhip Bahîra'nın Hz. Peygamber'i gördüğü zaman: "İşte peygamberlerin efendisi budur!" dediğini ifade etmiştir. Râhip Bahîra'ya bunu nasıl bildiği sorulunca: "Kervanımız tepeyi inerken ağaçların ve taşların ona secde ettiğini gördüm!" cevabını verdiğini aktarmıştır. Şiblî, bu rivayetin muhtelif şekillerde anlatıldığını söylemiştir. Hıristiyanların, Müslümanlardan daha fazla bu rivayete inanmak eğilimi gösterdiklerini, Sir W. Miur, Draper, Margoliouth ve sair gayr-i müslim yazarların Râhip Bahîra ile cereyan eden bu mülâkatı Hıristiyanlığın muazzam bir zaferi sayarak, Hz. Peygamber'in dinine gelen bütün hakikat ve sırları bu Râhip'den öğrendiğini ve bütün dinini bu Râhib'den aldığı bilgilerine dayandırmaya çalıştıklarını söylemiştir. Şiblî ise: "Mademki Hıristiyan yazarlar, bu rivayeti kabul etmek istiyorlar, onu olduğu gibi kabul etmeleri icap etmez mi?" diyerek onları eleştirmiştir. Rivayetin aslında Râhip Bahîra'nın Hz. Peygamber'e bir şey öğrettiği ile ilgili bir bilginin olmadığını söylemiştir. Şiblî: "Esasen 10-12 yaşındaki bir çocuğun, bütün dinî incelikleri kavrayabileceğini hangi akıl kabul eder? Hz. Peygamber'de bu olağanüstü kudret varsa, onun Bahîra'dan bir şey öğrenmeğe ihtiyacı kalır mıydı?" şeklinde Hıristiyan yazarları eleştirmiştir.

Şiblî, gerçekte bu rivayetin sahih olmadığını, çünkü onu rivayet eden kaynakların hepsinin mürsel olduğunu, râvilerin içinde hâdiseyi gören, hâdisenin cereyanına vakıf olan bir kimsenin olmadığını ifade etmiştir.¹⁷⁰

Ahmed Cevdet Paşa annesi tarafından da yetim kalan Hz. Peygamber'in dedesi Abdülmuttalib'in onu kendi yanına aldığını belirtmiştir. Hz. Muhammed'in Abdülmuttalib'e verildiği zamanlar da Mekke'de kuraklık başladığını, Kureyş Kabilesi'nin Abdülmuttalib'e gelip yağmur duasına çıkmak istediklerini ifade etmiştir. Onun da Hz. Peygamber'in elinden tutarak Ebû Kubeys dağına çıktığını, Cenab-ı Hakk'a yalvardığını, Cenab-ı Hak'ın da Hz. Peygamber'in hürmetine

¹⁷⁰ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/131-132.

yağmur yağdırdığını ve azîm, feyz ve bereket verdiğini belirtmiştir. Hz. Muhammed'in yedi yaşındayken dedesi Abdülmuttalib'in vefat ettiğini, bundan bir sene sonra Mekke diyarında kuraklık olmaya başladığını, Kureyş Kabilesi'nin, Ebû Tâlib'e gelip tekrar yağmur duasına çıkmasını istediklerini söylemiştir. Onun da Hz. Peygamber'in elinden tutup birlikte Harem-i Şerif'e gidip Kâbe'nin duvarına dayanarak dua ettiğini, Hz. Peygamber'in parmağını göğe doğru kaldırdığında yağmurun yağmağa başladığını belirtmiştir.¹⁷¹

Cevdet Paşa, Hz. Peygamber on iki yaşındayken Ebû Tâlib'in ticaret için Şam kâfilesi ile çıktığını, Hz. Peygamber'i de yanında götürdüğünü söylemiştir. Şam vilayetinde Busrâ beldesine eriştiklerinde bir manastırın karşısına indiklerini ve bir ağaç altına konduklarını ifade etmiştir. O manastırda ki Rahip Bahîra'nın kevanı görerek, kervanla beraber bir bulutun da geldiğini fark ettiğini, Bahîra'nın kendi bilgileriyle Hatemü'l-Enbiya hazretlerinin bu kâfile içinde ve o ağacın altında olduğunu anladığını belirtmiştir. Bunun üzerine rahibin hemen bir ziyafet tertip edip Ebû Tâlib'i arkadaşlarıyla beraber manastıra davet ettiğini, Ebû Tâlib'in de Hz. Peygamber'i yüklerin yanına bırakıp arkadaşlarıyla beraber manastıra gittiğini belirtmiştir.

Cevdet Paşa, herkesin sofrada hazır olduklarında Bahîra'nın onları birer birer gözden geçirerek, birisinin yüzünü aradığını, o bulutun da hâlâ ağaç üzerinde durduğunu gördüğünü söylemiştir. Bahîra'nın: "Arkadaşlarınızdan gelmeyen var mı?" diye Ebû Tâlib'e sorduğunda, Ebû Tâlib'in: "Yalnız bir küçük çocuk kaldı." diye cevap verdiğini, Bahîra'nın: "Onun teşrifini dahi niyaz ederim." deyince Ebû Tâlib'in Hz. Peygamber'i alıp sofraya getirdiğini söylemiştir. Bahîra'nın hemen yemekten sonra Hz. Muhammed'in yanına giderek ona bir şeyler soracağını, ama Lât ve Uzza hakkı için doğru söylemesini istediğini söylediğini belirtir. Hz. Muhammed'in de Lât ve Uzza'ya yemin etmeyeceğini, çünkü onun âlemde en hoşlanmadığı şeylerin putlar olduğunu ifade ettiğini belirtmiştir. Bunun üzerine Bahîra'nın Allahü Teâlâ Hazretlerine yemin verdiğini ve o çocuğun durumunu anlamak için soracağı şeyleri sorduğunu söylemiştir. Bahîra'nın Hz. Peygamber'den

¹⁷¹ Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/56.

aldığı cevapların kendisini teyit ettiğini ve hemen bir vesile ile o çocuğun mübarek arkasını açıp peygamberlik mührünü gördüğünü ve tam bir edep içinde öptüğünü ifade etmiştir. Ardından Bahîra'nın Ebû Tâlib'e: "Adım nedir ve bu şeref ve saadet fidanı kimdir?" diye sorduğunu, onun da: "Bana Ebû Tâlib derler. Bu da oğlumdur." şeklinde cevap verdiğini belirtir. Bahîra'nın bunun mümkün olmaması gerektiğini ve bu çocuğun yetim olması gerektiğini söylediğini, Ebû Tâlib'in: "Evet, gerçek oğlum değildir, karındaşımın oğludur ve peder ve vâlidesi vefat etmiş bir yetimdir. Fakat benim nazarımda oğlum makamındadır." diyerek rahibe cevap verdiğini belirtmiştir.

Cevdet Paşa, Bahîra'nın bilgilerini onaylamış olduğundan dolayı memnun olduğunu ve "Yâ Ebâ Tâlib! Bu çocuk, enbiya ve mürselin hatemidir. Şam Yahudileri onun evsafını bilir ve alâmetlerini tanıyan kâhinler vardır. Şayet ki, ihanet kaydına düşerler, sen onu Şam'a götürme, buradan geri çevir." diye nasihat ettiğini belirtmiştir. Bunun üzerine Ebû Tâlib'in malını Busrâ da satarak ve hemen geri gittiğini belirtmiştir.¹⁷²

Her iki müellifimiz de Hz. Peygamber'in annesi Amine'nin vefatından ve arkasından ona bakan dedesi Abdülmuttalib'den ve amcası Ebû Tâlib'den bahsetmişlerdir. Cevdet Paşa, Hz. Peygamber'in dedesi ve amcasının yanındayken gittikleri yağmur duasında olan bereketli hallerinden bahsedip, Hz. Peygamber'in yaşadığı mucizevî olayları anlatmıştır. Şiblî ise Hz. Peygamber'in dedesi ve amcasının yanında kalırken Kâbe'nin korunması görevlerinden bahsetmiş, dedesi ile birlikte Hz. Peygamber'in yağmur duasına çıkmasından bahsetmemiştir.

Her iki müellifimiz de birçok farklı rivâyetin bulunduğu Hz. Peygamber'in çocukken Rahib Bahîra ile karşılaşması konusuna yer vermiştir. Şiblî, Hz. Peygamber'in Rahip Bahîra ile karşılaşması olayını ilk dönem İslam tarihi kaynaklarındaki bilgilere, hadis âlimlerinin bilgilerine ve hatta Hıristiyan yazarlarının görüşlerine yer vererek anlatmayı tercih etmiştir. Ancak Hıristiyan yazarların bu olaya kendilerine göre inanma biçimlerini aklî delillerle çürütmüştür. Şiblî, aktardığı farklı rivayetlerden sonra rivayetlerin sahih olmadığını, mürsel olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır. Burada hadisin güvenilirliği üzerinde durmuş,

¹⁷² Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/57-58

rivayetin içeriği ile ilgili aklı bir değerlendirme yapmamıştır. Cevdet Paşa ise, Bahîra olayını farklı görüş ve rivayetlere başvurmadan anlatmıştır. Bu olayı Hz. Peygamber'in yaşamış olduğunu söylemiş, Hz. Peygamber'in yaşadığı mucizevî olaylarla birlikte konuyu anlatmıştır. Şiblî'nin İslam tarihinde tartışılan bu olayı hadislerin sahih olmayışı sebebiyle reddetmesi, diğer taraftan da Cevdet Paşa'nın aynı olayı hiçbir değerlendime yapmadan kabul etmesi dikkat çekicidir.

1.4. Gençlik ve Yetişkinlik Dönemi

1.4.1. Erdemliler Topluluğu'na (Hilfû'l-Fudûl'a) Katılması

Mevlanâ Şiblî, Arabistan'da sürüp giden muharebeler'in yüzlerce aileyi mahvettiğini, yağma ve akının Arapların huy ve tabiatlarından biri olduğunu söylemiştir. Bu tahammülsüz vaziyetin bazı iyi insanları bir düzeltme hareketini ortaya çıkartmaya sevk ettiğini söylemiştir. Bu sırada Kureyş ve Kays kabileleri arasında Ficâr Savaşı'nın olduğunu, Hz. Peygamber'in de katıldığını, ancak silah kullanmadığına söylemiştir. Savaşların Ficâr Savaşı'ndan döndükten sonra Hz. Peygamber'in amcası Zübeyr b. Abdülmuttalib'in bu yüz kızartıcı vaziyete bir son verilmesini teklif ettiğini ifade etmiştir. Bunun neticesi olarak Hâşim, Zühre ve Teymoğulları'ndan bazılarının Abdullah b. Cüd'ân'ın evinde toplanarak aralarında bir tüzük imzalandıklarını söylemiştir. Bu tüzüğün hükümlerine göre bu ailelerin mazumlara, zayıflara yardım edeceklerini, saldırganlara karşı gelerek bunların Mekke'de ikametlerine izin vermeyeceklerini söylemiştir. Hz. Muhammed'in de bu tüzüğün imzalanmasına katılanlar arasında olduğunu belirtmiştir. Şiblî, Hz. Peygamber'in risâletten sonra bu tüzükten bahsederken şu sözleri söylediğini belirtir: “Bugün de böyle bir tüzüğü kabule davet edilsem hiç tereddüt etmeden kabul ederim.” Şiblî, bu antlaşmaya “Hilfû'l-Fudûl” adının verildiğini, eskiden de buna benzer bir antlaşma yapıldığını ve ona Fudayl b. Hars, Fudayl b. Vâa, Mufaddal'ın iştirak ettiğini, bunların hepsinin de Cürhüm ve Katura kabilelerinin üyesi olduklarını ifade etmiştir.¹⁷³

Ahmed Cevdet Paşa, Hz. Peygamber'in yüzünün nuranî ve sözünün ruhanî, hitap ve cevabının güzel, sözüne sadık olduğunu ifade etmiştir. Bunun yanında Hz.

¹⁷³ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/134-135.

Peygamber'in Kureyş Kabilesi içinde seçkin ve istisna bir kişi olduğunu ve Muhammedü'l-Emin diye şöhret bulduğunu belirterek Hz. Peygamber'in gençliğinde çok güvenilir biri olduğunu açıklayarak konuya giriş yapmıştır.¹⁷⁴

Ahmed Cevdet Paşa, Hz. Peygamber'in gençlik dönemlerinde Kureyş Kabilesi'nin hakkı yerine getirmeye çok fazla itina ettiğini, kavmin ileri gelenlerinin başarısıyla mazlûmun hakkının zâlimden alındığını söylemiştir. Hatta büyük bir meclis yapıp Mekke-i Mükerreme'de kimseye zülüm ettirmemek üzere söz verdiklerini ve o mecliste Hz. Peygamber'in de bulunduğunu söyleyerek, Hz. Peygamber'in Erdemliler Topluluğu'na katıldığını ifade etmiştir.¹⁷⁵

Her iki müellifimiz de Hz. Peygamber'in Erdemliler Topluluğu'na katılması konusunu ele almışlardır. Müelliflerimiz Hz. Peygamber'in mazlumun hakkını korumak için imzalan böyle bir sözleşmenin içinde bulunduğundan duyduğu memnûniyeti dile getirmişlerdir. Müelliflerimizin genel olarak konuyu aynı görüş çerçevesinde anlattıkları görülmüştür. Ancak Şiblî, konuyu Cevdet Paşa'ya daha ayrıntılı ele almıştır. Şiblî, bu topluluğa Kureyş'ten Hâşim, Zühre ve Teymoğulları'na mensup kişilerin katıldığını, daha önceden de buna benzer bir antlaşmanın yapıldığını, fakat bu antlaşmanın uzun sürmediğini belirtmiştir. Ahmed Cevdet Paşa ise konuyu kısa bir şekilde anlatarak; Erdemliler Topluluğu'na Kureyş Kabilesi'nin katıldığını söylemeyi yeterli bulmuş, detay bilgi vermemiştir. Daha önceden Erdemliler Topluluğu'na benzer bir tüzüğün imzalandığına dair bir bilgi de paylaşmamıştır.

1.4.2. Ticarî Faaliyetleri

Mevlânâ Şiblî, genellikle Arapların, özellikle de Kureyş ve İsmailoğulları'nın binlerce seneden itibaren ticaretle meşgul olduklarını, Hz. Peygamber'in dedelerinin Arap kabileleriyle ticarî antlaşmalar yaparak bu mesleklerini icrâ ettiklerini belirterek konuya giriş yapmıştır.

Şiblî, Hz. Peygamber'in amcası Ebû Tâlib'in de bir tüccar olduğunu, Hz. Peygamber'in, geçimini temin için bir meslek aradığı zaman en uygun işin ticaret

¹⁷⁴ Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/58.

¹⁷⁵ Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/60.

olduğunu görmesinin çok doğal olduğunu ifade etmiştir. Hz. Peygamber'in amcası Ebû Tâlib ile seyahat ederek bu meslekte ki tecrübesini arttırdığını, onun uygulamalarında göze çarpan doğruluğun her tarafta şöhret bulduğunu belirtmiştir. Hz. Peygamber'in bu işlerde gösterdiği namus ve doğruluğun onun ortakları tarafından yapılan şahitliklerle sabit olduğunu, tarih ve hadis kitaplarının bu şahitlikle dolu ifade etmiştir.

Şiblî, Hz. Peygamber'in güvenilir birisi olduğu konusunda Hz. Muhammed'in risâletinden önce eminlik ile meşhur olduğunu, onun bu faziletin bir timsali sayıldığını söylemiştir. Abdullah b. Ebî'l-Hamsâ'nın: "Risâletinden önce Hz. Muhammed ile birlikte bir iş görmüştük. Ben işin ikmâlinden önce gitmeye mecbur kalmıştım. Muayyen bir günde dönüp işi tamamlamaya söz verdim. Fakat sözümü unutarak ancak üç gün sonra sözümü hatırlamış ve hemen buluşma yerine koşmuştum. Hz. Muhammed, beni görünce ne kaşlarını çattı ne de beni kınadı. Yalnız bana, çok merak ettim ve son üç günü burada geçirdim!" dediğini belirterek Hz. Peygamber'in ne kadar güvenilir bir insan olduğunu açıklamaya çalışmıştır.

Şiblî, Hz. Peygamber'in ticarî işlerinde doğruluk ve emniyetin güzel bir örneği olduğunu, Hz. Peygamber ile risâletinden önce tanışık olanların onun bu hâline şahitlik ettiklerini söylemiştir. Ashâb'dan Kays b. Sâbit Mahzûmî'nin Hz. Peygamber'in ticaret arkadaşı olduğunu, onunda buna benzer şahitlikte bulunduğunu, Hz. Peygamber'in ticaret için Yemen, Busrâ ve Suriye'ye birçok seyahatler yaptığını belirtmiştir.¹⁷⁶

Şiblî, Hz. Peygamber'in Hz. Hatice ile olan ticaretinden dolayı seyahatler yaptığını, Hz. Muhammed'in, Arapların en meşhur panayırlarından Hubâşine'yi ziyaret ettiğini söylemiştir.¹⁷⁷ Hz. Muhammed'in Hatice'nin arzusu ile Yemen'deki Ceraş'e kadar gittiğini, Hz. Hatice'in her seyahati tamamladıktan sonra Hz. Muhammed'e bir deve verdiğini belirtmiştir.¹⁷⁸

¹⁷⁶ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/137.

¹⁷⁷ Ahmet Turan Yüksel, bazı rivayetlere göre peygamberlikten önce Hz. Hatice'nin Hz. Muhammed'i bir başkası ile birlikte Tihâme'deki Hubâşe panayırına gönderdiğini ifade etmiştir. Buraya Tihâme kumaşını satın almak amacıyla gönderdiğini belirtmiştir. Bkz. Yüksel, "Bir Tacir Olarak Hz. Peygamber", s.140.

¹⁷⁸ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/138-139.

Şiblî, risâletinden sonra Hz. Muhammed'i Arabistan'ın her tarafından gelen heyetlerin ziyaret ettiğini, Bahreyn'den gelen Abdülkays'ın heyetine Hz. Peygamber'in Bahreyn'e dair gayet dakik sorular sorduğunu ifade etmiştir. Heyetin Hz. Peygamber'in bu kadar dakik bilgileri karşısında hayret ederek: "Sen bizim memleketimizi bizden iyi biliyorsun!" dedikleri zaman Hz. Peygamber'in: "Ben sizin memleketinizde enine, boyuna seyahatlerde buldum!" ifadelerden de anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber'in farklı yerlere seyahatlere gittiğini belirtmiştir.

Şiblî, gaybı bilmeyi inkâr eden ve Hz. Peygamber'in ne biliyorsa hep seyahatlerinden öğrendiğini ispata çalışan Avrupa tarihçilerinin bu seyahatlerin dairesini genişletmeye çalıştıklarını ve bunu kendi tahminlerine ve hayallerine istinat ettiklerini belirtmiştir. Avrupalı tarihçilerden birisinin: "Hz. Muhammed denizde seyahat etmiştir, çünkü Kur'an'da gemilerden, gemilerin süratinden, fırtınalardan dikkatle bahs olunmakta ve bunların şahsî tecrübe mahsulü olduğu anlaşılmaktadır." dediğini, bu tarihçinin daha sonra Hz. Muhammed'in Mısır'a ve Bahreyn'e gittiğini de iddia ettiğini söylemiştir. Şiblî, bunların hepsinin hayal mahsulünden başka bir şey olmadığını ifade ederek Avrupalı bu tarihçilerin sözlerinin doğru olmadığını söylemiştir.¹⁷⁹ Anlaşıldığı üzere Hz. Peygamber'in ticaretle uğraşmasından dolayı farklı yerlere seyahatleri olmuştur. Fakat Avrupalı tarihçilerin buna Hz. Peygamberin deniz yolculuğu yaptı gibi uydurma rivayetler ekleyerek Hz. Peygamber'in mucizelerini ortadan kaldırmaya çalışmışlardır.

Ahmed Cevdet Paşa, Hz. Peygamber'in on yedi yaşındayken amcası Zübeyr b. Abdülmuttalib ile birlikte Yemen'e gidip geldiğini, bu seferinde de kendisine olağanüstü haller görüldüğünü söylemiştir. Hz. Peygamber'in Mekke'ye döndüğünde dostlarına bu haberi aktarınca Kureyş içinde: "Bu zat'ın şânı çok büyük olacak." diye söylendiğini ifade etmiştir. Ayrıca Hz. Hatice'nin kervanın Meysere ile birlikte Şam'a götürmek için yola çıktığını ancak Busrâ'dan aliverişlerini yaparak geri döndüklerini belirterek Hz. Peygamber'in ticaret hayatından bahsetmiştir.¹⁸⁰

Her iki müellifimiz de Hz. Peygamber'in yaptığı seyahatlerden bahsetmişlerdir. Müelliflerimiz Hz. Peygamber'in güvenilir bir insan olmasından

¹⁷⁹ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/139-140.

¹⁸⁰ Cevdet Paşa, *Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/58-59

dolayı dürüst bir ticaret insanı olduğundan bahsetmişlerdir. Şiblî, Hz. Peygamber'in ticaretle uğraşmasını, yaptığı seyahatleri Cevdet Paşa'ya göre daha ayrıntılı anlatmıştır. Şiblî, konuyu anlatırken Avrupalı yazarların Hz. Peygamber'in seyahatleri ile ilgili görüşlerine de yer vermiş, ancak bu yazarların gerçeklikten uzak yorumlarını kesin bir dille reddetmiştir. Şiblî, Hz. Peygamber'in Yemen, Busrâ ve Suriye, Cereş, Bahreyn'e ticarî seyahatlerde bulunduğunu söylemiştir. Cevdet Paşa ise, konuyu farklı rivayetlere ya da farklı görüşlere yer vermeden, kısa bir biçimde anlatmayı tercih ederek Hz. Peygamber'in amcası Zübeyr ile yaptığı Yemen seyahatini anlatmıştır. Ayrıca Cevdet Paşa, Hz. Peygamber'in küçüklüğünde Ebû Tâlib ile beraberken ve Hz. Hatice'nin gönderdiği kervanla Busrâ'ya seyahat ettiğine dair bilgiler vermiştir.¹⁸¹

1.4.3. Hz. Hatice ile Evliliği

Mevlânâ Şiblî Hz. Peygamber'in Hz. Hatice ile evliliğini anlatmadan önce kısaca Hz. Hatice'yi tanıtmıştır. Şiblî, Hz. Hatice'nin Hz. Peygamber ile beşinci atada birleşen asil bir kadın olduğunu, Hz. Hatice'nin nesebinin Hz. Peygamber'in nesebi ile birleştiği için Hz. Peygamber'in amcazadesi sayıldığını söylemiştir. Hz. Hatice'nin daha önce iki defa evlenmiş olmakla birlikte Hz. Muhammed ile tanıştığı sıralarda dul olduğunu, Hz. Hatice'nin en temiz ahlâka sahip ve cömert bir kadın olduğu için İslâmiyetten önce Tâhire¹⁸² adı ile tanındığını ve Hz. Hatice'nin zengin bir kişi olduğunu anlatmıştır.¹⁸³

Şiblî, Hz. Muhammed'in Hz. Hatice ile evlendiği sıralarda yirmi beş yaşlarında olduğunu, Hz. Muhammed'in millî hâdiselere karışmış, namuslu, davranışlarındaki dürüstlük, yüksek ahlâkıyla şöhret kazanmış olduğundan kendisine El-Emîn¹⁸⁴ demenin âdet olunduğunu, Hz. Hatice'nin Hz. Muhammed'in dürüst bir

¹⁸¹ Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/58-59.

¹⁸² Şiblî, "Tâhire" kelimesinin "Tertemiz" anlamına geldiğini söylemiştir. Bkz. *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/138.

¹⁸³ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/138.

¹⁸⁴ El-Emîn, İslâmiyet'ten önce Hz. Peygamber'e verilen sıfatlardan biridir. Sözlükte "kendisine güvenilen, hıyanet etmeyen, sözünde duran, vefalı; başkalarından korkmayan kimse" anlamına gelir. Kaynaklarda belirtildiğine göre Hz. Muhammed, Cenâb-ı Hakk'ın himayesi sebebiyle Câhiliye devrinin yaygın kötülüklerinden hiçbirine bulaşmadan tertemiz büyüdü. Çevresinde en mert, en iyi huylu, en asil, komşuluk haklarını en iyi gözeten, en uysal, en doğru sözlü ve en güvenilir kimse olarak tanındı. Bkz. Algül, Hüseyin "Emîn", *DİA*, İstanbul, 1995, XI/111.

kişi olduğunu duyduğu için ticaret kervanın başına geçmesini teklif ettiğini söylemiştir.¹⁸⁵ Hz. Muhammed'in de bu teklifi kabul ederek Hz. Hatice'nin mallarını satmak üzerine alıp Busrâ'ya hareket ettiğini anlatmıştır.

Şiblî, Hz. Muhammed'in bu ticarî seyahatten üç ay sonra geri döndüğünde Hz. Hatice'nin ona kendisiyle evlenmesini teklif ettiğini, Hz. Hatice'nin evliliğine dair bütün hazırlıkları bizzat tamamladığını ifade etmiştir. Şiblî, belirlenen bir günde Ebû Tâlib ile Hamza gibi Hz. Peygamber'in mensup olduğu ailenin büyüklerinin Hz. Hatice'nin evine gittiklerini, Hz. Peygamber ile Hz. Hatice'nin nikâhının bizzat Ebû Tâlib tarafından kıyıldığını, Hz. Hatice'ye beş yüz altın mehir verildiğini söyleyerek Hz. Peygamber ile Hz. Hatice'nin evliliğini anlatmıştır.

Hz. Peygamber'in evlendiğinde 25 yaşında olduğunu, Hz. Hatice'nin evlendiğinde 40 yaşında olduğunu, Hz. Hatice'nin iki oğlu ve bir kızı olduğunu söylemiştir. Ayrıca Hz. Peygamber'in İbrahim dışındaki tüm çocuklarının da annesinin Hz. Hatice olduğunu söyleyerek konuyu bitirmiştir.¹⁸⁶

Ahmed Cevdet Paşa, Hz. Hatice'nin gençken dul kalmış zengin bir hanım olduğunu, "Muhammedü'l-Emîn" diye meşhur olmuş olan Hz. Peygamber'e ticari kervanını Meysere ile birlikte Şam'a götürmesini teklif ettiğini ifade etmiştir. Hz. Peygamber'in bu teklifi kabul ederek Şam'a gittiğini söylemiştir. Hz. Peygamber'in Şam kafilesi ile giderken eskiden Bahîra'nın bulunduğu manastırının önünde Meysere ile birlikte bir ağaç altına konunca Nastûra isimli rahibin yanlarına geldiğini söylemiştir. Bu rahibin Meysere ile eskiden tanışık olduğunu, Allah'ın birliğine şehâdet ederek: "Ya Meysere! Hz. İsa'nın haber verdiği Hâtemü'l-Enbiya işte budur. Şam'a gitmeyiniz. Yahudilerin hainleri görüp tanıklar ve ihanet dîyesinde bulunurlar." dediğini, bundan dolayı Hz. Peygamber'in de Şam'a gitmeyip Busrâ'da alışveriş yaparak, oradan geri döndüğünü belirtmiştir.

Cevdet Paşa, Hz. Peygamber ve Meysere'nin Şam'dan dönerlerken çok sıcak olan havada insanların gelen yolculardan birisinin üzerinde sürekli olarak iki kuşun kanadını açarak gölge yaptıklarını gördüklerini söylemiştir. Meysere'nin de sıcak

¹⁸⁵ İbn İshak, *es-Sîre*, s.59.

¹⁸⁶ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/138-139.

vakitlerde meleklerin Hz. Muhammed'e gölgelik yaptığını söylediğini ve Nastûra'nın onlara anlatıklarını burada ki hanımlara da anlattığını söyleyerek sehayatte olağanüstü bir şeyler yaşadıklarını anlattığını belirtmiştir. Cevdet Paşa, bu gelen kervanın her zamankinden daha karlı geldiğini söylemiştir. Ayrıca Hz. Hatice'nin amcasının oğlu olan Varaka'nın Hz. Hatice'ye birgün son peygamberle evleneceğini söylediğinden bahsetmiştir. Varaka b. Nevfel'in Nasârâ dininde olup İncil ve Tevrat'ı okuduğunu, gelecek şeylerden haber veren meşhur bir kâhin olduğundan dolayı Hz. Hatice'nin Varaka'nın sözlerinden çok etkilendiğini belirtmiştir. Hz. Peygamber'in Hz. Hatice ile nikâhına karar verdiklerini, Hz. Hatice'nin evinde nikâh için Kureyş Kabilesi'nin büyüklerinin toplandığını, Hz. Peygamber'in amcası Hamza ile birlikte orada bulunduğunu ve Ebû Tâlib'in burada bir konuşma yaptığını söylemiştir. Cevdet Paşa, Ebû Tâlib'in bu konuşmasından sonra Varaka b. Nevfel'in de bir hutbe okuyup nikâhı kıydığını belirtmiştir. Hz. Peygamber'in evlendiği zaman yirmi beş yaşında, Hz. Hatice'nin yaşının ise Hz. Peygamber'den daha büyük olduğunu belirtirek Hz. Peygamber ile Hz. Hatice'nin evlilikleri konusunu anlatmıştır.

Cevdet Paşa evlendiklerinde Hz. Peygamber'in 40 yaşında olduğunu söylerken Hz. Haticenin yaşını söylememiş, yalnız ondan büyük olduğunu belirtmiştir.¹⁸⁷

Cevdet Paşa, Hz. Hatice'nin "Haticetü'l-Kübrâ" ismiyle anıldığını ve vefatına kadar Hz. Peygamber'in hayattayken Hz. Hatice'den başka birisiyle evlenmediğini ifade etmiştir. Hz. Peygamber'in Hatice'den Kâsım,¹⁸⁸ Zeynep, Rukiyye, Ümmü Gülsüm, Fatımatü'z-Zehra, Abdullah isimlerinde altı çocuğu olduğunu söylemiştir.¹⁸⁹

Hz. Peygamber'in Hz. Hatice ile olan evliliği her iki müellifimiz tarafından genel olarak benzer bir şekilde ele alınmıştır. Şiblî ve Cevdet Paşa Hz. Muhammed'in güvenilir olması dolayısı ise ticaret ile uğraşan Hz. Hatice'nin

¹⁸⁷ Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/58-60.

¹⁸⁸ Cevdet Paşa, Hz. Peygamber'in ilk erkek çocuğunun ismi Kâsım olduğu için ona "Ebû'l-Kâsım" isminin verildiğini söylemiştir. Bkz. *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/60.

¹⁸⁹ Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/60.

dikkatini çektiğini ve kervanını Hz. Peygamber ile gönderdiğini belirtmişler, nikâhlarına kimlerin katıldığı konusunda da benzer görüşler aktarmışlardır. Ancak müelliflerimizin mucizevî olaylar olarak ifade edebileceğimiz konularda birbirlerinden ayrıldıkları görülmüştür. Müelliflerimiz arasındaki farklılıklar şunlardır: Ahmed Cevdet Paşa, Hz. Peygamber'in Meysere ile gittiği kervanda iki meleğin sürekli Hz. Peygamber'e gölgelik yapması gibi bazı mucizelerden, Nastûra'nın Meysere'ye yanındaki kişinin peygamber olacağını söylemesinden ve Varaka'nın Hz. Hatice'ye bir peygamber hanımı olacağını söylemesinden bahsetmiştir. Şiblî, bu seyahatteki mucizevî olaylardan ve Hz. Peygamber'in Nastûra ile görüşmesinden, meleklerin ona gölgelik etmesinden ve Varaka'nın Hz. Hatice peygamber hanımı olacağını söylemesinden bahsetmemiştir. Birçok rivayete eserinde yer verdiği görülen Şiblî'nin bu olaylardan hiç bahsetmemiş olması da dikkat çekicidir. Burada aklî bir değerlendirme yapılacak olunursa: Nastûra Hz. Muhammed'in peygamber olduğunu söyledi ve bunu Meysere insanlara duyurdu ise Hz. Muhammed peygamber olduğunda Kureyş'in şaşırması ya da bu durumun daha önceden az-çok biliniyor olması gerekmezmiydi?

Ayrıca müelliflerimizin Hz. Peygamber ile Hz. Hatice'nin nikâhını kimin kıydığı konusunda aralarında görüş ayrılığı olduğu görülür. Şiblî, nikâhı Ebû Tâlib'in akdettiğini söylerken, Cevdet Paşa ise Varaka b. Nevfel'in kıydığını söylemiştir.

1.4.4. Kâbe'nin Onarımına İştirakı ve Kâbe Hakemliği

Mevlânâ Şiblî, Kâbe'nin esas itibariyle orta boylu bir insanın yüksekliğinde olduğunu, üzerinde tavanının olmadığını, binanın çok eski olduğunu söyleyerek Kâbe'nin fiziksel yapısından bahsetmiştir. Yağmurlu günlerde Mekke'nin sokaklarından sızan yağmurların Kâbe'ye doğru akarak onu tamamen tahrip ettiğini, yağmur sularının bu şekilde sızmasını kesmek için bir set yapıldığını söylemiştir. Fakat bu setin sayısız kez yıkıldığından dolayı suların Kâbe'yi tahrip etmeye devam ettiğini, nihayet Kâbe'nin yeniden ve daha sağlam bir şekilde tesis edilmesine karar verildiğini belirtmiştir. Bu sıralarda tesadüf olarak Cidde sahillerinde bir geminin kazaya uğradığını, Kureyş'in bundan haberi olunca bu geminin kerestelerini satın almak üzere Velîd b. Muğîre'nin Cidde'ye gönderildiğini, Velîd'in bu sırada karşılaştığı bir mimarı Kâbe'nin binasını yenilemek için Mekke'ye getirdiğini ifade

etmiştir. Daha sonra Kureyş'in Kâbe'de inşaata başladığını ve her ailenin inşaatın bir kısmını üzerine aldığını, bu suretle bütün Kureyş ailelerinin Kâbe'nin inşaatına katılmış olduğunu, yalnız Hacerü'l-esved'i yerleştirmek meselesi olduğu zaman herkesin bu şerefi elde etmek için aşırı istek gösterdiğini söylemiştir. Bu isteğin kavgalara ve kılıçların şakırdamasına sebep olduğunu belirterek Kâbe'nin inşa sürecinin neredeyse kan dökülmesine sebep olacağını ifade etmiştir.

Şiblî, eski zamanlarda Arapların ölüm ve kalım meseleleri üzerine yemin ettiklerini, parmaklarını kanla dolu bir çanağa batırdıklarını, Hacerü'l-esved'i kendi elleriyle yerine koymak isteyenlerin de bu eski âdeti yerine getirdiklerini ve bu şerefi elde etmek uğrunda canlarını feda edeceklerini gösterdiklerini ifade etmiştir. Şiblî, bu mücadelenin dört gün devam ettiğini, beşinci gün Kureyş'in en yaşlı adamı Ebû Umeyye b. Muğîre'nin ertesi sabah civardan geçecek bir kişinin hakem olmasını teklif ettiğini belirtmiştir. Herkesin bu teklifi kabul ederek sabahleyin ailelerin ve kabilelerin en itibarlı bireylerinin toplandığını ve geçen kişinin Hz. Muhammed olduğunun görülerek onu çağırdıklarını söylemiştir. Hz. Muhammed'in bu şerefi kendi nefesine yenik düşmek istemeyerek her kabileden bir şahıs seçtikten sonra Hacerü'l-esved'i bir yaygının üzerine koyarak Hacerü'l-esved'i bunların hepsine taşıttığını, böylece Hz. Peygamber'in ne kadar adaletli bir çözüm bulduğunu ortaya koyduğunu söylemiştir.

Şiblî, Hz. Peygamber'in gösterdiği tutumun bir takım kanlı hâdiselerin baş göstermesine engel olduğunu belirtmiştir. İnşadan sonra Kâbe'nin yeni fiziki özellikleri ile ilgili olarak Kâbe'nin bu sefer ki inşası esnasında ona bir tavanın ilâve edildiğini, fakat inşaat malzemesinin yeterli gelmediğinden asıl binanın zemininden bir kısmının terk edilerek yeni binanın temellerinin eskilerin üzerine kurulduğunu ifade etmiştir. Zeminde bırakılan kısmın etrafına bir duvar çekilerek ileride bunun da Kâbe'ye ilâvesinin düşünüldüğünü, bu kısma "Hatîm" adı verildiğini, bu kısmın bugüne kadar tavansız olduğunu söylemiştir. Hz. Peygamber'in risâletinin ardından Kâbe'nin duvarlarından birini yıkarak açık kalan kısmın bir tarafını ona ilâve etmek

istediğini, ancak bu hareketin yeni Müslümanları etkilemesi ihtimalini düşündüğünden dolayı bundan vazgeçtiğini ifade etmiştir.¹⁹⁰

Kâbe'nin tamir edilmesi konusuna Ahmed Cevdet Paşa da yer vermiştir. Bu konuda Ahmed Cevdet Paşa, önceden Kâbe'nin içinde bir kuyunun olduğunu, hazine koruyucularının Kâbe'ye götürülen hediyeleri oraya koyduklarını, selden dolayı Kâbe'nin bazı yerlerinin yıkıldığını ifade etmiştir. Kâbe'ye bir hırsızın girdiğini, Kâbe'nin hazinesinden bazı eşyaların çalındığını, Kureyş'in büyüklerinin verdiği karar üzerine bu hırsızın ellerinin kesildiğini söylemiştir.

Cevdet Paşa, bunun üzerine Kureyş Kabilesi'nin Kâbe'nin yeniden inşaaya başladıklarını ve binanın eski yerine çıkması üzerine bazı kabilelerin Hacerü'l-esved'i yerine koyma konusunda iddialaştıklarını, diğerlerinin de bu duruma karşı gelmesi ile bir kargaşanın çıktığını söylemiştir. Kabilelerin bu davayı kılıçla kesmek üzere savaşa karar verdiklerini, sonra bu karardan vazgeçip Muhammedü'l-Emin'i hakem tayin ederek onun hükmüne razı olduklarını belirtmiştir. Hz. Peygamber'in de bir parça bez getirip Hacerü'l-esved'i onun içine koyarak ve her kabileye bir ucundan tutturup yukarı kaldırttığını ve mübarek elleriyle Hacer-i Esved'i alıp yerine koyduğunu, böylece Kureyş Kabilesi'nin onun bu hüküm ve tedbirini kabul ettiğini ve bu suretle mücadelenin bittiğini belirtmiştir.¹⁹¹

Müelliflerimizin ikisi de Hz. Peygamber'in Kâbe hakemliği yapması konusunu benzer görüşler çerçevesinde ele almışlardır. Müelliflerimiz Kâbe'nin yağmur sularından dolayı zarar gördüğünü, bu sebeple tamir edildiğini, Kâbe inşasının bittiğinde Hacerü'l-esved taşının yerine konması konusunda kabilelerin anlaşmazlığa düştüğünü söylemişlerdir. Bu anlaşmazlığın Hz. Muhammed'in hakem seçilmesi ile kan dökülmeden bittiğine dikkat çekmişlerdir. Ancak müelliflerimiz arasında bazı farklılıklar vardır. Bu farklılıklar şunlardır: Cevdet Paşa, Kâbe'nin selden dolayı zarar gördüğü için tamirat yapıldığını ve Kâbe'nin içinde gelen hediyelerin konulduğu bir kuyu olduğunu ve bu kuyuya hırsız girmesi olayını anlatmıştır. Kâbe inşası için bir mimarın getirildiğinden ve Kâbe'nin yeni inşadan

¹⁹⁰ Şibli, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/135-136.

¹⁹¹ Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/60-61.

sonraki fiziksel yapısından bahsetmemiştir.¹⁹² Şiblî, Kâbe’deki hırsızlık olayından bahsetmemiş, yalnızca Kâbe’nin yağmurdan dolayı zarar gördüğü için tamir edildiğini anlatmıştır. Kâbe’nin inşa malzemelerinin hasarlı bir gemiden alındığını ve Kâbe’nin inşası için bir mimarın Mekke’ye getirildiğini belirtmiştir. Malzemenin yetersiz kalması sebebiyle Kâbe’nin eskisinden daha küçük yapılmak zorunda kaldığını ve Kâbe’nin dışarıda kalan temelini “Hatîm” isminin verildiğini ifade etmiştir.

1.5. Hz. Muhammed’in Vahye Hazırlanma Süreci

Ahmed Cevdet Paşa, Hz. Muhammed’in vahye hazırlanmasının bir süreç olduğunu belirtmiştir. Hz. Muhammed’in yirmi yaşına geldiğinde gözüne bazen melekler görünmeğe başladığını, şöyle ki ona işaret edip: “İşte bütün âlemi hidayet erİştirecek budur. Fakat henüz davet gününe erişmedi.” dediklerini söylemiştir.

Cevdet Paşa, Hz. Peygamber’in meleklerin görünmeye başlaması gibi yaşadığı olağanüstü durumu Ebû Tâlib’e söylediğini, Ebû Tâlib’in de bir hastalık eseri olmasın diye Hz. Muhammed’i Arap kâhinlerinden birine gösterdiğini, ilâç ve çaresini sorduğunu söylemiştir. Kâhinin Hz. Muhammed’i dikkatli bir şekilde muayene ettiğini, Ebû Tâlib’e endişe etmemesi gerektiğini, onun kutsal vücudunun her türlü hastalıklardan uzak olduğunu, gözüne görünen şeylerin ise melekler olması gerektiğini, onun son zaman peygamberi olma ihtimali olduğunu söylediğini belirtmiştir.¹⁹³

Cevdet Paşa, Hz. Muhammed’in otuz yedi yaşına geldiğinde gaipten kendisine: “Yâ Muhammed” diye nidâ çıkmaya ve bazı taraflarda nur (melek) görünmeğe başladığını ve bu esrarı yalnız Hz. Hatice’ye anlattığını söylemiştir.

Cevdet Paşa, bir peygamberin geleceğinin daha önceden belli olduğunu ve bir peygamber geleceğini bazılarının söylediğini ifade etmiştir. Cevdet Paşa, Hâtemü’l-Enbiya’nın geleceğini daha önce haber vermiş olanlardan birisinin İyâd Kabilesi’nin büyüğü olan “Kus b. Sâide” olduğunu, bu kişinin pek çok şeyler görmüş, düzgün

¹⁹² Son dönem İslam tarihçilerinden İbrahim Sarıçam da Cevdet Paşa ile aynı görüşü paylaşarak, Kâbe’ye hırsız girdiğini ve bu sebepten dolayı Kâbe’nin tamir edildiğini söylemiştir. Bkz. *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*.

¹⁹³ Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/58

kişiliğiyle şöhret bulmuş birisi olduğunu ifade etmiştir. Hatta hayattayken Sûku Ukâz'da bir kızıl deve üzerinde ve Arap belliglerinin orada hazır bulunduğu zaman bir hutbe okuduğunu söylemiştir.

Cevdet Paşa, o zamanlarda Hz. Peygamber'in de Sûku Ukâz'da bulunup Kus b. Sâide'nin bu hutbesini dinlediğini belirtmiştir. Fakat Hz. Peygamber'in bu sırada henüz insanları davete başlamadığını, Kus b. Sâide'nin o hutbesinin Arapların beyinde çok fazla şöhret bulunduğunu ve dillere destan olduğunu söyleyerek bu konuşmanın bir kısmını bizimle paylaşmıştır. Kus b. Sâide'nin: “Ey nâs! Geliniz, dinleyiniz, belleyiniz, ibret alınız. Yaşayan ölür, ölen fena bulur, olacak olur... Yemin ederim, Allah'ın indinde bir din vardır ki, şimdi bulunduğunuz dinden daha sevgilidir ve Allah'ın bir gelecek peygamberi vardır ki, gelmesi pek yakın oldu. Gölgesi başınız üstüne geldi. Ne mutlu o kimseye ki, ona iman edip de o dahi ona ve hidayet eyleye. Vay o bedbahta ki, ona isyan ve muhalefet eyleye! Yazıklar olsun ömürleri gaflet ile geçen ümmetlere!... Sakın onlar gibi gaflet etmeyin, onların yoluna gitmeyin. Her şey fânidir. Bâki ancak Cenab-ı Hak'tır. Tapılacak ancak Odur. Doğmamış ve doğurmamıştır.” diyerek bir peygamberin geleceğini haber verdiğini söylemiştir.

Cevdet Paşa, Kus b. Sâide'nin son peygamberin yakın zamanda geleceğini Sûku Ukâz'da böyle bütün insanlar ortasında belirtirken, biçare ondan bir habersiz olan son peygamber Hz. Muhammed'in de orada hazır bulunduğunu söylemiştir. Aradan çok da zaman geçmeden Hatemü'l-Enbiya hazretlerine nübüvvet ve risâletin geldiğini, fakat Kus b. Sâide vefat ettiğinden dolayı Hz. Peygamber'in onunla görüşmediğini belirtmiştir.¹⁹⁴ Hz. Peygamber'in: “Ümit ederim ki, Cenab-ı Hak, kıyamette Kus b. Sâide'yi ayrıca bir ümmet olarak ba's¹⁹⁵ etsin” diye buyurduğunu belirtmiştir.

Cevdet Paşa, Hz. Peygamber'in risâletinden altı ay önce sadık rüyalar gördüğünü ve rüyasında her görürse aynılarının çıktığını belirtmiştir.¹⁹⁶

¹⁹⁴ Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/61-62.

¹⁹⁵ Ba's: Kıyametin kopmasından sonra Allah tarafından ölülerin diriltilmesi hadisidir. Bkz. Yavuz, Yusuf Şevki, “Ba's”, *DİA*, İstanbul, 1992, V/98.

¹⁹⁶ Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/62-63.

Bu konuda Mevlânâ Şiblî ise hiç ayrıntıya girmeden Hz. Muhammed'in sırlarla dolu rüyaların olduğunu ve onun rüyada gördüğü her şeyin aynen ortaya çıktığını söylemiştir.¹⁹⁷

Hz. Muhammed'in hayatına dair bilgileri aktarmada genel olarak Mevlânâ Şiblî, Ahmed Cevdet Paşa'ya göre daha ayrıntılı bilgiler vermiştir. Ancak bu konuda durum değişmiş, Cevdet Paşa konuyu Şiblî'ye göre çok daha detaylı bir şekilde anlatmıştır. Müelliflerimiz Hz. Muhammed'in risâletten önce sadık rüyalar gördüğünden bahsetmişlerdir. Bu konuda müelliflerimiz arasındaki farklılıklar ise şunlardır: Cevdet Paşa, Hz. Muhammed'in sık sık melekleri görmesi, bu durumu Ebû Talib'in duyması sonucu Hz. Muhammed'i kâhine götürmesi, kâhinin ilaç vermeye gerek duymayarak Hz. Muhammed'in son peygamber olma ihtimalinin olduğunu söylemesi ve Kus b. Sâide'nin son peygamberin geleceğini belirten konuşması ile ilgili bilgileri vermiştir. Şiblî ise bu bilgilere yer vermemiştir.

¹⁹⁷Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/151; Son dönem İslam tarihçilerinden İbrahim Sarıçam da Şiblî ve Cevdet Paşa ile aynı görüşte olup, Hz. Muhammed'in peygamberlikten önce ne rüya gördüyse rüyalarının aynen çıktığı bilgisini vermiştir. Bkz. *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, s.82.

İKİNCİ BÖLÜM

RİSÂLETİN MEKKE DÖNEMİ

2.1. Hz. Muhammed'in Peygamber Olarak Görevlendirilişi

Mevlânâ Şiblî, Hz. Muhammed'in peygamber olmadan önce sık sık Hira Mağarası'na gittiğini ve son zamanlarda sırlı rüyalar gördüğünü, gördüğü tüm rüyaların gerçekleştiğini söyleyerek Hz. Peygamber'in vahye hazırlandığını belirtmiştir.

Şiblî'nin ilk vahyin gelişi ile ilgili verdiği bilgiler kısaca şu şekildedir: Birgün gaybın meleği Hira'dayken geldi¹⁹⁸ ve şunları söyledi: “Yaratan Rabbinin adıyla oku! O insanı alâktan (asilip tutunan zigottan) yaratmıştır. Oku! Kalemle(yazmayı) öğreten, (böylece) insana bilmediğini bildiren rabbin sonsuz kerem sahibidir.”¹⁹⁹ Hz. Muhammed bu sözleri dinledikten sonra evine dönerken Allah'ın bu tecellisinden titriyordu. Hz. Muhammed gördüğünü, geçirdiğini eşi Hz. Hatice'ye anlattı. Hz. Hatice onu, İbranice bilen, Eski ve Yeni Ahitleri okuyan Varaka'ya götürdü. Varaka, Hz. Muhammed'i dinledikten sonra, “Bu, Hz. Musa'ya gönderilen Namûs'un, meleğin ta kendisidir!” demişti.

Şiblî, ilk vahyin gelişinde farklı rivayetlere yer vermiştir. Şiblî, Hz. Peygamber'in ilk vahiy geldiğinde korktuğunu, Hz. Hatice'nin ona “Korkma, Cenâb-ı Hakk seni terketmez.” dediğini, sonra onu Varaka'ya götürdüğünü ifade etmiştir. Şiblî, Hz. Peygamber'in “Korkuyorum!” dediğini, fakat bu tereddüt, bu titreme, bu ürpermenin o anî tecellînin eseri olduğunu, Hz. Muhammed'in peygamberlik vazifesini yapmaya davet edilirken üzerindeki mesuliyetin büyüklüğü karşısında titrediğini söylemiştir. Şiblî, onun gördüğünün bir melek olduğunu ve düşündüğünün kimsenin anlayamayacağı şeyler olduğunu belirtmiştir. Şiblî, Hz. Peygamber'in korkmasının sebebinin Cebrâil'i görmesinden dolayı değil, üzerine yüklenen sorumluluktan dolayı olduğunu ifade etmiştir.²⁰⁰

¹⁹⁸ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, V/151.

¹⁹⁹ Alak, 96: 1-5.

²⁰⁰ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, V/151-153.

Şiblî, bu konuda Hz. Peygamber'in vahyin kesildiği dönemlerde intiharı düşündüğüne dair bilgilere de yer vermiştir.²⁰¹ Şiblî'nin bu bilgileri bize vermesinin sebebi bilgileri doğru olarak kabul ettiğinden dolayı değildir. Şiblî'nin konu ile ilgili tüm rivayetleri ele almasından dolayıdır. Zaten sonrasında Şiblî bize kendi görüşünü aktarmış ve bunun kabul edilmesinin mümkün olmayacağı söylemiştir.²⁰²

Ahmed Cevdet Paşa, Hz. Muhammed'in kırk yaşındayken peygamber olduğunu, kırk üç yaşındayken de risâlet geldiğini yani tebliğ görevinin başladığını ifade ederek konuya giriş yapmıştır.

Cevdet Paşa'nın Hz. Peygamber'in risâleti ile verdiği bilgilerin içeriği genel olarak şu şekildedir: Hz. Peygamber'in nübüvveti, rüyayı sâdika ile başlayıp altı ay kadar rüyasında her ne görürse aynısı ortaya çıkardı. O sırada yalnız kalmayı severdi ve Hira Dağı'na gidip oradaki mağarada ibadet ederdi. İşte o zaman Cebrâil gelip kendisine göründü ve ayet-i kerimelerini getirdi. İlk önce ilahî vahyin heybet ve azameti, Hz. Peygamber'e korku ve dehşet verdi. Hemen titreyerek Hz. Hatice'nin yanına geldi: "Beni örtün, beni örtün" diye buyurdu. Hemen Hz. Hatice, Hz. Peygamber'in üzerini örttü. O da bir süre dinlendikten sonra yaşadığı halleri Hz. Hatice'ye anlattı.

Hz. Hatice, Hz. Peygamber'i alıp amcaoğlu olan Varaka b. Nevfel'in yanına götürdü ve olanları ona anlattılar.²⁰³

Varaka: "Müjde Yâ Muhammed! Sen Meryem oğlu İsa'nın haber verdiği son zaman peygamberisin ve sana görünen melek Hz. Mûsa'ya da gelen 'Namûs-i Ekber'dir.²⁰⁴ Keşke genç olup da senin davet edeceğin vakite ulaşıyordum ve kavmin seni Mekke'den çıkaracağı vakit sana yardım etseydim." dedi.

²⁰¹ Şiblî, Buhârî'ye dayandırdığı rivayette Hz. Peygamber'in uzun süre ilahî vahiy almayınca dağların tepesine tırmandığını, çok ızdırap hissettiğini ve dağların tepelerinden kendisini aşağı atmak ister gibi olduğunu söylemiştir. Fakat bu sırada meleğin tekrar görünerek, "Yâ Muhammed! Sen hahikaten Allah'ın Peygamberisin." diyerek onu teselli ettiğini, onun azim ve kuvvetini artırdığını, Hz. Peygamber'in kendisini tekrar uçurumdan atmak istediği zaman meleğin tekrar görüldüğünü anlatan rivayeti iletmiştir. Bkz. *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/152.

²⁰² Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/152-153.

²⁰³ Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/63.

²⁰⁴ Namûs-i Ekber: Cebrâil demektir. Bkz. Aydın, Fuat "Nâmus", *DİA*, İstanbul, 2006, XXXII/381.

Hız. Peygamber: “Yâ, kavmim beni Mekke’den çıkaracak mı?” diye sordu. Varaka: “Evet, peygamberlik rütbesi her kime ihsan buyrulduysa, kavmi içinden ona düşmanlar peyda ola gelmiştir, seni de kavmin Mekke’den çıkarsalar gerek.” diye cevap verdi.

Ondan sonra vahyin arkası kesildi ve Cebrâil gelip, görünmez oldu, Hız. Peygamber bu duruma çok üzüldü.

Fakat İsrâfil (a.s.) ara sıra gelip gider ve Hız. Peygamber’e bazı şeyler tâlim ederdi. Bu hal üç sene kadar sürdü. Bir gün Hız. Peygamber’e gökten bir nidâ geldi. Yukarı bakıp Cebrâil’i gördü. Yine kendisine haşyet ve dehşet gelip Hız. Hatice’nin yanına gitti, libasına büründü.²⁰⁵ O zaman yine Cebrâil gelip göründü ve “Müddesir Sûresini”²⁰⁶ getirdi.

Ondan sonra Cebrâil Hız. Peygamber’in yanına gelip gitmeye başladı ve bu durum 20 sene devam etti. Hız. Muhammed cinlere ve insanlara peygamber olarak gönderildi.²⁰⁷

Ahmed Cevdet Paşa ve Mevlânâ Şiblî genel olarak ilk vahyin gelişini aynı görüş çerçevesinde anlatmışlardır. Müelliflerimiz Hız. Muhammed’in ilk vahyi aldığından telaş ve korkuya kapıldığı, onu Hız. Hatice’nin sakinleştirdiği ve Varaka’nın yanına gittiği konusunda benzer görüşler aktarmışlardır. Fakat aralarında bazı görüş farklılıklarının olduğu görülmüştür. Bu farklılıklar şunlardır: Ahmed Cevdet Paşa, vahyin uzun bir süre (üç yıl)²⁰⁸ kesildiğinden, bu süre zarfında İsrâfil’in sık sık Hız. Peygamber’i ziyaret ettiğinden, bu kesintinin ardından ilk gelen sûrenin “Müddesir Sûresi” olduğundan bahsetmiştir.²⁰⁹ Şiblî ise, uzun süre bir vahiy

²⁰⁵ Cevdet Paşa, *Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/63.

²⁰⁶ “Ey örtünüp bürünen (Peygamber!) Kalk da uyar. Rabbini yücelt. Nefsini arındır. Şirkten uzak dur.” Bkz. Müddesir, 74: 1-5.

²⁰⁷ Cevdet Paşa, *Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/63-64.

²⁰⁸ Cevdet Paşa, vahiy kesintisinin üç yıl sürdüğünü söylemiştir. Bkz. *Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/63.

²⁰⁹ Son dönem İslam tarihçilerinden İbrahim Sarıçam da Cevdet Paşa ile aynı görüşte olup, vahyin kesilmesinden sonra ilk olarak Hız. Peygamber’e Müddesir Sûresi’nin olduğunu söylemiştir. Bkz. *Hız. Muhammed’e Evrensel Mesajı*, s.85. Yine son dönem İslam tarihçilerinden ise, vahyin kesilmesinden sonra Duhâ Sûresi’nin olduğunu söylemiştir. Bkz. *Anahatlarıyla İslam Tarihi (1): Hız. Muhammed Dönemi*, s.153; “Yemin olsun, kuşluk vaktine; Kararıp sakinleştğinde geceye ki; Rabb. seni bırakmadı ve sana darılmadı. Elbette işin sonu senin için öncesinden daha hayırlı olacaktır. Rabb. sana mutlaka lutuflarda bulunacak, sen de memnun olacaksın. O seni yetim bulup barındırmadı mı? Seni yol bilmez halde bulup yol göstermedi mi? Ve seni yoksul bulup zengin etmedi mi? O halde sakın yetimi ezme! El açıp isteyeniyi de sakın boş çevirme! Rabbinin lütuflarını şükranla an.” Bkz. Duhâ, 93: 1-11.

kesintisi olduğundan bahsetmemiş, yalnızca birkaç gün vahiy gelmediğini belirtmiştir. Alak Sûresi'nden sonra hangi ayetin geldiğinden ve İsrâfil'in ziyaretlerinden de bahsetmemiştir. Şiblî, kabul etmese de Hz. Peygamber'in ilk vahiy aldığında çok korktuğuna ve intiharı bile düşündüğüne dair rivayetleri aktarmışken;²¹⁰ Cevdet Paşa, Hz. Peygamber'in intiharı düşündüğüne dair rivâyetlerden bahsetmemiştir. Ayrıca Cevdet Paşa, yalnızca kendi doğru kabul ettiği bilgileri aktarmıştır. Şiblî ise doğruluğunu kabul etmese de farklı rivayetlere de yer vermiş, ancak konu sonunda kendi görüş, yorum ve değerlendirmesine yer vermiştir.

2.2. İlahi Davetin Aşamaları ve İlk Tepkiler

Mevlânâ Şiblî, ilahi davete verilen tepkileri ve ilk Müslümanlar ile ilgili özetle şu bilgileri vermiştir: Hz. Peygamber'in vazifesi bütün insanlığı hakikate ve doğru yola iletmekti. Hz. Peygamber'in ilk olarak yapacağı şey bu hakikati ilk kimlere söyleyeceği olacaktı. Şüphesiz Hz. Peygamber bunu, ancak kendisiyle uzun zamandır tanışık olan, onun ahlâkını bilen, onun söylediğine inanan, onu hayatta tecrübe ederek duruluğuna ve samimiyetine inanan insanlara söyleyebilecekti. Bu seviyede olan insanlar:

- Eşi Hz. Hatice,
- Onun yetiştirdiği Hz. Ali,
- Onun azatlısı ve pek samimî adamı Zeyd,
- Onun çok eski ve vefakâr dostu Hz. Ebû Bekir idi.

Şiblî, Hz. Muhammed'in risâletini ilk olarak Hz. Hatice'ye söylediğini, Hz. Hatice'nin ona tereddütsüz inandığını, sonra diğerlerine de söylediğinde onlarında tereddüt etmeden inandıklarını söylemiştir.

Hz. Ebû Bekir'i zengin bir kişi, nesepler hakkında mükemmel bilgiye sahip, muhakemesi kuvvetli, cömert ve şerefli bir insan olarak tanıtan Şiblî, bazı rivayetlere

²¹⁰ Son dönem İslam tarihçilerinden Muhammed Hamîdulah ilahî vahiy uzun zaman gelmediğinde Hz. Peygamber'in intiharı düşündüğüne dair rivayeti iletmiştir. Bkz. *İslâm Peygamberi Hayatı ve Faaliyetleri*, I/83-84.

göre Hz. Osman, Hz. Zübeyr, Hz. Abdurrahman b. Avf, Sa'd b. Vakkas'ın Hz. Ebû Bekir'in davetiyle İslamiyet'i kabul ettiklerini söylemiştir. Bu davetin üç sene gizli tutulduğunu, en güvenilir kişilerden başkasının durumdan haberdar olmaması için çok fazla dikkat edildiğini belirtmiştir.²¹¹

İslâm tarihinde ihtilafli noktalardan birisi de İslâm'ın ilk devirlerde nasıl yayıldığıdır. Şiblî bu meseleyi geniş bir şekilde anlatmıştır.²¹²

Şiblî, Hz. Peygamber'in üç sene görevini gizli gizli devam ettirdiğini,²¹³ üç senenin ardından açık davet döneminin geldiğini ayetlerden de yararlanarak anlatmıştır. Şiblî, Hz. Peygamber'e “Ey Muhammed! Şimdi sen, sana emrolunanı açıkça ortaya koy ve Allah'a ortak koşanlara aldırış etme.”²¹⁴ ve “(Önce) en yakın akrabamı uyar.”²¹⁵ ayetinin gelmesinin ardından Hz. Peygamber'in bir gün Safa Tepesi'ne çıkarak Kureys'i açıktan İslam'a davet ettiğini söyleyerek açık davet döneminin geldiğinden bahsetmiştir. Ancak onun sözlerini dinleyenler arasında bulunan amcası Ebû Leheb'in duyduklarına çok sinirlendiğini söylemiştir.²¹⁶

Şiblî, Hz. Peygamber'in Safa Tepesi'nde yaptığı konuşmadan sonra Hz. Peygamber'in akrabalarına bir ziyafet verdiğini söylemiş ve ziyafetin sonuçları ile ilgili olarak şu bilgileri vermiştir: Safa Tepesi'nde yaptığı konuşmadan birkaç gün sonra Hz. Peygamber, Hz. Ali'ye bir ziyafet hazırlamasını söyledi. Bu toplantıda Hamza, Abbas, Ebû Tâlib gibi Abdülmuttalib ailesinin erkânı hazır bulunuyordu. Yemekten sonra Hz. Muhammed şu sözleri söyledi: “Size dünyanızı da âhiretinizi de teminat altına alacak bir hakikat getirmiş bulunuyorum. Bu işi benimle birlikte deruhde edecek misiniz?” Onların hepsi şaşırılmışlardı. Ortalıkta sessizlik hâkimdi. Fakat Hz. Ali kalkmış, “Görünüşüm kısa, kollarım zayıf, bacaklarım cılız ve yaşım burada bulunanların hepsinden küçüktür gerçi; fakat ben, size yardımcı olacağım!” demişti. Mecliste hazır bulunan Kureys'in ileri gelenleri için bu manzara çok tuhaftı. Biri on üç yaşında olan iki kişi, âlemin ilerleyişine yeni bir şekil vereceklerini

²¹¹ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/153-154.

²¹² Ayrıntılı bilgi için bkz. Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/154.

²¹³ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/157.

²¹⁴ Hicr, 15: 94.

²¹⁵ Şu'âra, 26: 214.

²¹⁶ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/157.

söylüyorlardı. Kureyş'in ileri gelenleri buna güldüler.

Hız. Peygamber'in verdiği ziyefette yaşananları anlatan Őiblí, daha sonra açık davet döneminde Hız. Peygamber'in Müslümanlar ile birlikte Kâbe'ye giderek Allah'ın birliğini ilân ettiğini ifade etmiştir. Fakat müşriklerin bu durumu Kâbe'ye gösterilen en büyük hakaret kabul ederek her taraftan Hız. Peygamber'e hücum ettiklerini, Hız. Muhammed'in yetiştirdiği birisi olan Hâris b. Ebî Hâle'nin olanları duyunca hemen Kâbe'ye koşarak Hız. Peygamber'i kurtarmaya çalıştığını söylemiştir. Fakat Hâris'nin müşriklerin kılıç darbeleriyle İslam'ın ilk şehidi olduğunu belirtmiştir.²¹⁷

Őiblí'nin bahsettiği Hâris'in şehit olması ve hatta ilk şehit olması olayından Ahmed Cevdet Paşa hiç bahsetmemiştir. Daha sonra anlatacağımız baskı ve sıkıntılar konusunda Ahmed Cevdet Paşa ilk şehitlerin Hız. Yâsir ve Hız. Sümeyye olduğunu belirtmiştir.²¹⁸

Őiblí, Kur'an'ın Kureyş'in yaptığı kötülüklerin bazılarını söylediğini ifade etmiştir. Meselâ Kalem Sûresi'nde: "Yemin edip duran, aşağılık, daima kusur arayıp kınayan, durmadan söz taşıyan, iyiliği hep engelleyen, saldırgan, günaha dadanmış, kaba saba; bütün bunların ötesinde bir de soysuz olan kimseye mal ve oğulları vardır diye, sakın boyun eđme."²¹⁹ Alâk Sûresi'nde: Hayır, hayır! Eğer vazgeçmezsen, derhal onu alından (perçeminden), o yalancı, günahkâr alından (perçemden) yakalarız (cehenneme atarız). O, hemen gidip meclisini (kendi taraftarlarını) çağırсын. Biz de zebânileri çağıracağız. Hayır! ona uyma! Allah'a secde et ve (yalnızca Ona) yaklaş!"²²⁰ diye buyrulmuştur.

Őiblí, yalnızca bu ayetlerin bütün Kureyş'i Müslümanlığa karşı ayaklandırmaya yeterli olduğunu, fakat Kureyş'in buna rağmen tahammül etmek mecburiyetinde olduğunu belirtmiştir. Çünkü durumun bunu gerektirdiğini, yaptıkları

²¹⁷ Őiblí, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/157.

²¹⁸ Cevdet Paşa, *Kısas-ı Enbiâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/112.

²¹⁹ Kalem, 68: 10-14.

²²⁰ "Hayır, hayır! Eğer vazgeçmezse, derhal onu alından (perçeminden), o yalancı, günahkâr alından (perçemden) yakalarız (cehenneme atarız). O, hemen gidip meclisini (kendi taraftarlarını) çağırсын. Biz de zebânileri çağıracağız. Hayır! ona uyma! Allah'a secde et ve (yalnızca Ona) yaklaş!" Bkz: Alak, 96: 15-19.

savaşların onları şiddetle sarstığını, bu kişilerin kabilelerine çok bağlı olduklarını, hatta o kadar ki, içlerinden birisi öldürülecek olsa, hepsinin onun intikamını almak için silaha sarılacaklarını söylemiştir. Kureyş'in de Hz. Muhammed'i öldürmek istediğini, fakat Hâşimoğulları'nın onun kanını bağışlamayacağını, belki intikam almak için harekete geçeceklerini ve netice itibariyle bütün Mekke'nin kan içinde yüzeceğini ifade etmiştir. Bununla birlikte her kabileden bir-iki kişinin Müslüman olduğunu, aynı zamanda Müslümanlığı kabul etmek bir suç ise bu suçtan dolayı Müslümanlığı kabul edenlerin hepsini cezalandırmak gerektiğini ifade etmiştir. Bu kişiler içinde her kabileden birisinin olduğunu, bunların sayısının yüzü geçtiğini ve bunların hepsini bir darbeye mahvetmeye imkânın olmadığı şeklinde yorum yaparak konuyu anlamıştır.

Şiblî, Hz. Peygamber'in İslamiyet'i açıktan açığa ilâna başladığı zaman Kureyş büyüklerinin Ebû Tâlib'e müracaat ederek Hz. Peygamber'i şikâyet ettiklerini, Ebû Tâlib'in bunları nazik bir şekilde başından savdığını söylemiştir. Fakat Hz. Peygamber'in telkinlerde bulunmaktan vazgeçmediği için Kureyş adına Utbe b. Rabîa, Şeybe, Ebû Süfyân, Âss b. Hişâm, Ebû Cehil, Velîd b. Mugîre, Âss b. Vâil'den oluşan bir heyetin Ebû Tâlib'e müracaat ederek: "Senin biraderzâden ilâhlarımıza hakaret ediyor. Atalarımızın sapıklık içinde yaşadıklarını söylüyor. Bizim de ahmaklık gösterdiğimizi iddia ediyor. Bu sebeplerden ötürü ya onu himayeden çıkarmanı yahud açıktan açığa onun tarafına geçmeni ve bu suretle aramızdaki davayı halletmeyi istiyoruz." diyerek Hz. Peygamber'i yolundan döndürmeye çalıştıklarını ifade etmiştir.²²¹

Şiblî, müşriklerin Ebû Tâlib'e yaptıkları teklifden sonra yaşananlar hakkında kısaca şu bilgileri vermiştir: Ebû Tâlib, durumun vahim bir buhrana sürüklenmek üzere olduğunu gördü. Kureyş'in tahammülü tükenmişti. Kendisi, bütün Kureyş'e karşı durabilecek bir halde değildi. Onun için Ebû Tâlib, Hz. Peygamber'e şu sözleri söylemişti: "Oğlum, bana bu kadar ağır bir yükü yükleme! Çünkü tahammülümün üstündedir." Hz. Peygamber, kendisini yeryüzünde himaye edecek yegâne kuvveti teşkil eden Ebû Tâlib'in kendisini terk etmek üzere olduğunu anladı. Bununla

²²¹ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/163.

beraber, Şu sözleri söylemişti: “Yemin ederim ki, bu adamlar bir elime güneŐi, ötekine ayı koysalar, peygamberlik vazifemden zerre kadar ayrılmam. Yâ Cenâb-ı Hakk bana bu Peygamberlik vazifesini gerçekleŐtirmek için kuvvet verir, ya da bu uŐurda fedâ olurum!”

Bu sözler, Eb Tâlib’in üzerinde etkili olmuş, onun tereddüdünü gidermiŐ, Eb Tâlib de: “Yoluna devam et oŐlum! Hiçbir kimse senin kılına dokunamaz!” diye sylediŐini belirterek Şibli risâletin sıkıntılı ilk sürecini aktarmıştır.

Şibli, tüm bu karşı duruŐlara raŐmen Hz. Peygamber’in risâletine devam ettiŐini, fakat ona karşı her türlü baskının da srdŐn söylemiştir. Hatta bir gün Utbe b. Rabâa’nın Hz. Muhammed’i Kureyş adına ziyaret ederek: “Muhammed ne istiyorsun? Mekke’ye hâkim olmak sevdasında mısın? Yoksa beŐendiŐin bir kadınlâ evlenmek veya servet sahibi olmak mı dilersin? Şayet böyle bir arzun varsa bunların hepsini sana temin ve bütün Mekke’ye hâkim olmanı kabul edelim. Yalnız Şu ileri srdŐn davadan vazgeç!”²²² deyince, Hz. Peygamber’in Utbe’ye Şu ayetleri okuyarak cevap verdiŐini söylemiştir: “De ki: Ben de ancak sizin gibi bir insanım. Bana ilâhımızın bir tek İlâh olduŐu vahy olunuyor. Artık Ona ynelin, Ondan maŐfîret dileyin. Ortak koŐanların vay haline!...”²²³ “De ki: Gerçekten siz, yeri iki günde yaratana inkâr edip Ona ortaklar mı koŐuyorsunuz? O, âlemlerin Rabbidir.”²²⁴

Şibli, Utbe’nin aldıŐı cevap sonrası Kureyşlilerin yanına dönerek Hz. Muhammed’in söylediklerinin Őiirden daha üstün sözler olduŐunu ve onu kendi haline bırakılması gerektiŐini sylediŐini, fakat Kureyşlilerin onu dinlemediklerini belirtmiştir.²²⁵

Şibli, Hz. Hamza’nın ve Hz. Ömer’in İslamiyet’e giriŐlerini de ayrıntılı bir Şekilde anlatmıştır.²²⁶

²²² Şibli, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/163-164.

²²³ Fussilet, 41: 6.

²²⁴ Fussilet, 41: 9.

²²⁵ Şibli, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/166.

²²⁶ Şibli, Hz. Hamza ve Hz. Ömer’in İslamiyet’e giriŐinin ayrıntılı bir Şekilde anlatmıştır. Bkz. *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/166-168.

Ahmed Cevdet Paşa, Hz. Peygamber'in davetine ilk icabet edenlerin eşi Hz. Hatice, arkadaşı Hz. Ebû Bekir ve amcasının oğlu Hz. Ali olduğunu ifade etmiştir.²²⁷ Bununla birlikte kısa bir süre içerisinde Hz. Zeyd'in de İslam'a girdiğini söyleyerek ilk Müslüman olanları açıklamıştır.

Cevdet Paşa, ilk dört müslümandan sonra İslam'a girenlerin Hz. Ebû Bekir'in daveti üzerine Osman b. Affan, Abdurrahman b. Avf, Sa'd b. Ebû Vakkas, Zübeyr b. Avvam ve Tâlha b. Ubeydullah'ın olduğunu söylemiştir. Bu kişilerin Hz. Ebû Bekir ile birlikte Hz. Muhammed'in yanına giderek, abdest alıp, namaz kıldıklarını belirtmiştir. Onlardan sonra Ebû Ubeyde b. Abdullâh b. Cerrah ve Habbâb b. Eret ve Ömer b. Hattab'ın amcaoğullarından Saîd b. Zeyd b. Amr b. Nüfeyl ile eşi Fatıma bt. Hattab ve Ebû Seleme b. Abdilesed ve Erkam b. Ebi'l Erkami'l-Mahzûmî ve Osman b. Maz'ûn ve kardeşleri Kudâme ile Abdullah ve Ubeyde b. Haris b. Muttâlib b. Abdi Menâf ve Abdullah b. Mes'ûd ve Bilâl-i Habeşî ve Suheyb-i Rûmî ve Ammar b. Yasir ile annesi Sümeyye'nin iman ettiğini ifade ederek insanların yavaş yavaş Müslüman olduklarını söylemiştir.²²⁸

Cevdet Paşa, ilahi emir olarak Hz. Peygamber'in davetinin bir süre gizli olduğunu, hatta namazda Kur'an-ı Kerim'in dahi yüksek sesle ile okunmadığını söylemiştir. Sonra "Ey Muhammed! Şimdi sen, sana emrolunanı açıkça ortaya koy ve Allah'a ortak koşanlara aldırış etme."²²⁹ ayeti inmesi üzerine açık davetin başladığını ve Kur'an-ı açıktan okuya başladığını söylemiştir. İlk emirde kavminin çoğunun iman etmediğini ancak onların putları hakkında söz söylemedikçe, onlar da onun hakkında kötü muamelede bulunmadıklarını belirtir. Sonradan putlara tapmanın şirk ve dalâlet olduğuna dair ve yalnız Allah'a ibadet edilmesine dair ayetler nâzil olunca bu durumun Kureyş'e güç geldiğini söylemiştir. O zamana kadar Hz. Peygamber'in yalan söylemediğini herkesin bildiğini, o zamana kadar onun her sözü-

²²⁷ Cevdet Paşa, Hz. Ali'nin o zamanlar bir çocuk olduğunu, Hz. Ebû Bekir'in de Kureyş içerisinde büyümüş olmasına rağmen putlara inanmayan bir kişi olduğunu söylemiştir. Bkz. *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/64.

²²⁸ Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/64.

²²⁹ Hicr 15: 94.

ne inandıklarını ama bu hususta inanmadıklarını, hatta buğz etmekte birlik olduklarını söylemiştir.²³⁰

Cevdet Paşa, yanlış yollarından dönmekte ısrarcı olan Rebîa b. Abdi Menaf'ın oğulları olan Utbe ve Şeybe ve Ebû Süfyân b. Harb b. Ümeyye ve Ebû'l-Bahterî ve Ebû Cehil b. Hişam b. Muğîyre ile amcası Velid b. Muğîre ve Amr b. Âs'ın babası olan As b. Vâil ve sâir Kureyş büyükleri nin toplanıp, hepsinin büyüğü olan Ebû Tâlib'in yanına gelerek: "Karındaşının oğlu, bizim dinimize dahl ve taarruz ediyor, babalarınız ve dedeleriniz de delâlette idi diyor. Ya onu nehyet yahut onu himayeden çıkar." dediklerini, Ebû Tâlib'in, onları tatlı yüz ve mülâyim söz ile uzaklaştırdığını söylemiştir. Hz. Peygamber'in insanları imana davet etmeye devam etmesi Kureyş'in üzerine bu duruma dayanamayarak tekrar toplanıp Ebû Tâlib'in yanına gelerek: "Artık biz, bu hale sabredemiyoruz. Ne olacaksa olsun. Bari iki fırkadan biri telef olup da diğeri rahat üzere kalsın. Eğer sen Muhammed'den vazgeçmezsen biz senden ayrılırız." dediklerini ve Ebû Tâlib'in işin zor bir duruma gittiğini düşünerek Hz. Peygamber'e: "Kavmin şöyle, böyle diyor." diye durumu anlattığını söylemiştir. Ebû Tâlib'in: "Artık seni himaye edemeyeceğim." demediye de sözünün gelişinden o anlama geldiğinin anlaşıldığını, Hz. Peygamber'in ise bundan çok fazla mahzun olduğunu, hatta mübarek gözlerinden yaş geldiğini söylemiştir. Ardındanda Hz. Peygameber'in: "Ey pederim makamında olan amcam! Ben, Allah-ü Teâlâ Hazretleri tarafından tebliğe görevlendirildim, onun emrini yerine getirmeğe me'murum. Onlar her ne yaparlarsa yapsınlar ben bundan vazgeçemem." dediğinde amcasının bu sözlerden dolayı çok üzüldüğünü ve "Ey biraderzâdem! Sen işine bak, ben sağ oldukça onlar sana bir şey yapamazlar." diye temin ettiğini belirtmiştir.

Cevdet Paşa, Arapların beyninde asabiyetin çok önemli olduğunu, gerektiğinde tüm kabilenn tek vücut olduklarını, ama söz konusu Müslümanlara yapılan olunca bu durumun biraz geri plan atıldığını söyleyerek Müslümanların akrabaları tarafından korunmadığını yorumunu yapmıştır.²³¹

²³⁰ Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/64-65.

²³¹ Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/65-66

Cevdet Paşa, Hz. Peygamber'in akrabalarının bir kısmının da onun çağrısını kabul etmediklerini söylemiştir. Hz. Peygamber'in kızı Hz. Zeyneb'in eşi olan Ebû'l As'ın iman etmediğini, amcası Ebû Leheb'in iman etmediği gibi eşi ile birlikte Hz. Peygamber'e ellerinden gelen kötülükleri yapmaya çalıştıklarını, Hz. Peygamber'in kızı Hz. Rukiyye ve Hz. Ümmü Gülsüm'ün Ebû Leheb'in oğulları ile olduklarını, kızlarının eşlerinin de babaları gibi iman etmediklerini belirtmiştir.

Cevdet Paşa, Hz. Peygamber'in Kâbe'ye gittiğini ve Safa Tepesi üzerine çıkıp kavmini davet ettiğini, Hâşimoğulları'nın hepsinin gelerek orada hazır bulduklarını söylemiştir.

Cevdet Paşa, Ebû Leheb'in kendi aleyhinde, ona mahsus sûre nâzil olmasından ve eşi Ümmü Cemil'in, odun hamalı diye bahsedilmesinden dolayı çok canı sıkıldığını, oğullarına Hz. Rukiyye ile Hz. Ümmü Gülsüm'ü boşamaları için kesin emir verdiğini, onlarında bu emri yerine getirerek Hz. Peygamber'in damadı olmak gibi saadeti ellerinden kaçırdıklarını söylemiştir. Hz. Ümmü Gülsüm'ün nikâhlısı olan Uteybe'nin yalnız onu boşamakla yetinmeyip Hz. Peygamber'in huzuruna giderek: "Ben, senin dinini münkirim, seni sevmem. Sen de beni sevmezsin onun için kızını boşadım" dediğini ve Hz. Peygamberin üzerine hücum ederek gömleğini yırttığını söylemiştir. Bu durumdan sonra Hz. Peygamber'in de: "Ya Rabbi! Onun üzerine canavarlarından bir canavarı musallat et." diye beddua ettiğini Allah'ın da bu duayı kabul ettiğini ve Uteybe'yi Zerka'da bir aslan çıkararak onu parçaladığını söylemiştir.²³²

Cevdet Paşa, İslâm'ın ilk dönemlerinde Kur'an'ın sözlerini duyan Velîd b. Muğîre'nin bu sözlerin kesinlikle şiir olamayacağını, bu sözlerin tüm sözlerden üstün geleceğini söyleyerek onun Kur'an'ın sözlerinden ne kadar etkilendiğine dikkat çekmiştir. Yine Utbe b. Rebîa'nın Hz. Muhammed'i yolundan döndürek için çeşitli teklifler yaptığını, ama Hz. Peygamber'in Kur'an ile cevap vermesi üzerine Kur'an'dan çok etkilendiğini belirtir.²³³

Mevlânâ Şiblî'nin ilahi davetin aşamaları ve ilk tepkiler konusunu Ahmed

²³² Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/66-67.

²³³ Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/79-80.

Cevdet Paşa'ya göre daha ayrıntılı bir şekilde anlattığı görülmüştür. Müelliflerimiz konuyu ayet ve hadis kaynaklığında anlatmaya gayret etmişlerdir. Şiblî, İslâm'a davete verilen ilk tepkileri anlatırken zaman zaman kendi yorum ve görüşlerini de aktarmıştır. Ahmed Cevdet Paşa'nın konu içerisinde az da olsa kendi yorumlarına yer verdiği görülmüştür. Müellifimizin ikisi de İslam'ın ilk nasıl yayılmaya başladığını, ilk Müslümanların kimler olduğunu, davetin ilk zamanlarda gizli tutulduğunu aktarmışlardır. Daha sonra ayetle gelen emirle birlikte Hz. Peygamber'in Safa Tepesi'nden açık bir şekilde tebliğini anlatmaya devam ettiğini, Utbe'nin Hz. Peygamber'i çeşitli tekliflerle ile ikna etmeye çalıştığını²³⁴ ifade etmişlerdir. Kureyş'in Hz. Peygamber'i yolundan döndürme çabalarına rağmen Hz. Peygamber'in hoşgörülü bir şekilde davetine devam ettiği vurgusunu yapmışlardır. Ebû Tâlib'in Kureyş ve Hz. Peygamber arasında aracı olmasını Kureyş'in ilk baskılarını göstermeye başlaması olarak yorumlayabiliriz. Müelliflerimiz konuyu genel olarak benzer şekilde anlatmış olsalar da aralarında bazı farklılıklar olduğu görülmüştür. Bu farklılıklar şunlardır: Cevdet Paşa, gizli davet dönemi ile ilgili süre belirtmeden "bir süre gizli tutuldu" ifadesini kullanmıştır. Hz. Peygamber'in kızları Rukiyye ve Zeynep'in, Ebû Leheb'in oğulları ile olan evliliklerinden ve damatlarının İslamiyyetten sonra Hz. Peygamber'in kızlarından ayrılmalarını anlatmıştır. Açık davet döneminde Hz. Peygamber'in akrabalarını İslam'a davet için verdiği ziyafetten bahsetmemiştir. Şiblî ise gizli davet döneminin de üç sene sürdüğünü ifade etmiştir. Açık davetten sonra Hz. Peygamber'in akrabalarına ziyafet vermesinden,²³⁵ Kureyş'in neden İslam'a düşman olduğundan ve ilk şehit olan Müslümanın Hâris olduğundan bahsetmiştir.

2.3. Müslümanların Uğradıkları Baskı ve İşkenceler

Mevlâna Şiblî, insanlığın en yüksek sıfatları sarsılmaz azim, kuvvetli iradesi olduğunu, bunların doğru hedeflere yöneltilirse her övgüye layık olduğunu, fakat bozuk hedeflere yöneltilirse katı yüreklilik, canavarlık, vahşet ve haksızlığa yol

²³⁴ Son dönem İslam tarihçilerinden İbrahim Sarıçam da Şiblî ve Cevdet Paşa ile aynı görüşü paylaşarak, Utbe'nin Hz. Peygamber'in İslam'a davetini bırakmasını için ikna konuşması yaptığını söylemiştir. Bkz. *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, s. 95.

²³⁵ Son dönem İslam tarihçilerinden İbrahim Sarıçam da Şiblî ile aynı görüşü paylaşarak, Hz. Peygamber'in akrabalarını İslam'a davet etmek için ziyafet verdiğinden bahsetmiştir. Bkz. *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, s.88.

açacağını belirterek Müslümanların uğradıkları baskı ve işkenceler konusuna giriş yapmıştır.

Şiblî, İslâm yayılmağa başladığında Hz. Peygamber ve ashabının mensup oldukları kabileler tarafından himaye gördükleri zaman, Kureyş'in bütün şiddetini bu gibi himayelerden mahrum zayıf Müslümanlar üzerinde uyguladıklarını ifade etmiştir. Bu himayeden mahrum insanlar arasında bir takım köle ve cariyelerin, bir-iki batından beri Mekke'de ikamet eden taşralıların, zayıf kabilelere mensup kişilerin olduğunu söylemiştir. Kureyş'in bunlara karşı çok zalimane ve hunharca davrandığını, cihan tarihinde bu kadar zulüm ve vahşet gösteren bir olaya belki de tesadüf olunamayacağını söylemiştir.

Şiblî, Kureyş'in bütün Müslümanları imha etmesinin imkânsız olmadığını, fakat bunun onların hiddetlerini yatıştırmayacağını ve öç alma hislerini tatmin etmeyeceğini söylemiştir. Bunların bir vuruşta imha edilmelerinin, Kureyş için iftihar vesilesi olamayacağını söylemiştir. Kureyş'in ancak vahşice işkencelerle, mazlumları putperestliğe dönmeye sevk edecek azaplar ile memnun olacağını ifade etmiştir.

Şiblî, Kureyş'in içinde bütün nüfuzlarının darmadağın olduğunu, tapındıkları ilâhların yerle bir edildiğini görerek samimî kanaatleri dolayısıyla vicdanlarında azap duyanların da var olduğunu söylemiştir. Bunların bir takım eksik akıllı kişilerin memlekette karışıklık çıkarmalarına üzüldüğünü, fakat bunlara karşı bir harekette de bulunmadıklarını belirtmiştir. Bu muhalifler arasında Utbe ve Âss b. Vâil'in olduğunu, fakat Ebû Cehil ile Ümeyye b. Halef'in başka türlü düşündüklerini söylemiştir.²³⁶

Şiblî, Kureyş'in Müslümanlara uyguladığı işkencelerin çok fazla olduğunu söylemiştir. Müslümanların bir volkan gibi gökten yere döktüğü ateşlerle kumları alevleyen güneşin altında yerlere serildiğini, göğüslerine ağır taşlar yığıldığını, bunların çıplak vücutlarının her tarafını kızgın demirlerle dağladıklarını veya boğulmaları için suya batırıldıklarını söylemiştir.

Şiblî, Temim Kabilesi'nden Habbâb b. Eret'in de işkenceye maruz kalanlar

²³⁶ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/169.

arasında olduğunu, Habbab'ın bir defasında kıpkırmızı korların üzerine yatırıldığını ve üzerine bir adam çıktığını söylemiştir. Bilal Habeşi'nin, kölesi olduğu Ümeyye b. Halef tarafından kızgın kumlara yatırıldığını, üzerine taşlar yığılarak işkence edildiğini belirtmiştir. Sümeyye'nin, Müslüman olduğu için Ebû Cehil tarafından işkence edilerek ve mızraklanarak öldürüldüğünü, Yasir'in Kureyş'in işkenceleri ile öldürüldüğünü, Sümeyye ve Yasir'in çocukları olan Ammar'ın da kumlara yatırılarak ve bayıncaya kadar dövüldüğünü söylemiştir.²³⁷

Şiblî, Süheyb'in, Ammar ile beraber Hz. Peygamber'in yanına gelerek Müslüman olduğunu, ancak onun da Kureyş tarafından kendinden geçilinceye kadar dövüldüğünü söylemiştir. Ebû Fukeyhe'nin, kölesi olduğu Safvân b. Ümeyye tarafından ayağına ip bağlayarak yerde sürüklendiğini, boğazının öldüresiye sıkıldığını veya göğsüne taşlar yığıldığını ifade etmiştir. Lübeyne'nin, Hz. Ömer'in İslam'ı kabulden önce işkence ettiği cariyesi olduğunu, Hz. Ömer'in onu yoruluncaya kadar dövdüğünü söylemiştir. Zinnîre'nin, Hz. Ömer'in ailesinin kölesi olduğunu, Hz. Ömer'in Müslüman olmadan önce ona işkence ettiğini, Ebû Cehil'in de onu dövdüğünü ve bu sebeple bir gözünü kaybettiğini ifade etmiştir. Ebû Zer'in, İslam'ı kabul ettikten sonra Kureyş'in onun üzerine hücum ettiğini, Zübeyr b. Avvam'ın, Müslüman olduğu için amcası tarafından bir hasıra sarılıp, duman koklatıldığını söylemiştir. Hz. Ömer'in amcasının oğlu Said'in, Müslüman olunca, henüz İslamiyet'i kabul etmemiş olan Hz. Ömer tarafından iplere bağlandığını, Sa'd b. Ebû Vakkas'ın, Esedoğulları tarafından her türlü işkenceye maruz kaldığını ifade etmiştir. Şiblî, bütün bu yapılan işkencelere rağmen Müslümanların yolundan dönmediklerini belirtmiştir.

Şiblî, yapılan tüm baskı ve işkencelere rağmen hiçbir Müslümanın yolundan dönmediklerini söyleyerek bu kişilerin ne kadar kararlı ve asil bir duruş sergilediğini göstermektedir. Hıristiyan bir yazarından Hz. Muhammed'in yanında olan ilk Müslümanların gerçekten de dinlerine ve peygamberine çok sadık olduklarını, Hz. İsa'nın yanında bu insanlar gibi hiçbir havarisinin bulunmadığı yorumunu bizlere aktararak Hıristiyan yazar Godefray Hegens'in aynı görüşe sahip olduğunu bilgisini

²³⁷ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/169-170.

paylaşmıştır.²³⁸

Ahmed Cevdet Paşa baskı ve işkence konusundan bahsetmekle birlikte, ayrıntıya girmeden sadece Ammar'ın annesi Sümeyye'nin işkence edildikten sonra Ebû Cehil tarafından şehit edilmesinden ve Bilal Habeşî'nin Müslüman olduğu için işkenceye uğradığından, boynuna ip takılarak sokakta çocuklara taşlatıldığından ve onun Ebû Bekir tarafından satın alınıp azâd edildiğinden bahsetmiştir.²³⁹

Müellifimizin ikisinin de Müslümanlara yapılan baskılardan bahsetmiş olduğu görülmüştür. Şiblî, konuyu anlatırken baskıya uğrayan kişiler hakkında kısaca bilgiler vermiş, daha sonra nasıl baskı ve işkenceye maruz kaldıklarını anlatmıştır. Şiblî ayrıca Hıristiyan bir yazarın da Müslümanların baskılara rağmen yollarından dönmediklerini belirten yorumunu aktararak Hıristiyan birisinin de aynı görüşe sahip olduğu bilgisini vermiştir. Şiblî, konuyu Cevdet Paşa'ya göre daha derinlemesine anlatmıştır. Müelliflerimiz arasındaki farklılıklar şunlardır: Şiblî, birçok zayıf Müslümana yapılan baskı ve işkenceden bahsederken; Cevdet Paşa ise Şiblî'nin de bahsettiği Ammar, onun anne ve babası olan Sümeyye ve Yâsir ve Bilal Habeşî'ye yapılan işkenceleri anlatmıştır. İslamiyet'in ilanının ardından ortaya çıkan ilk tepkilerde Cevdet Paşa, ilk şehitlerin Ammar'ın anne-babası olan Sümeyye ve Yâsir²⁴⁰ olduklarını belirtirken; Şiblî'nin genel kabul olarak İslam tarihinde ilk şehit olarak belirtilen Sümeyye ve Yâsir isimleri yerine Hâris²⁴¹ ismini zikretmesi oldukça dikkat çekicidir. Verdiği bilgilerde genel olarak aldığı kaynakları belirten Şiblî'nin, ilk şehit olarak söylediği Hâris için kaynak göstermediğini görüyoruz.

Müslümanlara ne kadar baskı yapılırsa yapılsın onların içindeki iman sayesinde müşriklerin inananları Allah'ın yolundan döndüremediklerini görüyoruz.

2.4. Habeşistan'a Hicret

Mevlânâ Şiblî, Hz. Peygamber'in Mekke'de acımasızca yapılan haksızlıklar ve vahşiyane tavırlar sebebiyle Müslümanlara Habeşistan'a hicreti tavsiye ettiğini

²³⁸ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/171-172.

²³⁹ Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/68.

²⁴⁰ Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/112. Nitekim Cevdet Paşa gibi bazı âlimlerimizde Yâsir ve Sümeyye'nin İslam'ın ilk şehitleri olduğuna dair rivayeti iletilmişlerdir. Bkz. Taberi, *Tarîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, II/333; Belâzürî, *Ensâbü'l Eşraf*, I/158.

²⁴¹ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/157.

belirtmiştir. Hicret edilecek yerin Habeşistan olmasının sebeplerinin: Habeşistan'a eski zamanlardan beri ticaret için gidilip gelinmesi, Necâşî'nin tarafsız ve adaletli olduğunun düşünülmesi, orada dinlerini kolayca yaşayabileceklerine inanmaları olduğunu belirtmiştir.²⁴²

Şiblî, Hz. Ebû Bekir'in bile hicret etmeyi düşündüğünü söyleyerek Kureyş'in sadece fakir Müslümanlara değil, yapabildikleri herkese işkence yaptıkları şeklinde yorum yapmıştır. Habeşistan'a hicretin risâletin beşinci senesinde Recep ayında gerçekleştiğini söylemiştir. Şiblî, hicret edenlerin 12 erkek, 4 kadın olduğunu belirterek isimlerini tek tek vermiştir.²⁴³

Şiblî, Necâşî'nin misafirperverliği sebebiyle Müslümanların Habeşistan da rahat bir hayat sürdüklerini, ilk hicret edenlerin durumlarından memnun olmaları sebebiyle ikinci yıl tekrar bir kabile hazırlandığını ve bu kabileye de Cafer b. Ebû Tâlib'in başkanlık yaptığını belirtmiştir. İkinci giden kafilenin 77 erkek ve 13 kadından oluştuğunu belirtmiştir.

Şiblî, Kureyş'in bu olumlu durumdan rahatsız olduğunu, bu sebeple Amr b. Âs'ı Habeşistan kralından Müslümanları geri almakla görevlendirdiğini,²⁴⁴ fakat Kureyş'in istediğinin Necâşî tarafından reddedildiğini belirtmiştir.²⁴⁵

Şiblî bazı Müslümanların güçsüz olmalarına rağmen Habeşistan hicret etmedilerine dikkat çemiştir. Burada Hz. Bilâl, Hz. Yâsir ve Hz. Ammâr'ı örnek göstermiştir. Bu kişilerin hicret etmemelerindeki sebebin ya hicret için gerekli vasıtayıda bulamadıklarından ya da içlerindeki İslam aşkıdan dolayı artık işkencelerin onların üzerinde bir etkisinin kalmamasından dolayı, hatta İslâm için işkedenden zevk alacak şekile geldiği şeklinde dikkat çekici bir yorum yapmıştır. Şiblî, burada hicret edenlerin imanının zayıf olmasını kast etmediğini özellikle belirttiğini görüyoruz. Aksine o kişilerin Hz. Peygamber'in emri ile gittiklerini

²⁴² Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/172-173.

²⁴³ Hicret edenlerin isimleri için bkz. Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/173-174.

²⁴⁴ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/174-175.

²⁴⁵ Mvlânâ Şiblî Kureyş'in teklifini ve bu teklifi Necâşî'nin geri çevirme sebeplerini ayrıntılı açıklamıştır. Bkz. *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/175.

söyleyerek kendisinin yanlış anlaşılmasını manî olmuştur.²⁴⁶

Şiblî, Habeşistan'a giden bir grup Müslümanın geri geldiğini, fakat bu kişilerin Kureyşliler tarafından çok şiddetli baskı görmeleri sebebiyle yüz kadar Müslümanın risâletin yedinci senesinde tekrar Habeşistan'a hicret ettiğini belirtmiştir.²⁴⁷

Ahmed Cevdet Paşa, Habeşistan'a hicretin risâletin beşinci senesinde yapıldığından bahsetmiştir. Hicret edenlerin ise Hz. Osman ve Hz. Peygamber'in kızı Rukiyye dâhil olmak üzere 6 kişinin ismini vermiştir, fakat hicret eden toplam kişi sayısını bildirmemiştir.²⁴⁸ Cevdet Paşa, daha sonra ise Cafer b. Ebû Tâlib'in de onların yanına gittiğini, Habeşistan da Müslümanların rahat bir şekilde yaşadığını ve İslamiyet'in orada hızla yayıldığını söylemiştir. Bu durumdan rahatsız olan Kureyş'in ise Amr b. Âs'ı Necâşi'den Müslümanları geri almak için görevlendirdiğini, fakat Necâşi'nin Müslümanları müşriklere geri vermediğini söylemiştir.²⁴⁹

Her iki müellifimiz de konuyu ele almışlardır. Şiblî'nin Habeşistan'a hicret konusunu Cevdet Paşa'ya göre daha ayrıntılı anlattığı görülmüştür. Şiblî bu konuda zaman zaman dikkat çekici görüş ve yorumlara yer vermiştir. Cevdet Paşa ise bu konuyu anlatırken genelde yorum yapmayı tercih etmemiştir. Müelliflerimiz arasında az da olsa bazı farklılıklar vardır. Bu farklılıklar şunlardır: Şiblî, Hz. Ebû Bekir'in zengin olmasına rağmen baskılara dayanamayarak hicret etmeyi düşündüğüne, hicret edilecek yerin neden Habeşistan seçildiğine, hicret edenlerin bazılarının Mekke'ye geri döndüğüne²⁵⁰ dair bilgileri aktarmıştır. Şiblî, Habeşistan'a birinci veya ikinci hicret eden Müslümanların toplam sayısını bizlere vermiştir. Cevdet Paşa ise Hz. Ebû Bekir'in hicret etmeyi düşünmesinden bahsetmediği gibi onun zengin olduğu için

²⁴⁶ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/175-176.

²⁴⁷ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/179.

²⁴⁸ Cevdet Paşa Habeşistan'a hicret edenlerin isimlerini vermiştir. Bkz. *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/68.

²⁴⁹ Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/68.

²⁵⁰ Günümüz İslam tarihçilerinden İbrahim Sarıçam da Şiblî ile aynı görüşü paylaşarak, Habeşistan'a giden bazı Müslümanların geri döndüğünden bahsetmiştir. Bkz. *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, s.103.

baskıya uğramadığı bilgisini bizimle paylaşması dikkat çekicidir.²⁵¹ Hicret edilecek yerin Habeşistan olmasının sebebini ayrıca belirtmeyen Cevdet Paşa, hicretten geri dönen kişilerden de bahsetmemiştir. Habeşistan'a hicret edenlerin sayısını da belirtmemiştir.

2.5.Haşimoğulları'na Boykot

Mevlânâ Şiblî, Kureyş'in Müslümanlara yaptığı bütün baskılara rağmen İslamiyet'in ilerlemesi, Hz. Hamza, Hz. Ömer gibi nüfuslu kişilerin Müslüman olması, Habeşistan da Müslümanların rahat yaşaması gibi sebeplerden dolayı Haşimoğulları'na boykot uygulama kararı aldıklarını belirtmiştir. Bu boykot için tüm kabilelerin bir antlaşma imzaladığını ve bunu Kâbe'nin duvarına asıtıklarını söylemiştir. Şiblî, antlaşmada ki maddelerin şöyle olduğunu söylemiştir: Hiç kimse Haşimoğulları ile evlenmeyecek, onlarla ticaret yapmayacak, Hz. Muhammed'i teslim edinceye kadar gıda maddesi verilmeyecek.²⁵² Şiblî, boykotun 3 yıl sürdüğünü ve bu süreçte insanların açlıktan ölme korkusuyla baş başa kaldıklarını, ancak en sonunda Haşimoğulları'nın akrabası olan birkaç kişinin araya girmesi ve Mut'im b. Adî'nin imzalanan antlaşmayı yırtması ile bu boykotun sona ermesini sağladıklarını söylemiştir.²⁵³

Ahmed Cevdet Paşa, risâletin yedinci senesinde Haşimoğulları'na boykot uygulandığını, bu boykotta Haşimoğulları ile tüm ilişkilerin kesilmesi, ticaret yapılmaması ve evlenilmemesi gibi maddelerin olduğunu belirtmiştir. Bu boykotun üç yıla yakın sürdüğünü, üç yıla yakın bir süre sonra Hz. Peygamber'in kendisine Cebrâil tarafından bir bilgi verildiğini söylemiştir. Hz. Peygamber'in de bu bilgiyi amcasına söyleyediğini, amcasının da bunu müşriklere ilettiğini, kendisinin söylediği bilgilerin doğru çıkması üzerine boykotu bitirmelerini teklif ettiğini ifade etmiştir. Müşriklerin de bu teklifi kabul ederek Hz. Peygamber'in söylediği Kâbe'nin duvarında asılı bulunan sözleşmenin "Bismikeallahümme" ibaresi dışında her yerinin böcekler tarafından yenildiğinin görülmesi, Ebû Talib'in ilettiğinin doğru olması

²⁵¹ Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/68.

²⁵² Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/180.

²⁵³ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/180-181.

üzerine boykotun sona erdiğini belirtmiştir.²⁵⁴

Her iki müellifimiz de Hâşimoğulları'na uygulanan boykot konusunu ele almışlardır. Müelliflerimiz genel olarak kendi yorumlarına yer vermeden konuyu aktarmışlardır. Müelliflerimizin ikisi de bu boykotu Müslümanların ilerleyişini durduramayan Kureyş'in yaptığı büyük bir baskı olarak değerlendirdikleri görülmüştür. Genel olarak iki müellifimiz de olayları aynı çerçevede anlatmış olmakla birlikte, boykotun nasıl bittiği konusunda görüş ayrılığı yaşamışlardır. Bu konuda Şiblî, Haşimoğulları'ndan bazılarının akrabalarının bu kötü durumuna daha fazla dayanamayıp araya girmesiyle ve sonunda Mut'im b. Adî'nin antlaşmayı yırtmasıyla boykotun bittiğini belirtmiştir. Cevdet Paşa ise Hz. Peygamber'in amcası Ebû Tâlib'e Kâbe'nin duvarına asılan tüzüğün başlık dışındaki bölümlerinin böcekler tarafından yenildiğini söylediğini, Ebû Tâlib'in olanlara dayanamayıp Kureyş'ten söz alarak söylediklerinin doğru çıkması durumunda boykotu bitirmelerini teklif ettiğini ve Ebû Tâlib'in söylediğinin doğru çıkması üzerine Kureyş'in boykota son verdiğini söylemiştir.²⁵⁵

Her iki müellifimizin görüşlerinden de anlaşılıyor ki; Müslümanlar ne kadar zorluk çekmiş olsalar da Allah'ın yolundan dönmeyerek sabretmişlerdir. En sonunda da Allah'ın izniyle Haşimoğullarına yapılan boykot son bulmuştur.

2.6. Hüzün Yılı

Hz. Peygamber'in hayatında önemli yere sahip olan iki değerli kişinin ölümü arka arkaya gelmiştir.

Mevlânâ Şiblî, boykotun kaldırılmasından birkaç gün sonra Ebû Tâlib'in vefat ettiğini, onun vefat etmesinden de birkaç gün sonra da Hz. Hatice'nin vefat ettiğini söylemiştir.²⁵⁶ Bununla birlikte Ebû Tâlib'in vefat ederken Müslüman olup olmadığına dair bazı rivayetlerin bulunduğunu,²⁵⁷ fakat Müslüman olduğunu belirten

²⁵⁴ Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/74-81.

²⁵⁵ Nitekim Kâbe'de asılı duran boykot sözleşmesinin böcekler tarafından yenildiği bilgisi ilk dönem İslam tarihçileri tarafından da iletilmiştir. Bkz. İbn Hişam, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I/373-377; İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübrâ*, I/208-210; Taberî, *Tarihü'l-Ümem ve'l-Mülük*, II/335-336.

²⁵⁶ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/182-184.

²⁵⁷ Ebû Tâlib'in vefat ederken Müslüman olup olmadığına dair rivayetler için bkz. Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/182.

ya da Müslüman olmadığını belirten iki rivayetinde sağlam olmadığını, şüpheli olduğunu söylemiştir. Şiblî, bu farklı görüşler içinden net bir görüş seçmeyi tercih etmemiş, Ebû Tâlib'in Hz. Peygamber'e karşı gösterdiği fedakârlıkların çok kıymetli olduğu yorumunu yapmıştır. Ebû Tâlib ve Hz. Hatice'nin vefat etmesinden sonra Kureys'in baskılarının iyice arttığını bizlere aktarmıştır.²⁵⁸

Ahmed Cevdet Paşa, risâletin onuncu yılında Hz. Peygamber'in önce amcası Ebû Tâlib'in, üç gün sonra da eşi Hz. Hatice'nin vefat ettiğini söylemiştir. Bu iki kişinin vefatının Hz. Peygamber'i derinden üzdüğünü, ardından da bu kişilerin vefat etmesini fırsat bilenlerin ona yaptıkları baskıları kat ve kat artırdıklarını belirtmiştir.²⁵⁹

Her iki müellifimiz de konuyu benzer şekilde anlatmışlardır. Ancak Şiblî, konuyu farklı rivayetlere yer vererek ve bunların değerlendirmesini de yaparak anlatmıştır. Cevdet Paşa'nın ise konuyu farklı rivayet ya da farklı görüşlere yer vermeden anlattığı görülmüştür. Şiblî, Ebû Tâlib'in vefatını anlatırken onun Müslüman olup-olmamasına dair rivayetleri değerlendirmiştir. Şiblî'nin iki rivayetin de şüpheli olduğunu söyleyerek net bir görüş belirtmemesi de dikkat çekici bir noktadır. Ahmed Cevdet Paşa ise Ebû Talîb'in Müslüman olup-olmasına dair bir bilgi vermemiştir.

2.7. Sakîf Kabilesi'ni Ziyaret

Mevlânâ Şiblî Hz. Peygamber'in Sakîf Kabilesi'ni ziyareti ile ilgili, Hz. Paygamber'in İslamiyet'i duyurmak için Taîf'e Zeyd b. Harise ile birlikte gittiğini, orada ki beylerle görüştüğünü, fakat istediği sonucu alamadığını, hatta oradaki ayak takımı tarafından da taşlandığını belirtmiştir. Orada taşlanmaları sebebiyle Hz. Peygamber'in Utbe b. Rebia'nın üzüm bağına sığındığını, daha sonra da Mut'im b. Adî'den himaye isteyerek Mekke'ye girebildiğini belirtmiştir.²⁶⁰

Ahmed Cevdet Paşa, Hz. Peygamber'in Mekkelilerin yaptıklarından dolayı artık incinmiş olduğunu ve başka yerlerde de İslam'ı duyurmak istediği için Sakîf

²⁵⁸ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/183-184.

²⁵⁹ Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/ 81-82.

²⁶⁰ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/ 184-185.

Kabileleri'nin bulunduğu Taîf'e gittiğini söylemiştir. Hz. Peygamber'in burada istediğini elde edemediği gibi birde taşlandığını, birlikte gittiği Zeyd b. Harise'nin her ne kadar onu korumaya çalışmışsa da bunun pek mümkün olmadığını söylemiştir. Hz. Peygamber'in Taîf'ten dönerken Rahman Sûresi'ni okuduğu sırada bu tilaveti duyan bir gurup cin tâifesinin Hz. Peygamber'e iman ettiğini ifade etmiştir. Hz. Peygamber'in Mekke'ye gelince Mut'im b. Adî'nin himayesini alarak Mekke'ye girebildiğini belirtmiştir.²⁶¹

Her iki müellifimiz de Hz. Peygamber'in Sakîf Kabilesi'ni ziyareti konusunu ele almışlardır. Müelliflerimizin konuyu anlatırken genel olarak kendi yorumlarına yer vermedikleri görülmüştür. Müelliflerimiz Hz. Peygamber'in Sakîf halkını İslâm'a davet etmek için Taîf'e gittiğini, ancak oradakilerin Hz. Peygamber'i iyi karşılamadıkları gibi Şiblî'nin ifadesiyle "ayak takımı" tarafından taşlandıklarını ve canlarını zor kurtardıklarını anlatmışlardır. Müelliflerimiz konuyu benzer şekilde anlatsalar da yine de aralarında bazı görüş farklılıkları vardır. Bu farklılıklar şunlardır: Şiblî, Taîf dönüşünde Hz. Peygamber'in bir üzüm bağına sığınmasından bahsetmiş,²⁶² Taîf dönüşü cin grubunun iman etmesine dair bir bilgi vermemiştir. Ahmed Cevdet Paşa ise Hz. Peygamber'in üzüm bağına sığınarak kurtulmasından bahsetmemiş, cinlerden bir gurubun Taîf dönüşü sırasında Hz. Peygamber'e iman ettiğini söylemiştir.

2.8. İsrâ ve Miraç

Ahmed Cevdet Paşa, Hz. Peygamber'in bir gece Kâbe'den Mescid-i Aksa'ya gittiğini, orada göğe yükseldiğini, bu âlemin dışına çıkarıldığını ve bizzat Allah'ın sesinden vahiy aldığını anlatmıştır. Burada namazın da beş vakit olarak geldiğinin müjdesini vermiştir. Ardından bu Hz. Peygamber'in yaşadığı bu olağanüstü durumu herkese anlattığını, müşriklerin inanmayıp ona sorular sorduğunu, Hz. Peygamber'in ise tüm sorulara yanıt vermesine rağmen müşriklerin inkârda ısrarcı olduklarını anlatmıştır. Cevdet Paşa, Hz. Ebû Bekir'e Hz. Peygamber'in Kudüs'e bir gecede

²⁶¹ Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/82.

²⁶² Son dönem İslam tarihçilerinden İbrahim Sarıçam da Şiblî ile aynı görüşü paylaşarak, Hz. Peygamber'in Taîf'ten dönerken bir üzüm bağına sığındığını söylemiştir. Bkz. *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, s.109.

gidip-geldiği söylendiğinde tereddütsüz bir şekilde onun sözlerine inanmasından dolayı “Es-Sıddık” lakabını aldığını söylemiştir.²⁶³

Mevlânâ Şiblî'nin *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet* isimli eserinin ilk iki cildini kendisinin yazdığı bilinmektedir. Ancak bu eserde İsrâ ve Miraç hakkındaki bilgiler onun öğrencisi Nedvî'nin eklediği üçüncü ciltte bulunmaktadır. Bu sebeple konu hakkında bilgi vermek amacıyla *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet* eserinden aktarımlar yapacağız.

Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet'te “İsrâ ve Miraç” konusunu oldukça ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Bu eserde öncelikle bu olaya neden “İsrâ” veya “Miraç” isimlerinin verildiği açıklanarak konuya başlanmıştır.²⁶⁴ Bunun ardından Miraç'ın ne zaman gerçekleştiği konusunda farklı rivayetler verilmiştir. Eserde bu olayın ne zaman gerçekleştiğine dair net bir tarih verilmesede Medine'ye hicretten bir yıl kadar önce yaşandığı söylenmiştir.²⁶⁵

Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet'te İsrâ ve Miraç konusu farklı rivâyetlere yer verilerek aktarılmıştır. Eserde Hz. Peygamber'e gece Cebrâil'in geldiği, Hz. Peygamber'in bu sırada Kâbe'de ki Hatîm'de uyuduğu, bu sırada gözlerinin kapalı olduğu ifade edilmiştir. Fakat Hz. Peygamber'in kalben uyanık olduğu, “Burak” ismi verilen ışıktan daha hızlı bir binekle Kudüs'e gittiği ve orada sema yükseldiği ifade edilmiştir. Bazı rivayetlere göre ise Hz. Peygamber'in evinde uyuduğu sırada evinin çatısının yarıldığı ve Cebrâil'in Hz. Peygamber'in göğsünü açarak zemzem ile yıkadığı, iman ve hikmetle dolu olan altın kabın içindekileri Hz. Peygamber'in göğsünün içine koyarak göğsünü kapattığı, ardından da Cebrâil'in Hz. Muhammed'in elinden tutarak göğe yükseldiklerini anlatan rivayetlerin olduğu belirtilmiştir. “Şakk-ı Sadr”²⁶⁶ olarak bilinen Hz. Peygamber'in göğsünün yarılması olayının sahih rivayetlerde İsrâ ve Miraç'tan önce Hz. Peygamber'in Hatîm'de uyuduğu sırada gerçekleştiği, ardından da meleklerin onu alıp götürdükleri belirtilmiştir. Hz. Peygamber'in semaya yükselirken her seferinde kapılardan geçerek

²⁶³ Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/84.

²⁶⁴ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, II/419.

²⁶⁵ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, II/421-425.

²⁶⁶ Şakk-ı Sadr (göğsün yarılması) olarak bilinen olayın aslında Şerh-i Sadr (göğsün açılması) olduğu ifade edilmiştir. Bkz. Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, II/470-472.

farklı peygamberlerle görüştüğü söylenmiştir. En sonunda da Hz. Peygamber'e üç müjde verildiği,²⁶⁷ bu müjdelerin Bakara Sûresi'nin son üç ayeti,²⁶⁸ Allah'a ortak koşmayanların cennete gideceği ve her gün elli farz namazın kılınması olduğu ifade edilmiştir.

Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet'te Hz. Peygamber'in yaşadığı bu olayları Kâbe'de bulunan Kureyş büyüklerine anlattığı, oradakilerin buna çok şaşırarak, kalpleri kör olanların Hz. Peygamber'e inanmadığı söylenmiştir. Diğer bazı Kureyşlinin ise hiç Kudüs'e gitmediğini bildikleri Hz. Peygamber'e Kudüs'e dair sorulara sorduğu, Hz. Peygamber'in ise tüm sorulara cevap verdiğini anlatan rivayet bizlere verilmiştir.²⁶⁹

Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet'te Hz. Ebû Bekir'e Hz. Peygamber'in Kudüs'e gittiğinin sorulması ve onun bunu tereddütsüz doğruladığını anlatan rivayetlerden de bahsedilmiştir. Ancak bu rivayetlerin sahih olmadığı söylenerek kabul edilemeyeceği ifade edilmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber'in Allah'ı görüp görmediği ile ilgili rivayetler de ele alınmıştır.²⁷⁰ Hz. Peygamber'in kesinlikle Allah'ı göremediği ve Hz. Aişe'den gelen rivayetle Hz. Peygamber'in Allah'ı görmesinin mümkün olmadığı, Allah'ın nûrani bir varlık olduğu ifade edilmiştir. Bu konuda ayrıca Miraç olayının fiziksel âlemde mi yoksa rüya âleminde mi olduğu farklı rivayetlerle açıklanmıştır. Miraç'ın rüya âleminde gerçekleştiğini söyleyenlerin bu olayı tanımlayacak tam bir kelimenin olmamasından dolayı rüya olarak ifade

²⁶⁷ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, II/427-432.

²⁶⁸ "Göklerdeki her şey, yerdeki her şey Allah'ındır. İçinizdekini açığa vursanız da, gizleseniz de Allah sizi, onunla sorguya çeker de dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder. Allah'ın gücü her şeye hakkıyla yeter. Peygamber, Rabbinden kendisine indirilene iman etti, mü'minler de (iman ettiler). Her biri; Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine iman ettiler ve şöyle dediler: 'Onun peygamberlerinden hiçbirini (diğerinden) ayırt etmeyiz.' Şöyle de dediler: 'İşittik ve itaat ettik. Ey Rabbimiz! Senden bağışlama dileriz. Sonunda dönüş yalnız sanadır. Allah bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar. Onun kazandığı iyilik kendi yararına, kötülük de kendi zararındır.' (Şöyle diyerek dua ediniz): 'Ey Rabbimiz! Unutur, ya da yanılırsak bizi sorumlu tutma! Ey Rabbimiz! Bize, bizden öncekilere yüklediğin gibi ağır yük yükleme. Ey Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmediği şeyleri yükleme! Bizi affet, bizi bağışla, bize acı! Sen bizim Mevlâmızsın. Kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et.'" Bkz. Bakara, 2: 284-286.

²⁶⁹ Müşriklerin Hz. Peygamber'e Kudüs'e dair sorular sorması ile ilgili rivayetler için bkz. Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, II/433.

²⁷⁰ Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber'in Kudüs'e gittiğini tereddütsüz onayladığına dair rivayetler için ve Hz. Peygamber'in Miraç'ta Allah'ı görüp görmediğine dair rivayetler için bkz. Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, II/434-448.

ettikleri, aslında bu durumun normal bir rüya olarak algılamadıkları, farklı hikmetleri içerisinde barındırdığı söylenmiştir.

Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet'te Miraç olayı anlatılırken bu olayın rûhânî mi yoksa cismânî mi olduğu konusunda kelamcıların ve tasavvufçuların rivayetlerinin aktarıldığını görüyoruz. Eserde Miraç'ın cismânî olduğunu söyleyenlerin yaptıkları aklî delillendirmenin doğru bulunmadığını görüyoruz. Miraç'ın "rüya mı yoksa gerçek hayatta mı" olduğu tartışması ile "cismânî mi yoksa rûhânî mi" olduğu tartışmalarının birbirinden farklı tartışmalar olduğuna dikkat çekilmiştir. Hz. Peygamber'in Miraç'ı ile buna ait açıklamaların Mü'min ile kâfiri birbirinden ayırtedecek kadar önemli bir hadise olduğuna, bu olayın Allah'ın kudretini gösteren bir vakâ olduğuna, hidayet ve rahmetini içinde barındırdığına dikkat çekilmiştir.²⁷¹

Cevdet Paşa'nın *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ* eserinde İsrâ ve Miraç hakkında bilgiler verdiği görülmüştür. Şibli'nin ise *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet* isimli eserinde kendi yazdığı bölümlerde değil, öğrencisi Nedvî'nin eklediği bölümlerde bu konu hakkında bilgi verildiğini görüyoruz. *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*'te konunun Cevdet Paşa'nın eserine göre çok daha detaylı anlatıldığı ve konu hakkında farklı birçok rivayetlerin okuyucuya verildiği görülmüştür. *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*'te konu ile ilgili rivayetler aktarıldıktan sonra rivayetlerin değerlendirmeleri de yapılmıştır. Konu aktarılırken yazar kendi görüş ve yorumuna da sık sık yer vermiştir. Ahmed Cevdet Paşa *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*'da farklı rivayetlere yer vermeden, kendi kabul ettiği bilgiyi aktarmıştır. İsrâ ve Miraç ile ilgili *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet ve Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ* eserleri arasında bazı farklılıklar vardır. Bu farklılıklar şunlardır: *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*'te Miraç'ın cismânî veya ruhânî mi olduğu, Hz. Peygamber'in Allah'ı göz ile görüp-görmediği ile ilgili farklı rivayetlere yer verilmiş ve rivayetlerin değerlendirmesi yapılmıştır. İsrâ ve Miraç olayının Hz. Ebû Bekir'e sorulmasının ardından onun hemen Hz. Peygamber'i tasdiklediğine dair rivayetler kesin bir dille reddedilmiş, Miraç'ta verilen üç müjdeden bahsedilmiştir. Ayrıca Miraç'ta Hz.

²⁷¹ Şibli, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, II/435-448.

Peygamber'in bazı peygamberler ile görüştüğü bilgisi de verilmiştir. Cevdet Paşa'nın *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ* eserinde ise İsrâ ve Miraç'ın "cismânî mi yoksa rûhânî mi" olduğu ya da "rüyada mı gerçek hayatta mı" yaşanmış olduğuna dair bilgi verilmeden olayın anlatıldığı görülmüştür. Bu durumda yazarın yaşananları bir rüya olarak algılamadığı anlaşılır.²⁷² Hz. Ebû Bekir'e İsrâ ve Miraç'ta Hz. Peygamber'i doğruladığından dolayı "Es-Sıddîk" lâkabının verildiği belirtilmiştir. Miraç'ta Hz. Peygamber'e hediye edilen müjdelerden sadece beş vakit namazdan bahsedilmiş, diğer iki müjdeden ve Hz. Peygamber'in başka peygamberlerle Miraç'ta görüştüğünden bahsedilmemiştir. Ayrıca Hz. Peygamber'in Miraç'ta Allah'ı görüp görmediğine dair bir bilgi verilmemiştir.

İsrâ ve Miraç'ın nasıl gerçekleştiği konusunda tartışmalar olsa da gerçek olan bu olayın Hz. Peygamber'in bir mucizesi olduğu ve içerisinde çeşitli hikmetleri barındırıyor olmasıdır. Çünkü yüz yıl öncesinde de günümüzde de İsrâ ve Miraç'ın nasıl olduğu konusunda tartışmalar vardır. Ancak bu olayın gerçekleşmiş olduğundan kimsenin şüphe etmesi gibi bir durum yoktur.

2.9. Akabe Biatları

Mevlânâ Şiblî, risâletin on üçüncü senesinde Hz. Peygamber'in her yıl yaptığı gibi hac mevsiminde Mekke'ye dışarıdan gelenlerle görüştüğünü ve onlara İslamiyet'i anlattığını söylemiştir. Bu sırada Hz. Peygamber'in günümüzde Ukba Camii'nin bulunduğu yerde Yesrib'den gelen altı kişiyle görüştüğünü ve Hazvec Kabilesi'nden olan bu altı kişinin Kur'an ayetlerini duyduktan sonra Müslüman olduğunu belirtmiştir. Ertesi sene Evs Kabilesi'nden on iki kişinin daha Medine'den

²⁷² Son dönem tarihçilerinin de İsrâ ve Miraç konusunda farklı görüşlerinin olduğunu görüyoruz. Günümüz İslam tarihçilerinden Mehmet Azimli "İsrâ ve Miraç olaylarının gerçek olduklarını ancak İsrâ'nın bilinen aksine Hz. Peygamber'in Mekke'den Mescid-i Aksa'ya gittiği görüşünü kabul etmeyerek, İsrâ'yı Hz. Peygamber'in Kâbe'den yine Mekke'deki bir yere gitmesi olarak ifade ettiğini görüyoruz. Miraç'ın da Hz. Peygamber'in bir rüyası olduğunu söylemektedir." Bkz. Azimli, Mehmet, "İsrâ ve Miraç Olayları Üzerine Bazı Mülâhazalar", *Bilimname: Düşünce Platformu*, VII, Sayı:16, 2009/1, s.43-58. Yine son dönem İslam tarihçilerinden Ahmet Ağırakça ise "İsrâ ve Miraç'ın Kuran ve sahih sünnetle sabit olan bir mucize olarak görmektir. Hz. Peygamber'in Mekke'den Mescid-i Aksa'ya gittiğini belirtir. İsrâ ve Miraç olayının bir rüya olmadığını söyler, rühen mi yoksa beden mi gerçekleştiğine dair yapılan farklı görüşlerin olduğunu belirtir. Hangi görüş kabul edilirse edilsin bunun gerçekleştiğinden kimsenin şüphesi olmadığını söyler." Bkz. Ağırakça, Ahmet, "Kaynaklar Işığında İsrâ ve Miraç Olayı", *Mardin Artuklu Üniversitesi İlahiyat Bilimleri Fakültesi Dergisi*, I, Sayı:2, 2014, s.3-31.

gelerek Müslüman olduğunu, Medinelî Müslümanların Hz. Peygamber'den İslamiyet'i kendilerine öğretmesi için bir kişinin kendileri ile birlikte gönderilmesini istediklerini ifade etmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber'in de Mus'ab b. Umeyr'i Yesrib'e gönderdiğini, Mus'ab b. Umeyr'in hergün Medinelilerden birkaç kişiyi İslamiyet'e dâhil ettiğini, Evs Kabilesi reisinin de İslamiyet'i kabul etmesi üzerine onun kabilesinin tamamının İslamiyet'e girdiğini belirtmiştir. Ertesi yıl 72 kişinin Mekke'de gizlice Akabe'de Hz. Peygamber ile buluşup ona biat ettiklerini, Medinelilerin biatından sonra Hz. Peygamber'in onlara Medine de eşlik edeceğini söylediğini ve "Bugünden itibaren banım kanım sizin kanınız, siz benimsiniz ve ben sizinim" diyerek, Medinelî Müslümanların "Hz. Peygamber doğduğu topraklara geri döner mi?" düşüncelerine açıklık getirdiğini ifade etmiştir.

Şiblî, bu biatın Kureyş tarafından öğrenilince Kureyş'in Müslümanların hicret etmelerine müsaade etmemeye çalıştıklarını, fakat Müslümanların yine de birer ikişer gizli gizli hicret ettiğini belirtir. Hz. Peygamber'in ise Hz. Ebû Bekir ve daha sonra da Hz. Ali'nin de katılmasıyla üç kişi hicret ettiğini, Medine'ye hicret etmeyen Müslümanların Mekke'de kaldıklarını söylemiştir.

Şiblî, Hz. Peygamberin Akabe'de Müslüman olanlardan 12 kişiyi nâkip seçtiğini söyleyerek bu kişilerin isimlerini tek tek sıralamıştır. Şiblî, bu kişilerin hepsinde kabile resileri olduklarını, bu sebeple bunların Müslüman olmalarının, bütün kabilelerinin Müslüman olmalarını demek anlamına geldiği yorumunu yapmıştır.²⁷³

Ahmed Cevdet Paşa, Hz. Peygamber'in hac mevsimlerinde dışarıdan gelen insanlara İslamiyet'i anlattığını, risâletin on birinci yılında Medine'nin Hazvec Kabilesi'nden 6 kişinin Hz. Peygamber ile görüşerek Müslüman olduklarını söylemiştir. Ertesi yıl risâletin on ikinci senesinde Evs Kabilesi'nden on iki kişinin Akabe'de gizlice Hz. Peygamberle buluşarak ona biat ettiklerini söylemiştir. Medinelî Müslümanların İslam'ı öğretmesi için Hz. Peygamber'den birisini göndermesini isteyince, Mus'ab b. Umeyr'in Medine'ye gönderildiğini ifade etmiştir. Mus'ab b. Umeyr'in Medine'de İslam'ı yaydığını, Evs Kabilesi resinin Müslüman

²⁷³ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/191-193.

olmasıyla kabile üyelerinin de Müslüman olduğunu belirtmiştir. Ertesi yıl toplam yetmiş beş kişinin yine hac mevsiminde Akabe’de Hz. Peygamber’e biat ettiklerini, Medineliler biat ederlerken “Ya Rasûlullah, senin uğrunda ölürsek bize ne var?” diye sorunca, Hz. Peygamber’in “Cennet var” cevabı üzerine hemen biat ettiklerini belirtmiştir. Cevdet Paşa bu durumu “Can verip Cennet aldılar” şeklinde yorumlayarak ne kadar hayırlı bir şey yaptıklarını anlatmıştır. Cevdet Paşa, Medinelilerin yurtlarına döndükten yaklaşık birkaç gün sonra Müslümanların da gizlice Medine’ye hicret ettiklerini ifade etmiştir. Hz. Peygamber’in ise hicret için ilahi bir izin beklediğini, son olarak Mekke’de Hz. Peygamber ile birlikte Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ali’nin kaldığını söylemiştir.²⁷⁴

Her iki müellifimiz de Akabe Biatları konusunu genel olarak aynı görüş ile bize aktarmışlardır. Müelliflerimizin farklı rivayet veya değerlendirmelere yer vermeden konuyu anlattıkları görülmüştür. Müelliflerimiz Hz. Peygamber’in hac zamanı dışarıdan gelen kabilelere İslam’ı anlattığını, Yesrib’den altı kişiyi Müslüman olduğunu söylemişlerdir. Ertesi sene Hz. Peygamber’in Akabe’de on iki kişi ile buluştuğunu ve Hz. Peygamber’e biat ettiklerini belirtmişlerdir. Bu kişilere dini öğretmesi için Mus’ab b. Umeyr’in Yesrib’e gönderildiğini söylemişlerdir. Ertesi sene Hz. Peygamber’in yine Akabe’de bir grup Yesribli ile buluştuğunu ve Yesriblilerin ona biat ettiklerini ifade etmişlerdir. Müellifler arasında ikinci Akabe Biatı’nda Hz. Peygamber’e biat edenlerin sayısında bir farklılık vardır. Şiblî, ikinci Akabe Biatı’nda Hz. Peygamber’e biat edenlerin yetmiş iki kişi olduğunu söylerken; Ahmed Cevdet Paşa biat edenlerin sayısının yetmiş beş olduğunu söylemiştir.²⁷⁵ Şiblî, ikinci Akabe Biatı’nda on iki kabile resisinin de biat ettiğini, dolayısıyla da onların bütün kabilelerin Müslüman olduğu bilgisini verirken; Cevdet Paşa, biat edenlerin özelliklerinden veya isimlerinden bahsetmemiştir.

²⁷⁴ Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/83-87.

²⁷⁵ Son dönem İslam tarihçilerinden İbrahim Sarıçam da Cevdet Paşa ile aynı görüşte olup, ikinci Akabe Biatı’nda Hz. Peygamber’e biat edenlerin sayısının yirmi beş olduğunu söylemiştir. Bkz. *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, s.112.

2.10. Hicret

Hicret, terk etmek, bir yerden bir yere gitmek, ayrılmak anlamlarına gelmektedir.²⁷⁶ Terim olarak ise: Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye göç etmesi anlamına gelir. Hicret kavramının içeriğinde bir kişinin veya topluluğun kendi yurdunu terk ederek geçici bir süre için veya tamamen başka bir yurt edinmesi anlamı vardır. Bu sebeple turistik veya ticari amaçlarla yapılan seyahatler hicret olarak değerlendirilmez.²⁷⁷

Mevlânâ Şiblî, risâletin on üçüncü senesinde sahabenin Medine'ye gittiğini, Hz. Peygamberi'nde ilahi vahiyden sonra hicrete karar verdiğini söylemiştir. Şiblî, Hz. Aişe'nin babası Hz. Ebû Bekir'den duyduğu kadar ki bazı rivayetlere yer vermiştir. Bu rivayete göre: Kureyş'in ileri gelenleri Dârünnedve'de toplandı, Ebû Cehil her kabileden bir kişinin olduğu bir grup Hz. Muhammed'i öldürsün, böylece sorumluluk hiçbir kabileye ait olmasın fikrini öne sürdü ve bu fikir kabul edildi.

Şiblî, bu tekliften hemen sonra bu işi yapacak katillerin seçildiğini, Hz. Peygamber'in ise hicret etmeden önce üzerinde bulunan emanetleri Hz. Ali'ye bıraktığını, hicretten iki-üç gün önce ilahi emir geldiğini söylemiştir. Hz. Peygamber'in hicret için ilahi emir gelince Hz. Ebû Bekir ile yola çıktığını belirtmiştir.

Şiblî, Hz. Peygamber'in Mekke'den ayrılırken: "Mekke! Bütün dünyada en çok sevdiğim yer sensin. Fakat senin evlatların, duvarların arasında beni huzur içinde bırakmıyor." diyerek üzüntüsünü ifade ettiğini belirtmiştir. Hz. Peygamber'in ve Hz. Ebû Bekir'in hicrete başladığını ve toplamda dört gün Sevr Mağarası'na sığındıklarını, müşriklerin Hz. Peygamber'in evine geldiklerinde Hz. Ali'yi görünce hemen Hz. Peygamber'in peşine düştüklerini ifade etmiştir. Müşriklerin Sevr

²⁷⁶ Hicret: Sözlükte "terketmek, ayrılmak, ilgisini kesmek" anlamına gelen hecr (hicrân) masdarından isim olan hicret "kişinin herhangi bir şeyden bedenlen, lisânen veya kalben ayrılıp uzaklaşması" demektir; ancak kelime daha çok "bir yerin terkedilerek başka bir yere göç edilmesi" anlamında kullanılır. Terim olarak genelde gayri müslim ülkeden (darülharp) İslâm ülkesine göç etmeyi, özelden ise Hz. Peygamber'in ve Mekkeli müslümanların Medine'ye göçünü ifade etmiştir. Medine'ye göç eden müslümanlara muhâcir, Resûl-i Ekrem'e ve muhâcirlere yardım eden Medineli müslümanlara da ensâr unvanı verilmiştir. Bkz. Önkâl, Ahmet, "Hicret", DİA, İstanbul, 1998, XVII/458.

²⁷⁷ Demircan, Nebevi Direniş Hicret, s.13.

Mağarası'na çok yaklaşırsalar da onları göremediklerini,²⁷⁸ Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir'in dördüncü gün Abdullah b. Üraykıt'ın rehberliğinde Medine'ye doğru yola çıktıklarını, yolda taze keçi sütü içtiğini söylemiştir. Yüz deve ödülünü almak için Hz. Peygamber'i takip eden Sürâka b. Cüşüm'ün yola çıktığında ayağının sürçtüğünü, atının kuma battığını, bunun üzerine birkaç defa fal bakarak bu işte bir olağanüstülük var diyerek manevî kuvvetinin bozulduğunu ifade etmiştir. Ardından Hz. Peygamber ile karşılaştığını ve kendisine emniyet berâtı vermesini istediğini ve Hz. Peygamber'in de bu berâtı verdiğini söylemiştir. Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir'in Kuba isimli bir yerde misafir olarak kaldıklarında Hz. Ali ile buluştuklarını söylemiştir. Şiblî, Hz. Peygamber'in Kuba'ya varış tarihinin İslam tarihinde yeni bir sayfa açtığını, bu sebeple bugünün tarihinin çok önemli olduğunu belirterek tarihe dikkat çekmiştir. Kuba'da Hz. Peygamber'in de bizzat çalışarak bir mescit inşa ettiklerini belirtmiştir. Şiblî, iki farklı rivayete göre Hz. Peygamber'in Kuba'da 4 veya 14 gün kaldığını söylemiştir. Hz. Peygamber'in Kuba'dan ayrılıp cuma günü Medine'ye giderken Sâlimoğulları Mahallesi'nde Cuma namazı ayetinin inmesi üzerine, Hz. Peygamber'in ilk kez orada Cuma namazı kılıp, hutbe verdiğini belirtmiştir.²⁷⁹

Ahmed Cevdet Paşa, Kureyşlilerin Hz. Peygamber'i öldürmek için bir araya geldiklerini ve her kabileden bir kişinin bulunduğu bir gurubun Hz. Muhammed'i öldürmeye karar verdiklerini anlatmıştır. Hz. Peygamber'in hicret etmeden önce Hz. Ali'ye emanetleri bıraktığını ifade etmiştir. Hz. Peygamber'in yatağına Hz. Ali'nin yattığını, müşriklerin Hz. Peygamber'in evinin etrafını sardıklarından dolayı Hz. Peygamber'in evden çıkarken bir avuç toprak parçası aldığını ve Yâsin Sûresi'ni okuyarak toprağı müşriklerin üzerine saçtığını, müşriklerin kısa bir süreliğine kör gibi olduğunu söylemiştir. Böylece müşriklerin Hz. Peygamber'i görmediklerini ifade etmiştir. Ardından da Hz. Peygamber'in Hz. Ebû Bekir'in evine gidip hicret emrinin geldiğini söyleyerek hicrete başladıklarını anlatmıştır.

Ahmed Cevdet Paşa, Hz. Peygamber'in hicret sırasında yanlarına Abdullah b. Ureykit isimli bir rehberi de alıp yola çıkarak Sevr Mağarası'na gittiklerini, hemen

²⁷⁸ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/197-199.

²⁷⁹ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/201-202.

sonra mağaranın ağzını örümcek ağı ile ördüğünü ve güvercinlerin yumurta bıraktığını ifade etmiştir. Bu sebeplerden dolayı da müşriklerin onların çok yakınlarına gelmelerine rağmen onları göremediklerini söylemiştir. Hz. Peygamber ve Ebû Bekir'in üç gece mağarada kaldığını söylemiştir. Daha sonra yola devam ederlerken Kudeyd Mahallesi'nde Ebû Ma'bed'in çadırında zayıf bir koyunun sütü olmaması gerekirken, bereketli bir şekilde süt verdiğini ve Hz. Peygamber'in burada karnını doyurduğunu söylemiştir. Yine yollarına devam ederlerken müşriklerin verdiği yüz deve ödülünü almak için peşlerinden gelen Sürâka'nın atının çöle gömüldüğünü, ardından Hz. Peygamber'den kendisinin kurtulması için dua etmesini istediğini söylemiştir. Sürâka'nın Hz. Peygamber'e kendisine dua ederse onları müşriklere vermeyeceğine dair söz verdiğini ve Sürâka'nın gerçekten de sözünde durarak Hz. Peygamber'i ele vermediğini belirtmiştir.

Ahmed Cevdet Paşa, Hz. Peygamber'in Kuba'ya gittiğini, orada Hz. Ali ile buluştuğunu, burada bir mescit inşa ettiklerini söylemiştir. Yola devam ederken Hz. Peygamber'in Sâlimoğulları Kabilesi'nin yaşadığı Rânûnâ'ya geldiğinde ilk Cuma namazını kıldığını ve Cuma hutbesini verdiğini anlatmıştır.²⁸⁰

Her iki müellifimiz de Medine'ye hicret konusunu genel olarak aynı görüş çerçevesinde anlatmışlardır. Şiblî, konuyu anlatırken Hz. Peygamber'in Kuba'da kaldığı gün sayısı dışında aynı konuda farklı görüşleri içeren rivayetlere yer vermemiştir. Kuba'da kaç gün kaldığı konusunda da farklı rivayetleri aktarmayı yeterli görmüş, kendisinin hangi rivayeti kabul ettiğini belirtmemiştir. Cevdet Paşa ise bu konuda farklı rivayetlere yer vermemiştir. Her iki müellifimizde Hz. Peygamber'in hicret etmek için ilahi bir haber beklediğini ve bu haber gelince hicrete başladığını belirtmişlerdir. Ancak müelliflerimiz arasında bazı görüş farklılıkları da vardır. Bu farklılıklar şunlardır: Ahmed Cevdet Paşa, hicret sırasında Sevr Mağarası'nın ağzına örümceklerin ağ örmesi, güvercinlerin yumurta bırakması,²⁸¹ Ebû Ma'bed'in çadırında zayıf keçi ve koyunların süt vermesi gibi mucizevî olayları

²⁸⁰ Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/88-94.

²⁸¹ Nitekim bazı ilk dönem İslam tarihçileri de hicret sırasında Hz. Peygamber'in sığındığı Sevr Mağarası'nın önüne güvercinlerin yuva yaptığını ve örümceklerin ağ ördüğüne dair rivayetleri iletilmişlerdir. Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübrâ*, I/228-229; İbn Hanbel, *Müsned*, I/348; Belâzürî, *Ensâbü'l Eşraf*, I/260-261.

anlatmıştır. Şiblî ise Hz. Peygamber'in Sevr Mağarası'na sığındığını, yolda keçi sütü içtiğini anlatmış, ancak anlatırken mucizevî olaylardan bahsetmemiştir. Şiblî ve Cevdet Paşa Sürâka'nın atının kuma gömülmesinden bahsetmiştir. Ancak Cevdet Paşa, kuma batan Sürâka'nın atının Hz. Peygamber'in dua etmesiyle kurtulduğunu ifade etmiştir. Şiblî ise Sürâka'nın atının daha Hz. Peygamber'i ararken battığını, kendi çabasıyla bir şekilde kurtulduğunu, ancak fal bakıp bu durumun hiç normal olmadığını anlayarak manevî kuvvetinin çöktüğünü belirterek Cevdet Paşa'dan ayrılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RİSÂLETİN MEDİNE DÖNEMİ

3.1. İlk Faaliyetler ve Kurumsallaşma Sürecinin Başlaması

Hz. Peygamber Medine'ye geldikten sonra ilk iş olarak şehirde hâlâ İslâm'a girmemiş olan toplulukları İslâm'a davete başlamıştır. Bunun neticesinde pek çok Medineli onun huzurunda Müslüman olmuştur. Daha önce Akaba Biatları'na katılanlar da sözlerini yenilemişlerdir. Şehirde yaşayan Arapların yanı sıra Yahudilerin ileri gelenlerinden Abdullah b. Selâm da Hz. Peygamber ile yaptığı görüşmeler sonucunda ailesiyle beraber İslâm'a girmiştir. Hz. Peygamber'in Medine'de gerçekleştirmeyi amaçladığı en önemli hedef yeni bir toplumun inşasıydı. Bu faaliyet ilk önce ümmeti oluşturacak Müslümanlardan başlamış, daha sonra çerçevesini genişleterek tüm Medinelileri içine alacak boyuta ulaşmıştır.²⁸² Ayrıca Medine'de zor zorunda olan Muhâcir'e yardımcı olmak maksadıyla Hz. Peygamber Ensar ve Muhâciri kardeş ilan etmiştir.²⁸³

3.1.1. Mescid-i Nebevi'nin İnşası

Mevlânâ Şiblî, Hz. Peygamber'in Medine'ye yaklaştığında Medine halkının onu karşılamak için yollara çıktığını ve Neccâroğulları'nın hanımlarının ve kızlarının Hz. Peygamber'in gelişinden duydukları memnuniyeti "Ay doğdu üzerimize" olarak bilinen şiiri okuyarak gösterdiklerini söylemiştir. Hz. Peygamber'in Medine'ye geldiğinde nerede kalacağı konusunda kura yoluna başvurduğu söylemiştir. Bugün Mescid-i Nebî bulunan yere kuranın denk geldiğini, Hz. Peygamber'in orada evi bulunan Ebû Eyyûb'ün evinde Mescid-i Nebî inşa edilene kadar yedi ay kaldığı ifade etmiştir.²⁸⁴

Şiblî, Medine'ye vardıktan sonra yapılacak ilk işin bir mescid inşa etmek olduğunu, bunun için Hz. Peygamber'in kaldığı evin yanındaki boş arazinin Neccâroğulları'ndan satın alındığını ifade etmiştir. Hz. Peygamber'in bu inşada bizzat kendisinin de çalıştığını ve çok sade bir mescidin inşa edildiğini, mescidin

²⁸² Apak, Anahatlarıyla İslam Tarihi (1): Hz. Muhammed Dönemi, s.238.

²⁸³ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/207.

²⁸⁴ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/203.

inşası bittikten sonra caminin bitişiğine Hz. Peygamber'in odalarının yapıldığını belirtmiştir.²⁸⁵

Ahmed Cevdet Paşa, Hz. Peygamber'in hicret etmesine Medinelilerin çok sevindiğini, âdeta bir bayram sevincinin yaşandığını söylemiştir. Hz. Peygamber'in burada bir mescit inşa edilmesini istediğini ve kura yöntemine başvurarak devesini saldığını, devesinin çöktüğü yere mescidin inşa edileceğini, devenin çöktüğü o arazinin Neccâröğulları'ndan olan yetim iki çocuktan ücreti Hz. Ebû Bekir tarafından ücreti ödenerek satın alındığını belirtmiştir. Mescid inşasında sahabe ile birlikte bizzat Hz. Peygamber'in de çalıştığını, Hz. Peygamber'in mescid inşası bitene kadar orada evi bulunan Ebû Eyyûb'e misafir olduğunu ve inşaatın yedi ay sürdüğünü belirtmiştir.²⁸⁶

Müelliflerimizin konuyu farklı rivayetlere yer vermeden anlatmış oldukları görülmüştür. Müelliflerizin ikisi de Medine'de yapılacak ilk işin yeni bir düzen kurmak olduğunu aktarmışlardır. Müelliflerimiz konuyu genel olarak aynı görüşte aktarmışlardır. Ancak müelliflerimizin birsinin bahsedip diğerinin bahsetmediği bazı detaylar vardır. Bu detaylar şunlardır: Şiblî, Hz. Peygamber'in Medine'ye girerken Medineli hanımların şiir okuyarak onu karşıladığını söylemiş, Medine'de inşa edilecek mescidin nereye yapılacağı ile ilgili Hz. Peygamber'in kura yöntemine başvurduğunu söylemiş, ama kura olarak hangi yöntemi seçtiği detayını vermemiştir. Cevdet Paşa, Hz. Peygamber'in Medine'ye girdiğinde Medine'nin adeta bir bayram havasına büründüğü bilgisini vermiş, hanımları şiir okumasından bahsetmemiştir. Hz. Peygamber'in mescidinin nereye inşa edileceği konusunda kuraya başvurduğunu, Hz. Peygamber'in kura yöntemi olarak devesini saldığını ve devesinin çöktüğü yere mescidin inşa edildiğini²⁸⁷ söylemiştir.

²⁸⁵ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/205-206.

²⁸⁶ Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/95-97.

²⁸⁷ Son dönem İslam tarihçilerinden İbrahim Sarıçam Cevdet Paşa ile aynı görüşü paylaşarak, Hz. Peygamber'in devesini saldığını ve devesinin oturduğu yere yeni mescidin inşa edildiğini söylemiştir. Bkz. *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, s.135.

3.1.2. Suffe

Mevlânâ Şiblî, Suffe'nin ²⁸⁸ Hz. Peygamber döneminde Peygamberin mescidine bitişik gölgeyi adı olduğunu, burada kalan kişilerin sadece ilimle uğraştıklarını ifade etmiştir. Buradakilerin gün boyu Hz. Peygamber ile beraber olduklarını, gece orada kaldıklarını, burada kalanların hepsinin bekâr olduğunu ve evlenenlerin Suffe'den ayrıldığını ifade etmiştir. Burada kalan kişilerin ilim dışında herhangi bir işle meşgul olmadıklarını, bu sebeple ensarın onlara sık sık yardım ettiğini söylemiştir. Suffe'deki kişilerin çok bilgili kişiler olduklarını, burada Kur'an-ı Kerim'i ezberledikleri için onlara "Kurrâ" denildiğini, taşraya mürşit gönderilmesi gerektiğinde bu kişilerden birisinin seçildiğini ifade etmiştir. Burada eğitim alanlardan birisinin de Ebû Hüreyre olduğu detayını vermiştir.²⁸⁹

Ahmed Cevdet Paşa, mescidin bir tarafında Suffe'nin olduğunu, buranın üzerinin sundurma olduğunu, burada kalanların ihtiyaç sahibi kişiler olduğunu ifade etmiştir. Onlara "Ashab-ı Suffe" denildiğini, buradakilerin akşam yemeklerinin dahi olmadığını, akşamları buradaki kişilerden bazılarının Hz. Peygamber'in evinde bazılarının da ashabın evinde karınlarını doyurduklarını söylemiştir. Hz. Peygamber'in sadaka kabul etmediği için sadaka olarak verilenleri burada kalanlara verdiğini, Suffe'de kalanların daima Hz. Peygamber'in yanında olduğunu ifade etmiştir.²⁹⁰

Müelliflerimiz konuyu farklı rivayetlere yer vermeden aktarmışlardır. Müelliflerimizin Suffe ile ilgili genelde aynı bilgileri paylaşmış oldukları görülür. Müelliflerimiz Hz. Peygamber'in mescidinin yanında eğitim yapılan yere "Suffe" isminin verildiğini söylemişlerdir. Burada kalanların herhangi bir işte çalışmadıklarını ve sadece ilimle uğraştıklarını ifade etmişlerdir. Ancak müelliflerimizin arasında bazı farklılıklar da vardır. Bu farklılıklar şunlardır: Şiblî, Suffe'de kalanlara Kur'an-ı Kerim'i ezbere bildiklerinden dolayı "Kurra" denildiğini belirtmiştir. Cevdet Paşa ise burada kalanlara "Ashab-ı Suffe" denildiğini, ayrıca

²⁸⁸ Suffe: Mescid-i Nebevî'nin bitişiğinde yoksul sahâbilerin barınması için yapılan ve giderek bir eğitim kurumu haline gelen yerdir. Bkz. Baktır, Mustafa, "Suffe", *DİA*, İstanbul, 2009, XXXIX/469.

²⁸⁹ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/212-213.

²⁹⁰ Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/98.

Bi'r-i Ma'ûne olayında İslam'ı öğretmek için gönderilen bu kişiler içinde “Kurra”²⁹¹ kelimesini de kullanmıştır. Şiblî, Suffe'de yetişenlerin ihtiyaç duyulduğunda taşraya gönderildiği, burada sadece bekâr erkeklerin kaldığı, evlenenlerin buradan ayrıldığı ile ilgili bilgileri aktarırken; Cevdet Paşa bu bilgileri vermemiştir.

3.2. Müşriklerle İlişkiler

Mekke müşrikleri Hz. Peygamber'in ve Müslümanların peşlerini hicretten sonrada bırakmamışlardır. Mekkeli Müslümanlar lehine olan gelişmeler hicretten sonra da Kureyşlileri rahatsız ettiği için, Kureşliler şehir üzerine taaruz planları yapmaya başlamışlardı. Nitekim sonraki süreçte Medine'ye karşı düzenlenecek siyasî ve askerî faaliyetleri planlayan ve uygulanmasını sağlayan Mekke reislerinden Ebû Süfyân ile Ubey b. Halef Ensar'a bir mektup yazarak, onlardan Hz. Peygamber'i himaye etmekten vazgeçmelerini, aksi takdirde Medine ile bir savaşın çıkabileceğini söyleyerek tehdit etmişlerdir.²⁹²

3.2.1. İlk Seriyeler ve Gazveler

Mevlânâ Şiblî, genel olarak kabul edilen Müslümanların Medine'ye hicretten sonra huzur içerisinde, çok rahat oldukları görüşünü kabul etmemiştir. Çünkü Medine'de Müslümanların Yahudiler ve münafıklar ile bir mücadele içinde olduğunu söylemiştir. Kureyşlilerin, Müslümanlar Medine'ye gittikten sonra bazı münafıkları tehdit ettiğine, Hz. Peygamber'in ve diğer Müslümanların geceleri rahat uyuyamadıklarına, hatta geceleri silahlı uyumak zorunda kaldıklarına dair bilgilerin olduğunu söylemiştir.

Şiblî, Hz. Peygamber'in huzur bulmak için bazı tedbirler aldığını, bu tedbirlerden birisinin de Mekke civarındaki kabileler ile barış antlaşmaları yapmaya çalışmak olduğunu söylemiştir.²⁹³ Şiblî, hicretten sonra cihad ile ilgili inen ilk ayetin “Kendilerine savaş açılan müslümanlara, zulme uğramaları sebebiyle cihad için izin verildi. Şüphesiz ki Allah'ın onlara yardım etmeğe gücü yeter.”²⁹⁴ ayeti veya “Sizinle savaşanlara karşı Allah yolunda siz de savaşın. Ancak aşırı gitmeyin. Çünkü

²⁹¹ Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/144.

²⁹² Apak, *Anahatlarıyla İslam Tarihi (1)*: Hz. Muhammed Dönemi, s.252.

²⁹³ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/223-226.

²⁹⁴ Hac, 22:39.

Allah aşırı gidenleri sevmez.”²⁹⁵ ayeti olduğunu söylemiştir. Şiblî, bu iki cihad ayetinin Müslümanlara saldıranlarla mücadele etmelerinin emredildiğinin görüldüğünü söylemiş ve Müslümanların silaha sarılmaya mecbur kadıklarının ispatı olarak yorumlamıştır. Bunun için Hz. Peygamber’in Hamza Seriyyesi, Ubeyde b. Hâris Seriyyesi, Sa’d b. Ebû Vakkas Seriyyesi’ni gönderdiğini, bu seriyyelerde bir damla bile kan dökülmediğini, sîret yazarlarının görüşüne göre amacın Kureyş kervanlarını ürkütmek olduğunu ifade etmiştir. Hicri ikinci yılda Hz. Peygamber’in Ebva (Veddan) Gazvesi’ne gittiğini ve bunun ilk gazve olduğunu, üç ay sonra Recep ayında Uşeyre Gazvesi olduğunu, bundan birkaç gün sonra Batn-ı Nahle Seriyyesi’nin gerçekleştiğini, Amr b. Hadramî’nin burada öldürüldüğünü söylemiştir. Şiblî, Batn-ı Nahle Seriyyesi’nin Hz. Peygamber’in istediği gibi sonuçlanmadığını, çünkü Hz. Peygamber’in bir taarruz için Abdullah b. Cahş’ı göndermediğini söylemiştir. Hatta bu sebeple de Hz. Peygamber’in gelen ganimeti kabul etmediğine dikkat çeker. Hadramî’nin ölümünden sonra müşriklerle mücadele silsilesinin başladığı bilgisini verir.²⁹⁶

Ahmed Cevdet Paşa, Kureyş kervanların önlerini kesmek için hicretten beş-altı ay sonra Hamza ve Ubeyde b. Hâris seriyyelerinin gönderildiğini belirtmiştir. Hicri ikinci yılda Hz. Peygamber’in katıldığı Ebva Gazvesi’nin olduğunu söylemiştir. Yine hicri ikinci yılda Uşeyre Gazvesi’nin gerçekleştiğini, daha sonra Batn-ı Nahle Seriyyesi’nin olduğunu ve ilk ganimetin buradan geldiğini belirtmiştir. Ahmed Cevdet Paşa başka gaza veya seriyyelerin de olduğunu, fakat onları yazmaya gerek olmadığını ifade etmiştir.²⁹⁷

Müelliflerimiz ilk seriyye ve gazvelerden bahsetmişlerdir. Şiblî’nin konuyu anlatırken zaman zaman kendi yorumlarını da aktardığı görülmüştür. Cevdet Paşa ise konuyu anlatırken yorumlara başvurmamıştır. Müelliflerimiz konuyu genel olarak aynı görüşlerde aktarmışlardır. Şiblî, ilk seriyyeler ve gazveler arasında Sa’d b. Ebû Vakkas Seriyyesi’nin de olduğundan bahsederken Cevdet Paşa, Sa’d b. Ebû Vakkas Seriyyesi’nden bahsetmemiştir. Ancak bunu ayrıntıyı müelliflerimiz arasındaki

²⁹⁵ Bakara, 2:190.

²⁹⁶ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/223-227.

²⁹⁷ Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/99-101.

farklılık olarak veremeyiz. Çünkü Cevdet Paşa konu sonunda zaten anlattıklarından başka seriyyeler olduğu, ancak kendisinin bu konuları anlatmayı tercih etmediğini belirtmiştir. Bu konu içerisinde müellifler arasındaki farklılık şudur: Şiblî, Hz. Hamza, Ubeyde b. Hâris ve Sa'd b. Ebû Vakkas seriyyelerin gönderiliş amacının Kureyş kervanlarını ürkütmek veya civardaki kabileler ile barış anlaşmaları yapmak olduğunu söylemiş, Batn-ı Nahle Seriyyesi'nin sonucunun Hz. Peygamber'in istediği gibi olmadığına, hatta elde edilen ganimeti dahi kabul etmediğine dikkat çekmiştir. Cevdet Paşa, bu seriyyelerin sadece Kureyş kervanını ürkütmek için gönderildiğini söylemiştir. Batn-ı Nahle Seriyyesi ile ilgili ilk ganimetin buradan elde edildiği bilgisini vermiş, ancak Hz. Peygamber'in seriyye hakkındaki görüşüne yer vermemiştir.

3.2.2. Bedir Gazvesi

Şiblî, Mekkeli müşriklerin, Müslümanların Kureyş kervanlarını vuracak diye haberin duyulmasının ardından, Kureyşlilerin bir hazırlık içine girdiklerini ifade etmiştir. Bunu duyan Hz. Peygamber'in her ne kadar Allah tarafından kendilerine zaferin müjdelendiğini ve Allah'ın meleklerini onlara yardımcı kıldığını biliyor olsada; yine de Medine'de hem Muhacirler'den hem de Ensarlar'dan üç yüz on üç kişilik bir ordu hazırlandığını söylemiştir. Kureşlilerin ise bin kişilik bir ordu ile savaşılacak yere önceden geldiklerini, onların amaçlarının Hadramî'nin intikamını almak olduğunu ifade etmiştir. Şiblî, Kureyşlilerin Hadramî'nin intikamını almak için savaşa karar kıldıklarını, ancak Kureyş içinden bazı iyi kalpli insanların savaşa girilmemesi için Utbe'ye Hadramî'nin diyetini ödemesini telif ettiklerini, Kureyş'in reisi olan Utbe'nin de bunu kabul ettiğini söylemiştir. Ancak Ebû Cehil'in bunun kabul etmemesi ve Utbe'yi Müslüman oğlunun karşı tarafta bulunduğundan dolayı korktuğunu söylemesinden sonra Utbe'nin savaş yapmayı kabul ettiğine dikkat çekmiştir. Savaşın esasen hak ile batıl savaşı olduğunu bildiren Şiblî, bu gazvede çok yakın akrabaların karşı karşıya geldiğini, çok yakın akrabaların birbirlerini öldürmek zorunda kaldığını, bu gazvede bazı Mekkeli müşriklerin savaşa isteyerek değil de zorla getirildiklerini söylemiştir.

Şiblî, Bedir Gazvesi'nde ilk önce müşriklerden Utbe, Utbe'nin oğlu Velid ve Utbe'in kardeşi Şeybe'nin öne çıktığını, bunun üzerine Hz. Peygamber'in Ensar'dan

üç kişiyi onların karşısına çıkardığını söylemiştir. Fakat müşriklerin Ensarlar'ı aşağı görmeleri ve onlarla bir dertlerinin olmadığını söyleyip, onları kabul etmemeleri üzerine Hz. Peygamber'in karşılıklarına sırasıyla Hz. Hamza'yı, Hz. Ali'yi ve Hz. Ebû Ubeyde'yi çıkardığını söylemiştir.

Şiblî, Utbe ve Ebû Cehil'in öldürülmelerinin ardından Kureyşlilerin iyice zayıfladığını ve esir düşmelerine sebep olduklarını belirtmiştir.²⁹⁸ Şiblî, Avrupa yazarlarının Bedir Gazvesi'ni Müslümanların sayıca bu kadar az olmalarına rağmen nasıl galip geldiklerine hayretle batkılarını, bu durumu maddi deliller ile açıklamaya çalıştıklarını ifade etmiştir.²⁹⁹ Sonuç olarak Müslümanlardan toplam on dört şehit verildiğini, Kureyşlilerden ise yetmiş kişinin öldürüldüğünü ve yetmiş kişinin de esir alındığını söylemiştir. Düşman askerlerinin sayılarının fazla olması sebebiyle ölenlerin topluca defnedildiğini,³⁰⁰ esirlere ise Hz. Peygamber'in emri ile çok iyi davranıldığını belirtmiştir. Esir alınanların fidye karşılığında serbest bırakılmasına karar verildiğini, buna gücü olmayanların da on çocuğa okuma yazma öğretmesi karşılığında sert bırakıldığını belirtmiştir.³⁰¹ Şiblî, Bedir Gazvesi'nin sonuçlarını şöyle özetlemiştir: Bedir Gazvesi Kureyş'in asıl gücünü sarsmıştır,³⁰² Kureyş'in başına Ebû Süfyân geçmiştir, Abdullah b. Ubeyy Müslüman olduğunu söylemiş,³⁰³ Arap kabileleri Müslümanların zaferine hayrat etmişler ve Medine Müslümanların güçlenmesinden korkan Yahudiler tarafsız kalacakları sözünü terk etmişlerdir.³⁰⁴

Ahmed Cevdet Paşa, Ebû Süfyân'ın Şam'dan geri dönen kervanından ganimet elde etmek için Müslümanların hazırlık yaptığını, bunu duyan Ebû Süfyân'ın da Mekkelilere haber verdiğini, Kureyşlilerin büyük bir ordu hazırladığını söylemiştir. Müslümanların ise sadece kervan için yola çıkmış olduklarından dolayı çok hazırlıklı olmadıklarını, ama yine de savaşmayı göze aldıklarını belirtmiştir. Bu sırada da Hz. Peygamber'in: “Burası filanın öldürüleceği yer, şurası filanın

²⁹⁸ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/230-236.

²⁹⁹ Avrupalı yazarların Bedir Savaşı'nı Müslümanların nasıl kazandığına dair görüşleri için bkz. Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/237.

³⁰⁰ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/237-238.

³⁰¹ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/240-241.

³⁰² Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/256.

³⁰³ Şiblî, Abdullah b. Ubeyy'in Müslüman olduğunu söylediğini, ancak onun bir münafık olduğunu belirtmiştir. Bkz. *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/257.

³⁰⁴ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/257.

öldürüleceği yer.” dediğini ve bu hadisin aynen çıktığını bildirmiştir. Mekkelilerin bin kişi Müslümanların ise üç yüz beş kişi olduklarını söylemiştir. Gazveye adet olduğu için üçlü mücadele ile başladığını, Mekkelilerden Utbe b. Rebia, Şeybe b. Rebîa ve Velid b. Utbe'nin çıktığını, bu kişilerin karşısına çıkan Ensarlar'ı aşağı gördükleri için bu kişilerle çarpışmayınca, Müslümanlardan da Hz. Hamza, Hz. Ubeyde ve Hz. Ali'nin çıktığını belirtmiştir.

Cevdet Paşa, Mekkelilere Kürz b. Adiy Taîfesi'nden destek geleceği sırada meleklerin Müslümanların imdadına yetiştiğini ve Kureyş ordusunun bu suretle bozulduğunu ifade etmiştir. Bu sırada görülmemiş bir rüzgârın estiğini, meleklerin ve Cebrâil'in insan suretine girerek savaştığını söylemiştir.³⁰⁵ Cevdet Paşa, savaş sırasında bir rüzgârın geldiğini, ancak bunun sandıkları gibi bir rüzgâr olmadığını söylemiş ve onun aslında Cebrâil ve meleklerinin gelişi olduğuna dikkat çekmiştir. Meleklerin alaca atlara binmiş insan süretinde Müslüman saflarında yer aldıklarını, hatta Sürâka'nın içinde bulunduğu bir grup düşmanla karşılaştığı gibi detay bilgiyi paylaşmıştır. Sonuç olarak on dört Müslümanın şehit olduğunu, Kureyşlilerden yetmiş kişinin öldüğünü ve yetmiş kişinin de esir alındığını ifade etmiştir. Esir alınanlardan Abbas'ın ellerinin çok sıkı bağlandığını ve geceleri sabaha kadar inlediğini, hatta bu iniltiden dolayı Hz. Peygamber'in üzüldüğünü belirten Cevdet Paşa, esirlerin fidye karşılığında serbest bırakıldıklarını, fidye vermeye gücü olmayıp okuma yazma bilenlerin ise on çocuğa okuma yazma öğretmesi karşılığında serbest bırakıldığını söylemiştir.³⁰⁶

Her iki müellifimiz de konuyu ayrıntılı bir şekilde ele almışlardır. Müelliflerimizin konuyu ayetlere başvurarak anlattıkları görülmüştür. Şiblî, Bedir Gazvesi ile ilgili “hak ile batılın, karanlık ile nûrun mücadelesi” gibi dikkat çekici yorumlara yer vermiştir. Ayrıca konu içerisinde rivayetleri zaman zaman eleştirmiş ve kendi görüşünü aktarmıştır. Konu içerisinde Avrupa yazarlarının gazveyi Müslümanların kazanması ile ilgili tamamen maddi olan yorumlarına yer vermiştir. Şiblî, Avrupalı yazarların söylediği maddi delillerin ilahî bir gücün emri ile olduğu düşünülünce, bu durumu aslında manevî unsurlar olabileceği şeklinde

³⁰⁵ Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/101-113.

³⁰⁶ Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/117-120.

yorumlamıştır. Her iki müellifimiz de sayıca az olan Müslüman ordusunun galip gelmesinde ilahî bir desteğin olduğu konusunda hem fikirlerdir. Müelliflerimiz Bedir Gazvesi'nde meleklerin yardımından bahsetmişlerdir. Ancak Cevdet Paşa bu konuda maddî delillilerle ispatı zor olan (meleklerin Sürâka'nın içinde bulunduğu gurupla savaşması gibi) detay bilgileri de vermiştir. Müelliflerimizin görüşleri arasında bazı farklılıklar görülmüştür. Bu farklılıklar şunlardır: Şiblî, Kureyş için gazvenin asıl sebebinin Hadramî'nin intikamını almak istemeleri olduğunu, Bedir Gazvesi'ne katılan Müslümanların sayısının üç yüz on üç kişi olduğunu ve Bedir Gazvesi'nin sonucunda esirlere çok iyi davranıldığını belirtmiştir. Cevdet Paşa ise gazvenin sebebinin Ebû Süfyân'ın kervanını korumak için³⁰⁷ olduğunu, gazveye katılan Müslümanların sayısının üç yüz beş³⁰⁸ olduğunu söylemiştir. Cevdet Paşa, gazve sonucunda alınan esirlerden çok bahsetmese de Abbas'ın elinin acıyacak şekilde bağlandığı, hatta Hz. Peygamber'in bu durumdan rahatsız olduğu bilgisini vermiştir.

3.2.3. Sevik Gazvesi

Mevlânâ Şiblî, hiretin ikinci senesi Zilhicce ayında Mekke'nin liderliğine geçmiş olan Ebû Süfyân'ın Bedir Gazvesi'nin intikamını almak için iki yüz kişi ile birlikte Medine'ye doğru yola çıktığını söylemiştir. Müşriklerin bu sırada Yahudilerin kendilerine yardım edeceğinden çok emin olduklarını, Nâdir Yahudileri'nin reisi olan Sellâm b. Mişkem'e uğrayıp ondan Müslümanlar ile ilgili bir bilgi aldıklarını ifade etmiştir. Müşriklerin buradan çıkınca Urayd'a saldırarak Ensar'dan Sa'd b. Amr'ı öldürdüklerini, birkaç evi ve saman yığınlarını da ateşe verdiklerini belirtmiştir. Müslümanların ise olaydan haberi olunca hemen harekete geçtiklerini, fakat müşriklerin o sırada oradan ayrıldıklarını belirterek Sevik Gazvesi'ni anlatmıştır. Ebû Süfyân'ın askerlerinin yanında yemek için kavrulmuş un getirdiklerinden dolayı bu olaya "Sevik Gazvesi" denildiğini söylemiştir.³⁰⁹

³⁰⁷ Son dönem İslam tarihçilerinden İbrahim Sarıçam da Cevdet Paşa ile aynı görüşte olup, Bedir Gazvesi'nin sebebinin Ebû Süfyân'ın kervanını korumak için olduğunu söylemiştir. Bkz. *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, s.154.

³⁰⁸ Son dönem İslam tarihçilerinden İbrahim Sarıçam da Cevdet Paşa ile aynı görüşte olup, Bedir Gazvesi'ne katılan Müslümanların sayısının üç yüz beş olduğunu söylemiştir. Bkz. *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, s.155.

³⁰⁹ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/257.

Ahmed Cevdet Paşa da bu konuyu kısa bir şekilde anlatmıştır. Ahmed Cevdet Paşa, Şiblî gibi Ebû Süfyân'ın intikam için Müslümanlara saldırdığını, isim belirtmeden bir Müslümanın katledildiğini, daha sonra da Müslümanlar oraya ulaşmadan müşriklerin kaçtıklarını ve kaçarlarken azıklarını yolda bıraktıklarını anlatmıştır.³¹⁰

Şiblî ve Cevdet Paşa “Sevik Gazvesi” konusunu genel olarak aynı görüşlerle anlatmışlardır. Müelliflerimizin görüşleri arasında bir fark görülmemiştir.

3.2.4. Uhud Gazvesi

Mevlânâ Şiblî, Bedir Gazvesi'nin intikamını almak isteyen müşriklerin Ebû Süfyân'a gelerek, Müslümanlara karşı bir ordu hazırlanmasını istediklerini ve bunun hemen kabul edildiğini söylemiştir. Bedir Gazvesi'nde hazırlanan ordudan daha büyük bir ordunun hazırlandığını ifade etmiştir. Bu sırada Mekke'de bulunan Hz. Peygamber'in amcası Abbas'ın durumu Hz. Peygamber'e haber verdiğini, bunun üzerine Hz. Peygamber'in bir istişare toplantısı yaptığını ve toplantıda Hz. Peygamber'in kendi görüşü yerine çoğunluğun görüşünü dikkate alarak şehrin dışına çıkılarak savaşılmasına karar verildiğini söylemiştir. Kureyş'in hicretin üçüncü senesinin Şevval ayında Medine yakınlarındaki Uhud Dağı'na karargâh kurduğunu söylemiş ve Bedir Gazvesi'nden de ders alarak askerinin gayet mumtazam bir şekilde tertip edildiğine dikkat çekmiştir. Müslümanların başta bin kişi ile yola çıktıklarını, fakat üç yüz kişinin yolda vazgeçerek geri dönmesi sebebiyle yedi yüz kişi ile birlikte Uhud Dağı'nın arkasına yerleştiğini söylemiştir. Hz. Hamza'nın düşman askerlerinin herhangi bir zararına maruz kalmamak için buradaki tepeye elli kişilik okçu yerleştirdiğini ve zafer bile kazanılsa burayı terk etmemeleri gerektiğini tembihlediğini söylemiştir. Hz. Hamza'nın çok iyi savaştığını, fakat Hind tarafından azat edilme sözü verilen Cübeyr b. Mut'im'in kölesi olan Vahşi'nin, Hz. Hamza'yı mızrakla şehit ettiğini ifade etmiştir. Savaşın Müslümanların lehine gittiğini, Müslümanların ganimetleri toplamaya başladığını belirtmiştir. Bu sırada okçuların komutanı Abdullah b. Cübeyr'in okçulara yerinden ayrılmamalarını söylese de kendisi ve birkaç kişi dışında kimsenin tepede beklemeyerek sözünü dinlemediğini

³¹⁰ Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/122.

ifade etmiştir. Okçuların yerlerinden ayrılmasından sonra müşriklerden Hâlid b. Velîd komutasındaki askerî birliğin Müslümanlara hücum ettiğini ve ortalığın çok karıştığını belirtmiştir. Hatta bu karışıklık da Müslümanın Müslümanı bile öldürdüğünü söylemiştir. Şiblî, bu sırada Mus'ab b. Umeyr'in şehit olduğunu, Müslümanların ise şehit olan kişinin Hz. Peygamber olduğunu sandıklarından dolayı gazvede iyice kötü duruma düştüklerini ve sarsıldıklarını ifade etmiştir. Bu gazvede Hz. Peygamber'in kılıç darbeleri aldığını, miğferinin parçalandığını, onu korumak isteyen sahabenin ya şehit olduğunu ya da yaralandığını ifade etmiştir. Bunların ardından Ebû Süfyân'ın Bedir'in intikamını aldıklarını söylediğini ifade etmiştir. Şiblî, Uhud Gazvesi'ne pek çok Müslüman kadının da katıldığını, Uhud Gazvesi sonucunda Müslümanlardan yetmiş şehit verildiğini belirtmiştir.

Şiblî, bu savaşta Hind'in şehitlerin azasından bir dizi yaparak boynuna astığını ve Hz. Hamza'nın ciğerini yemeğe çalıştığını fakat yutamadığını, bu sebeple de "insan ciğeri yiyen kadın" diye anıldığını söylemiştir.

Şiblî, Uhud Gazvesi'nin ardından Hz. Peygamber'in Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in de içinde bulunduğu yetmiş kişilik bir askerî birlikle Ebû Süfyân'ı takip etmek için Hamrâülesed Gazvesi'ne çıktığını, fakat Ebû Süfyân'ın Mekke'ye gittiğinden dolayı bir karşılaşma olmadığını söylemiştir.³¹¹

Ahmed Cevdet Paşa, Mekkeli müşriklerin Bedir Gazvesi'nin intikamını almak için Ebû Süfyân'ın yanına gittiklerini, bu teklifin kabul edildiğini ve üç bin kişiden oluşan bir ordu hazırlandığını, intikamlarını almak isteyen on beş müşrik kadının da bu savaşa katıldığını belirtmiştir. Hz. Peygamber'in amcası Abbas'ın müşriklerin savaş hazırlığını Hz. Peygamber'e bir mektupla haber verdiğini söylemiştir. Bunun üzerine de Hz. Peygamber'in savaş hazırlıkları yaptığını belirtmiştir. Hicretin üçüncü yılının Şevval ayında müşriklerin Uhud Dağı'nın eteklerine geldiğini ifade etmiştir. Bu gece Hz. Peygamber'in bir rüya gördüğünü ve rüya sonrasında Müslümanların başta Medine'de kalmasına karar verildiğini, ama daha sonra Bedir Gazvesi'ne katılmayan bazı gençlerin şehirden dışarı çıkarak savunalım teklifinin kabul edildiğini belirtmiştir. Müslümanların Medine'den

³¹¹ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/259-267.

yaklaşık bin kişilik bir orduyla çıktıklarını, fakat yolda üç yüz kişinin geri dönmesi ile yedi yüz kişi kaldıklarını söylemiştir. Cevdet Paşa, müşriklerin komutanlarından savaş meydanında ilk karşı karşıya gelenlerden, kimlerin kimleri öldüğünden, savaşa katılan bazı kadınlardan da bahsetmiştir. Cevdet Paşa, Hz. Hamza'nın Vahşi tarafından atılan bir mızrakla şehit olduğunu, savaşın başta Müslümanların lehine gittiğini ve bunu gören Müslüman okçuların artık ganimetleri almanın zamanı geldiğini zannederek yerlerini terk ettiklerini söylemiştir. Okçuların başında bulunan Abdullah b. Cübeyr'in ise ne kadar uğraşsa da onları durduramadığını, bu sebeple de Hâlid b. Velîd komutasındaki bir gurup müşrik askerinin buradan gelerek Müslümanları katlettiğini ve savaşın gidişat yönünü değiştirdiklerini söylemiştir.

Cevdet Paşa, Hz. Hamza'nın Vahşi tarafından mızrakla şehit edilmesinden sonra Vahşi tarafından ciğerinin çıkarıldığını, Hind'in de o hırsıyla ciğeri ağzına alıp çiğnediğini ve üzerinde bulunan ziynet eşyalarını Vahşi'ye ödül olarak verdiğini ifade etmiştir. Hâlid b. Velîd'in arkadan saldırmasının ve Hz. Hamza'nın şehit olmasının ardından Müslümanların çok büyük bir şaşkınlık içine girdiklerini, hatta birbirlerini bile öldürdükleri, bu durumu gören bozulmuş müşrik ordusunun ise tekrar hücumla geçtiğini söylemiştir.

Cevdet Paşa, düşmanların fırsat bulunca hemen Hz. Peygamber'in üzerine saldırdıklarını, Hz. Peygamber'in dudağının yarıldığını, dişinin kırıldığını, yanağının kılıç kesimi olduğunu ve zırhının delinerek vücuduna battığını ifade etmiştir. Cevdet Paşa, bazı hanım sahabe erkekleri kışkıracak şekilde kılıç kullandığını, gazve sırasında Mus'ab b. Umeyr'in şehit olduğunu ve zırhının Hz. Peygamber'in zırhına çok benzemesi sebebiyle Hz. Muhammed'in öldüğünün zannedildiğini söylemiştir. Bu sebeple de müşriklerin sevinç nidaları attıklarını, Müslümanların ise üzüntü ve hayretler içine düştüğünü, bunu duyan Müslümanların bir kısmının savaşmayı bıraktığını, hatta bazılarının Medine'ye döndüğünü ama bazılarının her şeye rağmen savaşmaya devam ettiğini anlatmıştır.³¹² Uhud Gazvesi bittikten sonra Ebû Süyfan'ın Müslümanlara Hz. Peygamber'in yaşayıp yaşamadığını sorduğunu ve sonunda yaşadığını öğrendiğininde kendi tanrılarının üstün olduğunu söylediğini belirtmiştir.

³¹² Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/124-135.

Uhud Gazvesi sonucunda müşriklerin yirmi veya otuz civarı askerinin öldüğünü, Müslümanların ise yetmiş şehit verdiğini ve bu büyük kaybın sebebinin okçuların ganimet alma hırsıyla emre itaat etmemeleri olduğunu söylemiştir. Cevdet Paşa, bu sonucun “hezîmet” olarak ifade ederek bunu durumun Allah’ın manevî bir terbiyesi olduğu yorumunu yapmıştır. Ayrıca Müslümanların Hz. Peygamber’in Medine’de duralım görüşüne rağmen meydan onu muharebesi yapmaya mecbur kılmalarının da bir sonucu olduğunu söylemiştir.

Cevdet Paşa, Uhud Gazvesi’nin ertesi günü Hz. Peygamber’in altı yüz otuz kişilik yeni bir ordu hazırlayarak Hamrâülesed Gazvesi’ne çıkarak Mekke müşriklerinin peşine düştüğünü, fakat bu durumu öğrenen Ebû Süfyân’ın onlara tekrar çarpışmaya cesareti olmadığından dolayı acele olarak Mekke’ye döndüğünü söylemiştir.³¹³

Her iki müellifimiz de Uhud Gazvesi’ni ayrıntılı bir biçimde ele almışlar ve konuyu genel olarak aynı görüş çerçevesinde anlatmışlardır. Konuyu anlatırken Cevdet Paşa’nın gazvenin sebebi ile ilgili kendi yorumlarına yer verdiği görülmüştür. Cevdet Paşa’nın Uhud Gazvesi’nin sonucunu Müslümanlar açısından “hezîmet” kelimesi ile ifade etmesi dikkat çekicidir. Okçuların yerlerini değiştirmelerinden dolayı savaşın kaybedildiğini düşünen Cevdet Paşa, askerinin asla savaş ortamında komutanın sözünde çıkmaması gerektiğinin önemine vurgu yapmıştır. Şiblî, okçuların yerlerini terk etmesi konusunda Cevdet Paşa gibi kendi yorumuna yer vermemiştir. Müelliflerimizin görüşleri genel olarak aynı olmakla birlikte; müellifler arasında bazı farklılıklar da görülmüştür. Bu farklılıklar şunlardır: Cevdet Paşa, Hz. Peygamber’in Mekkeli müşriklerin saldıracaklarını öğrendikten sonra bir rüya gördüğünü ve bu rüya neticesinde Medine’de kalmayı istediğini,³¹⁴ fakat birkaç genç sebebiyle bu kararından vazgeçerek Medine’nin dışına çıkmayı kabul etmek zorunda kaldığını belirtirken; Şiblî, böyle bir rüyadan hiç bahsetmemiş olup, Hz. Peygamber’in Medine’de kalmak istese de toplantıda çıkan kararın Medine’nin dışına çıkmak olduğunu söylemiştir. Şiblî ve Cevdet Paşa arasında Hamrâülesed

³¹³ Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/140-144.

³¹⁴ Son dönem İslam tarihçilerinden İbrahim Sarıçam da Cevdet Paşa ile aynı görüşü paylaşarak, Hz. Peygamber’in gördüğü rüya neticesinde Medine’de kalmak istediğini söylemiştir. Bkz. *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, s.170.

Gazvesi'ne katılanların sayısının çok büyük farklılık olduğunu görmekteyiz. Cevdet Paşa, Uhud Gazvesi'nin ertesi günü Müslümanların altı yüz otuz kişilik bir askerî birlik hazırlayarak müşriklerin arkalarından Hamrâülesed Gazvesi'ne gittiğini belirtirken; Şiblî, Hz. Peygamber'in bu gazveye yetmiş kişilik askerî birlik ile gittiğini söylemiştir. Ayrıca Ahmed Cevdet Paşa, Şiblî'den farklı olarak konuyu anlatırken sık sık kendi yorumlarına yer vermiştir.

3.2.5. Bi'r-i Maûne

Mevlânâ Şiblî, hicretin dördüncü yılında Ebû Berâ Kilâbî'nin mensup olduğu Kilâb Kabilesi'ne Hz. Peygamber'den İslamiyet'i öğretmesi için birkaç kişi göndermesini istediğini ifade etmiştir. Hz. Peygamber'in göndereceği kişilerin hayatından endişe ettiğini ifade etmesi üzerine Kilâb'ın onları koruyacağını teminatını verdiğini söylemiştir. Hz. Peygamber'in Ashâb-ı Suffe'den yetmiş kişiyi oraya gönderdiğini, bunun üzerine Bi'r-i Manûne'ye giden Ashâb-ı Suffelilerin Âmir b. Tufeyl'e bir elçi gönderdiklerini söylemiştir. Fakat Âmir'in gönderilen elçiyi öldürdüğünü, hatta Âmir'in diğer kabilelerden de yardım isteyerek Bi'r-i Manûne'ye gelen Müslümanlardan birisi hariç hepsini şehit ettiklerini anlatmıştır. Müslümanlardan tek sağ kalan Amr b. Ümeyye'yi ise Âmir b. Tufeyl'in: “Annem bir köle azat etmeyi adamıştı, bende seni azat ediyorum.” diyerek serbest bıraktığını söylemiştir. Bu acı olayı öğrenen Hz. Peygamber'in çok üzülüğünü, tam bir ay boyunca namazların sonlarında bunları yapanlara beddua ettiğini, Amr b. Ümeyye'nin de iki adam öldürdüğü için mensup oldukları kabileye diyetinin ödendiğini belirtmiştir.³¹⁵

Ahmed Cevdet Paşa, Ebû Berâ'nın Hz. Peygamber'den İslamiyet'i öğretmesi için Kilâb Kabilesi'ne birkaç Müslüman göndermesini istediğini, Hz. Peygamber'in ise can tehlikesi sebebinden dolayı Müslümanları oraya göndermeye çekindiğini ifade etmiştir. Ama Ebû Berâ'nın gönderilecek kişileri himaya edeceğine söz vermesi üzerine Kurra'lardan yetmiş kişinin Bi'r-i Maûne'ye gittiğini, buraya giden Müslümanların Âmir b. Tufeyl'e bir elçi gönderdiğini ifade etmiştir. Fakat gönderilen elçinin katledildiğini, Âmir'in kabilesine: “Diğer kalanların da üzerine

³¹⁵ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/270.

hücum edelim.” dediğini söylemiştir. Fakat kabile üyelerinin: “Biz Ebû Berâ’nın söz verdiği korumayı ayakaltına alamayız.” demeleri üzerine Âmir’in başka kabilelerden yardım alarak Bi’r-i Manûne’deki Müslümanların ikisi hariç hepsini katlettiğini anlatmıştır. Cevdet Paşa, Müslümanlardan Kâ’b b. Zeyd’in öldü sanıldığı için sağ kaldığını, Amr b. Ümeyye’nin ise Mudaroğulları’ndan olması sebebiyle, kendi neslinden olduğu gerekçesiyle serbest bırakıldığını söylemiştir. Bu acı olaydan kendisini sorumlu tutan Ebû Berâ’nın ise kederinden dolayı hastalanıp öldüğünü söylemiştir. Bu yapılanların Ebû Berâ’nın kabilesinin üzerine bir leke olduğunu, bu sebeple de Ebû Berâ’nın oğlunun Âmir b. Tufeyl’in idamına karar verdiğini söylemiş ve Âmir’in “Cehenneme ısmarlayıp gitti” şeklinde öldüğünü ifade etmiştir. Durumu öğrenen Hz. Peygamber’in ise çok üzüldüğünü, bir ay boyunca her namazdan sonra bunları yapanlara beddua ettiğini ve bu bedduaların da kısa zamanda gerçekleştiğini ifade etmiştir.³¹⁶

Müelliflerimizin ikisinin de Hz. Peygamber’in çok üzüldüğü bir olay olan Bi’r-i Manûne’yi anlattıkları görülmüştür. Şiblî, genellikle konuları Cevdet Paşa’ya göre daha detaylı anlatırken, Bi’r-i Maûne olayında Cevdet Paşa, konuyu Şiblî’ye göre daha detaylı anlatmıştır. Müelliflerimiz bu konuda genel olarak aynı görüşlerle anlatmışlardır. Müelliflerimiz Ebû Berâ’nın kabiesine İslam’ı öğretmesi için birilerini göndermesini istediğini, Hz. Peygamber’in Müslümanlara zarar gelmesinden çekinmesi üzerine Ebû Berâ’nın onları himaye edeceğine söz verdiğini söylemişlerdir. Ancak Ebû Berâ’nın sözüne rağmen Âmir b. Tufeyl’in bu Müslümanlara saldırdığını belirtmişlerdir. Müelliflerimiz bu konuda genel olarak aynı görüşlere sahip olsalar da aralarında bazı farklılıklar görülmüştür. Bu farklılıklar şunlardır: Şiblî, Bi’r-i Manûne’de bir tek Amr b. Ümeyye’nin sağ kaldığını ve onun sağ kalma sebebinin Âmir b. Tufeyl’in annesinin “Köle azat etme sözü” sebebiyle olduğunu, sağ kalan Amr b. Ümeyye’nin iki kişiyi öldürmesinden dolayı diyet ödendiğini söylemiştir. Cevdet Paşa ise Kâ’b b. Zeyd’in öldü sanılarak sağ kaldığını, Amr b. Ümeyye’nin ise Âmir b. Tufeyl tarafından serbest kalma sebebinin aynı soydan gelmeleri olduğunu belirtmiş, Amr b. Ümeyye’nin ödediği diyetten bahsetmemiştir. Ayrıca Cevdet Paşa, Âmir b. Tufeyl’in kabilesinden destek

³¹⁶ Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/145-146.

istediğini, fakat Ebû Berâ'nın söz vermesi sebebiyle Âmir'in isteğinin geri çevrildiğini³¹⁷ söylerken; Şiblî, Âmir b. Tufeyl'in kendi kabilesinden destek isteyip istemediği hakkında bilgi vermemiştir.

3.2.6. Mustalıkoğulları Gazvesi

Mevlânâ Şiblî, hicretin beşinci yılının Şaban ayında Mustalıkoğulları Kabilesi'nden birinin Medine yakınlarında bulunan Müreysi'ye akın ettiğini, bu kabilenin reisi olan Hâris b. Dırâr'ın Kureyş'in teşviği veya kendi isteğiyle Medine'ye saldırmaya karar verdiğini söylemiştir. Ancak durumu Hz. Peygamber'in öğrenmesi üzerine dağıldıklarını, kısa süre sonra Müreysi ahalisinin Müslümanlara saldırmasının ardından Müslümanlar ile savaş yapıldığını ifade etmiştir. Sonuç olarak düşmanlardan on kişinin öldürüldüğünü, altı yüz kişinin ise esir alındığını belirtmiştir. Şiblî, bir başka rivayette Müslümanların Mustalıkoğulları'na ani bir baskın yaptıklarını ifade etmiştir, ancak bu rivayetin diğerinden daha zayıf olduğunu belirten görüşlere de yer vermiştir. Şiblî, bu gazada münafıkların Ensar ve Muhacirin aralarını açmaya çalıştıklarına da dikkat çemiştir.³¹⁸

Ahmed Cevdet Paşa, Mustalıkoğulları'nın Müslümanlara saldırı yapacakları haberinin gelmesinin ardından, Hz. Peygamber'in hazırlık yaparak onların üzerine gittiğini, Hz. Peygamber'in: “Lâ ilahe illallah deyin ki, canınız ve malınızdan emin olansız.” sözü ile onları İslam'a davet ettiğini ifade etmiştir. Mustalıkoğulları'nın ise ok atarak savaşa başladığını belirtmiştir. Sonuç olarak 10 düşman askerinin öldürüldüğünü ve birçok kişinin esir alındığını söylemiştir.³¹⁹

Mevlânâ Şiblî konu hakkında iki farklı rivayete de yer verirken; Cevdet Paşa konuyu farklı rivayetlere yer vermeden anlatmıştır. Şiblî ve Cevdet Paşa'nın Mustalıkoğulları Gazvesi konusunda aralarındaki görüş farklılığı şudur: Şiblî, bir rivayette Hz. Peygamber'in Mustalıkoğulları'nın saldıracaklarını haber alınca onların üzerine gittiğini ve bu sırada onların dağılmaları sebebiyle savaşılmadığını, daha

³¹⁷ Son dönem İslam tarihçilerinden İbrahim Sarıçam da Cevdet Paşa ile aynı görüşü paylaşarak, Bir'i Maüne olayında Âmir b. Tufeyl'in Müslümanların üzerine gitmek için kabilesinden destek istediğini, fakat Ebû Berâ'nın söz vermesi sebebiyle Âmir'in isteğinin geri çevrildiğini söylemiştir. Bkz. *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, s.180.

³¹⁸ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/283-285.

³¹⁹ Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/149.

sonra toparlanan Mustalikoğulları'nın Müslümanların üzerine saldırdığını söylerken; diğer rivayette ise Müslümanların ani bir baskın yaptıklarının söylendiğini ifade etmiştir. Ancak birinci rivayetin daha sağlam olduğuna dair bilgileri vermiştir. Cevdet Paşa ise Hz. Peygamber'in Mustalikoğulları'nın saldırı haberini almasından sonra onların üzerine gittiğini ve İslam'ı kabul etmeyince savaşın başladığını söylemiştir. Cevdet Paşa konuyu farklı görüşe yer vermeden anlatmıştır.

3.2.7. Hendek Gazvesi

Mevlânâ Şiblî, hicretin beşinci yılının Zilkade ayında, Nadîroğulları Yahudilerinden bazı kişilerin ³²⁰ Kureyş'e giderek: "Bizimle birleşerseniz Müslümanları birlikte mahvederiz!"³²¹ diye söylediklerini, bunun üzerine Kureyş'in bu teklifi çok olumlu karşıladığını ve birçok Arap kabilesinin de birleşerek³²² 24.000 kişilik büyük bir ordu hazırladığını söylemiştir. Bu durumu haber alan Hz. Peygamber'in ise hemen bir istişare toplantısı yaptığını, Selmân-ı Fârisî'nin hendek kazma fikrinin kabul edildiğini söylemiştir. Medine'nin üç tarafının evler ve vahalarla kaplı olduğundan dolayı sadece Suriye'ye bakan cephesine hendek kazılması gerektiğinin belirlendiğini, hendek kazılarken Müslümanların üç gün aç kaldığını anlatmıştır. Şiblî, Nadîroğulları'nın hâlâ tarafsız bulunan Kurayzaoğulları'nı yanına çekmeye çalıştıklarını ve Kurayzaoğulları'nın müşriklerin tarafını seçtiklerini söylemiştir. Müşriklerin saldırısının bir ay kadar sürdüğünü, bu süre içinde Müslümanların çok fazla açlık çektiğini, ama müşriklerin tüm çabalarına rağmen hendeği geçemediklerini ifade etmiştir. Hendeği geçme çabaları sürerken Amr b. Vüd isimli müşriğin hendeği geçen ilk kişi olduğunu, geçtikten sonra Hz. Ali ile çarpıştığını, Hz. Ali'nin alnından yaralanmış olsa da Amr'ı öldürdüğünü anlatmıştır.

Şiblî, kuşatmanın uzaması sonucu müşriklerin durumunun zorlaştığını, çok büyük bir ordunun gıda ihtiyacını uzun süre karşımanın kolay olmadığını ifade etmiştir. Ayrıca orada şiddetli bir kasırganın çıktığını, rüzgârın gıda çadırlarını

³²⁰ Şiblî, Kureyş'e giden bu Yahudilerin Selman b. Ebû Hukayk, Huyey b. Ahtab ve Kinâne b. er-Rabî gibi kabile reislerinin olduğu belirtmiştir. Bkz. *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/288.

³²¹ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/288.

³²² Şiblî, Ordu içerisinde yer alan diğer müşrik kabilelerin: "Gatafânlılar, Esedoğulları, Selimoğulları" olduklarını söylemiştir. Bkz. *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/288.

söktüğünü belirtmiştir.³²³ Şiblî, bu durumu Kuran-ı Kerim'in şu ayeti ile açıklamıştır: “Ey iman edenler! Allah'ın size olan nimetini hatırlayın; hani size ordular saldırmıştı da biz onlara karşı bir rüzgâr ve sizin görmediğiniz ordular göndermiştik. Allah ne yaptığımızı çok iyi görmekteydi.”³²⁴ Şiblî, Gatafan Kabilesi'nin ileri gelenlerinden Nuaym b. Mes'ud'un yeni Müslüman olduğundan ve bunun kimse tarafından bilmediği için bu sahabenin müşriklerle Yahudilerin arasını bozarak Müslümanlara yardımda bulunduğu bilgisini vermiştir.

Şiblî, sonuç olarak hava muhalefeti sebebiyle Müslümanların müşriklere karşı durabilmesi, kuşatmanın uzaması, şiddetli bir fırtınanın çıkması, gıda yetersizliği, Yahudilerin firarı gibi birçok sebepten dolayı Ebû Süfyân'ın orduyu geri çekmek zorunda kaldığını, Kurayzaoğulları'nın kalelerine çekildiğini belirtmiştir.³²⁵ Kur'an'ın da bu konudan şöyle bahsettiğini söylemiştir: “Allah, o inkâr edenleri hiçbir fayda elde edemeden öfkeleri ile geri çevirdi. Allah(ın yardımı) gazvede müminlere yetti. Allah güçlüdür, mutlak galiptir.”³²⁶

Ahmed Cevdet Paşa, Nadîroğulları Yahudilerinin³²⁷ Kureyş'e başvurarak Müslümanlara karşı savaşmak istedikleri bildirdiğini, bu teklifin Kureyşliler tarafından kabul edildiğini, hatta civar kabilelerinde³²⁸ destek verdiğini ifade etmiştir. Bunun üzerine birçok müşrik kabilenin içerisinde bulunduğu 10.000'den fazla askerin bulunduğu büyük bir ordu hazırlandığını ifade etmiştir. Bu durumu duyan Hz. Peygamber'in ise hemen istişare toplantısı yaptığını, toplantıda Selmân-ı Fârisî'nin teklifi üzerine hendek kazma fikrinin kabul edildiğini ve Medine'de hendeğin kazıldığını söylemiştir. Hendeği gören müşriklerin çok şaşırıldıklarını, sadece ok ve taş atma yoluyla savaştıklarını belirtmiştir. Cevdet Paşa, bu sırada Müslümanların yemeklerinin az olduğunu, fakat Hz. Peygamber'in mucizeleri sayesinde azıcık bir hurmanın bir bezin arasına girince çoğaldığını, bir zayıf bir

³²³ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/288-294.

³²⁴ Ahzâb, 33: 9.

³²⁵ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/ 294-295.

³²⁶ Ahzâb, 33: 25.

³²⁷ Cevdet Paşa, Kureyş'e başvuran Yahudilerin Selman b. Ebû Hukayk, Huyey b. Ahtab ve Kinane b. Er-Rabî gibi kabile reislerinin olduğu belirtmiştir. Bkz. *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/151.

³²⁸ Cevdet Paşa, Müşriklerin tarafında savaşa katılan kabilelerin: Gatafânlılar, Süleymoğulları, Esedoğulları, Eşca Kabilesi” olduğunu söylemiştir. Bkz. *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/151.

koyunun tüm orduya yettiğini anlatmıştır. Kurayzaoğulları'nın Nadîroğulları'nın tekliflerini kabul ederek Müslümanlara ihanet ettiğini belirtmiştir.

Cevdet Paşa, kuşatmanın uzun sürmesi, açlıkla baş başa kalma gibi sebeplerle Müslümanların buldukları durumdan rahatsız olduklarını, münafıkların ise bu durumu hemen kullanarak ortalığı karıştırmaya çalıştıklarını söylemiştir. Müşriklerden Amr b. Vüd'ün hendeği geçtiğini, Hz. Ali'nin onu öldürdüğünü söylemiştir. Kurayzaoğulları'nın Müslümanlara ihanet ederek ok atıklarını ifade etmiştir. Gatafan Kabilesi'nden Nuaym b. Mes'ud o sıra Müslüman olduğunu ve henüz kendisinin Müslüman olduğunu kimsenin bilmediğini belirterek Müslümanlara her konuda yardımcı olabileceğini söylediğini ifade etmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber'in Ona: "Bizim için bir oyun (hile) et." dediğini, bunun üzerine önce Kurayzaoğulları Yahudilerine giderek Kureyşlilerin onları yalnız bırakabileceğini, Kureyşlilere giderek de Kurayzaoğulları'nın her an savaştan ayrılacaklarını söyleyerek aralarını bozduğunu söylemiştir. Bunun sonucunda Kurayzaoğulları'nın kalelerine çekildiklerini ve bu durumun da savaşın gidişatını değiştirdiğini söylemiştir.

Cevdet Paşa da Şiblî gibi çok büyük bir rüzgârın geldiğini, müşriklerin çadırlarını dağıtığını, buna dayanamayan Ebû Süfyân'ın ise geri dönemeye karar verdiğini bildirmiştir. Cevdet Paşa, düşmanı korkutmak için gökten bin meleğin geldiğini, hatta bu sırada tekbir seslerinin yükseldiğini, düşman tarafından silah şakırtılarının işitildiğini, Hz. Huzeyfe'nin yolda 20 kadar süvarîyi gördüğünü ve "Dostuna haber ver, Allah-u Tealâ Hazretleri onun düşmanlarını dağıttı." dediklerini belirterek meleklerin yardım ettiğini ayrıntı vererek anlatmıştır. Cevdet Paşa, sonuç olarak müşriklerin hepsinin geri gitmek zorunda kaldıklarını, müşriklerden dört kişinin öldüğünü, Müslümanlardan ise beş şehit verildiğini, ama Müslümanların bu kuşatmada sevinen taraf olduğunu belirtmiştir.³²⁹

Her iki müellifimiz de genel hatlarıyla Hendek Gazvesi'ni aynı görüş çerçevesinde anlatmışlardır. Şiblî, konuyu anlatırken Kur'an'dan ayetlere yer vermiştir. Cevdet Paşa'nın konuyu anlatırken ayetlerden destek almadığı görülür.

³²⁹ Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/151-169.

Müelliflerimiz Yahudilerden bazı kabile resilerinin Kureyş'e başvurması sebebiyle savaşın başladığına dikkat çekmişlerdir. Hz. Peygamber'in Kureyş'in savaş hazırlığında olmasını duyduğunda bir istişare toplantısı yaptığını, Selmân-ı Fârisî'nin teklifiyle hendek kazılmasına ve savunma yapılmasına karar verildiğini belirtmişlerdir. Müelliflerimiz arasında bazı farklılıklar da görülmüştür. Bu farklılıklar şunlardır: Cevdet Paşa, Hendek Gazvesi'nde Müslümanların yemeğinin az olduğunu, bu sebeple açlık çeken sahabeyi münafıkların kışkırttıklarını, bu açlık sırasında Hz. Peygamber'in mucizesi sayesinde hurmalarının bereketlenerek herkese yettiğini, zayıf bir koyunun tüm hendekteki kişilere olağanüstü bir şekilde yettiğini anlatmıştır. Şiblî ise hendeği kazarken Müslümanların aç kaldıklarını anlatmış, ancak bu açlık sırasında Hz. Peygamber'in hurmayı bereketlendirmesi veya zayıf bir koyunun etinin tüm orduya yetmesi olayından bahsetmemiştir. Cevdet Paşa, gökten bin meleğin gelerek müşrikleri korkuttuğunu, tekbir seslerinin duyulduğunu, müşrikler tarafından silah şakırtılarının geldiğini söylemiştir. Hatta yolda meleklerin Hz. Huzeyfe ile karşılaşarak Allah'ın Müslümanlara yardım ettiğini bildirdiğini ifade etmiştir. Allah'ın izni ile elbette ki Bedir Gazvesi'nde olduğu gibi melekler Müslümanlara yardım etmiş olabilir. Ancak burada tekbir seslerinin meleklerden gelmesi ya da meleklerin kimlerle karşı karşıya geldiğinin bilinmesi gibi fiziksel bulguların bilinmesinin çok zor olduğu kanaatindeyiz. Ayrıca Cevdet Paşa, Hendek Gazvesi'nin sonucunda dört müşriğin öldüğünü, beş Müslümanın ise şehit olduğunu belirtmiştir. Şiblî ise Hendek Gazvesi'nde şiddetli bir rüzgâr çıkararak Kureyş'in çadırlarını söktüğünü ve gıda sıkıntısı yaşandığı için müşriklerin kuşatmayı son verdiklerini belirtmiştir. Gazve sırasında meleklerin yardım etmesi ve gazve sonucunda ölen ya da şehit olanların sayısı hakkında bilgi vermemiştir. Şiblî, Hendek Gazvesi'nde düşman ordusunun 24.000 kişiden oluştuğunu söylemiştir. Cevdet Paşa ise Ebû Süfyan'ın ordusunun 10.000'den fazla askerden olduğunu söyleyerek sayısal olarak bir fark ortaya çıkmıştır. 24.000 sayısı elbetteki 10.000'den fazladır. Ancak Cevdet Paşa'nın düşman ordusunun 10.000'den fazla şeklinde ifade etmek istediği sayının 24.000 olmayacağını düşünüyoruz.

3.2.8. Hudeybiye Barış Antlaşması

Mevlânâ Şiblî, Hudeybiye Barış Antlaşması'nın Mekkeli müşrikler ile Müslümanlar arasında yapılan bir antlaşma olduğunu, Hudeybiye Köyü'nde yapıldığı için bu ismi aldığını söyleyerek konuya giriş yapmıştır. Şiblî, bu antlaşmanın Müslümanlar için çok önemli olduğunu, bu antlaşmadan sonra fetih kapılarının açıldığını, her ne kadar Müslümanların aleyhine de görünse, aslında Müslümanlara çok faydalı bir antlaşma olduğunu belirtmiştir.³³⁰

Şiblî, Hz. Peygamber'in hicretin altıncı yılının Zilkade ayında umre yapmak için bin dört yüzü aşkın Müslümanla birlikte Mekke'ye doğru silahsız³³¹ bir şekilde yola çıktığını, Hudeybiye'ye geldiğinde konakladığını ifade etmiştir. Hz. Peygamber'in burada kurumuş olan Hudeybiye kuyusunu mucizevî olarak suyla dolmasını sağladığını söylemiştir. Huzâa Kabilesi'nden Büdeyl b. Verkâ'nın müşriklerin Müslümanlar aleyhinde bir hazırlık içinde olduklarını haber vermesi üzerine Hz. Peygamber'in Huzâa Kabilesi'nden Büdeyl b. Verkâ'yı Kureyşlilere aracılığı için gönderdiğini, onlarla barış yapma isteğini bildirmesini istediğini söylemiştir. Hz. Peygamber'in yaptığı bu teklifinin Kureyşliler tarafından kabul edilmediğini, Kureyş'den Urve b. Mes'ud'un konuşmak için Hz. Peygamber'in yanına geldiğini, ancak bu görüşmenin olumlu geçmemesi üzerine Hz. Peygamber'in Hıraş b. Ümeyye'yi Mekke'ye göndediğini ifade etmiştir. Ancak onun canını zor kurtardığını, hatta bir grup Kureyşlinin Müslümanların üzerine saldırmak için geldiğini ifade etmiştir. Fakat Müslümanların bunu engellediğini, daha sonra da Müslümanların barıştan yana olduklarını göstermek için yakaladıkları adamları serbest bıraktığını belirtmiştir.³³²

Şiblî, Hz. Peygamber'in Kureyş'e aracılığı olarak önce Hz. Ömer'i göndermek istediğini, fakat onu koruyacak kimse olmadığından Hz. Ömer'in bunu özür dileyerek reddettiğini, bunun üzerine Hz. Osman'ı, Ebân b. Saîd'in himayesinde Mekke'ye gönderdiğini ifade etmiştir. Fakat Hz. Osman'ın Mekke'de hapsedildiği

³³⁰ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/305.

³³¹ Şiblî, Müslümanların umre yapmak için giderlerken yanlarına yalnızca yol güvenliğini sağlamak amacıyla zorunlu olan kılıçlarını aldıklarını belirtmiştir. Bkz. *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/306.

³³² Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/306-308.

ve etrafta onun öldürüldüğüne dair bazı söylentilerin çıktığını söylemiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber'in bunu Kureyş'in yanına bırakmayacağını söyleyerek orada bulunan tüm Müslümanlardan İslamiyet uğruna canlarını feda etmek için biat aldığını, bu biatın bir ağacın altında yapıldığını ve bu biata "Rıdvan Biati" denildiğini söylemiştir.³³³ Şiblî, daha sonra Kureyşlilerin hatip olarak Süheyl b. Amr'ı gönderdiğini ve Hz. Peygamber'in onunla bir anlaşma yaptığını, antlaşma yazılırken bazı uyumsuzluklar olduğunu ifade etmiştir. Fakat Hz. Peygamber'in sorun olmaması için müşriklerin bazı şartlarını kabul ettiğini belirtmiştir. Şiblî, Hz. Peygamber'in emri ile antlaşmayı Hz. Ali'nin yazdığını, Suheyl'in bu sırada "Allah'ın peygamberi Muhammed" cümlesini itiraz ettiğini belirtmiştir. Hz. Ali'nin ise bu kelimeyi silmeye elinin gitmemesi üzerine Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye bu ifadenin nerede yazdığını sorduğunu ve kendi eli ile çizdiğini söylemiştir. Şiblî, bu konuyu Hz. Peygamber'in ümmiliğinden dolayı tartışmalara sebep olduğunu söylemiş, ancak okuma yazma bilmeyen bir insanın da kendi adının yazdığı yeri tanıyıp silmesinin çok normal bir davranış olduğunu, bu davranış Hz. Peygamber'in ümmî olmadığını göstermez diyerek konu ile ilgili kendi görüşünü ifade etmiştir.³³⁴ Ayrıca Kur'an'ın Hz. Peygamber'i "ümmî" adıyla yad edildiğini hatırlatmıştır.³³⁵ Şiblî, bir barış antlaşmasının imzaladığını ve maddelerinin şunlar olduğunu belirtmiştir:

1. Müslümanlar bu sene Mekke'yi ziyaret etmeden Medine'ye geri dönecekler.
2. Gelecek sene Mekke'yi ziyaret edebilecek fakat en fazla üç gün kalacaklar.
3. Müslümanlar silahsız gelecekler, yanlarında yalnız kınlarında duran kılıçlar bulunacak ve bu kınlı kılıçlar sadece koruma amaçlı olacak.
4. Müslümanlar, Mekke'de bulunan Müslümanlardan hiçbirini götürmeyecek, Medine'ye giden Müslümanlardan Mekke'de kalmak isteyen olursa onu bırakacak.

³³³ "Andolsun ki o ağacın altında sana biat ederlerken Allah, o müminlerden razı olmuştur. Kalplerinde olanı bilmiş, onlara güven duygusu vermiş ve onları pek yakın bir fetihle ödüllendirmiştir." Bkz. Fetih, 48: 18.

³³⁴ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/308-310.

³³⁵ "Onlar, yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları Resûle, o ümmî peygambere uyan kimselerdir..." Bkz. A'raf, 7:157.

5. Müslümanlardan veya müşriklerden biri Medine'ye sığınacak olursa Kureyş'e teslim olunacak, fakat Müslümanlardan Mekke'ye sığınacak olursa Kureyş tarafından teslim olunmayacak.

6. Arap kabileleri istedikleri tarafla birleşmekte serbest olacaklardır.

Şiblî, bu barış antlaşmasının görünüşte tamamen Müslümanların aleyhine olduğunu, hatta Hz. Ömer'in bu antlaşmaya itiraz ettiğini, ama daha sonra bu karşı gelmesinden dolayı Hz. Ömer'in çok pişman olduğunu belirtmiştir.³³⁶ Hz. Peygamber'in antlaşmadan üç gün sonra Hudeybiye'den ayrılarak Medine'ye döndüğünü söylemiştir. Yolculuk sırasında ise "Biz sana doğrusu apaçık bir fetih ihsan ettik."³³⁷ ayetinin indiğini ve böylece aslında aleyhlerine gibi görünen antlaşmanın Müslümanlara zafer kapılarını açtığını söylemiştir. Bu barış antlaşmasından sonra Mekkeli müşrikler ile Müslümanlar arasındaki ilişkinin değiştiğini, ticaret için veya akraba ziyaretleri için Mekkeli müşriklerin günlerce Medine'de kaldıklarını, bu sayede İslamiyet'i de yakından tanıyarak Müslümanların sayısının çokça arttığını belirtmiştir.

Şiblî, antlaşma sebebiyle Hz. Peygamber'in Müslüman olan Mekkelileri Medine'ye alamadığını, bu sebeple ilk olarak Utbe b. Esid'in İss'e yerleştiğini söylemiştir. Daha sonra Müslüman olan tüm Mekkelilerin buraya yerleştiğini, ancak bu durumun Kureyş'i rahatsız etmesi sebebiyle Kureyş'in teklifi üzerine Hudeybiye Antlaşması'nda ki ilgili maddenin kaldırıldığını, bu maddenin kaldırılmasından sonra Müslüman olan tüm Mekkelilerin Medine'ye geldiğini belirtmiştir.³³⁸

Şiblî, Hubeybiye Antlaşması'nın Fetih Sûresi'nde³³⁹ zikrolunduğu konusuna değiniyor ve bu inen ayetler ile Hudeybiye Antlaşması'nın apaçık bir zafer olduğunu,

³³⁶ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/310-311.

³³⁷ Fetih, 48: 1.

³³⁸ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/312-313.

³³⁹ "Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik. Ta ki Allah, senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlasın, sana olan nimetini tamamlasın, seni doğru yola iletsin ve Allah sana, şanlı bir zaferle yardım etsin. O, inananların imanlarını kat kat artırmaları için kalplerine huzur ve güven indirendir. Gökerin ve yerin orduları Allah'ındır. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. Bütün bunlar Allah'ın; inanan erkek ve kadınları, içlerinden ırmaklar akan, içinde temelli kalacakları cennetlere koyması, onların kötülüklerini örtmesi içindir. İşte bu, Allah katında büyük bir başarıdır." Bkz. Fetih, 48:1-5.

bu zeferle Allah'ın inayetiyle Hz. Peygamber'in önceki veya sonraki tüm kusurlarının afolunacağını bildirdiğine dikkat çekiyor.³⁴⁰

Ahmed Cevdet Paşa, Hz. Peygamber'in bin beş yüz kişi ile birlikte umre yapmak amacıyla Mekke'ye gitmek için yola çıktığını, amaçlarının savaşmak olmadığı için yanlarına kılıç dışında hiçbir savaş aleti almadıklarını söylemiştir. Kureyş'in Müslümanların umre yapmalarına engel olmaları ihtimali ile Hz. Peygamber'in Ğıfar, Müzeyne ve Cüheyne gibi kabilelerini destek için umre yapmaya çağırdığını söylemiştir. Fakat bu kabilelerin Hz. Peygamber ile birlikte gitmeye çekindiklerini belirtmiştir. Cevdet Paşa, Hz. Peygamber'in Mekke'ye casus gönderdiğinden ve casusdan gelen bilgi ile Hz. Peygamber'in Mekke'ye geleceğini öğrenen Kureyşlilerin civar kabilelerden saldırı için destek istediğinden bahsetmiştir. Cevdet Paşa, Kureyşlilerin gönderdiği Hâlid b. Velîd komutasındaki düşmanları duyunca Hz. Peygamber'in Mekke'ye doğru gitmek istediğini söylemiştir. Fakat Hz. Peygamber'in devesi Kasva'nın ilahi bir şekilde durduğunu, Hz. Peygamber'in bu durumda devenin kendiliğinden durmadığını, Hz. Peygamber: "Allah'u Teala hazretleri, eshab-ı Fil'i Mekke'ye girmekten men ettiği gibi bize de bu hal ve heyât ile girmeye ruhsat vermedi." diyerek devenin durmasının bir sebebi olduğunu söylemiştir. Cevdet Paşa, Mekke'ye gidilmemesinin çok doğru bir karar olduğunu ifade etmiştir. Çünkü Müslümanların savaş hazırlıklarının olmadığını, Kureyşlilerin ise çarpışmaya hazır olduklarını, bir de Mekke'de baskı görmemek için Müslüman olduklarını gizleyen insanlar olduğundan dolayı bu kişilerin savaş durumunda kimliklerinin ortaya çıkabilineceğini söylemiştir.

Cevdet Paşa, Müslümanların Hudeybiye'de konakladıklarını, susuz kaldıklarında Hz. Peygamber'in su kalmamış olan kuyuya bir ok attığını ve ardından herkesin bu kuyudan su içtiğini ifade etmiştir. Hz. Peygamber'in Mekke'ye savaşmak için gitmediklerini bildirmesi için Hıraş b. Ümeyye'yi gönderdiğini, Hıraş'ın ise Kureyşlilerden canını zor kurtardığını söylemiştir. Hz. Peygamber'in daha sonra Hz. Ömer'i elçi olarak göndermek istediğini, fakat Hz. Ömer'in kendisi Mekke'de himaye edecek kimsenin bulunmadığını söylemesi üzerine Hz.

³⁴⁰ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/314-315.

Peygamber'in Hz. Osman'ı elçi olarak Mekke'ye gönderdiğini söylemiştir. Mekkelilerin Hz. Osmanın dilediği kadar Kâbe'yi tavaf edebileceğini söylediklerini, ancak Hz. Osman'ın Resul-u Ekrem tavaf etmedikçe ben edemem." dediğini belirtir. Hz. Osman'ın bu söylemden sonra göz hapsinde tutulduğunu belirtir.

Cevdet Paşa, Huzaâ Kabilesi'nden Büdeyl b. Verkâ'nın Hz. Peygamber'e Kureyşlilerin savaş hazırlığına girdiğini söylediğini belirtir. Bunun üzerine Hz. Peygamber'in savaşmak gibi bir amacının olmadığını öğrenen Büdeyl'in kendi isteği ile elçi olarak Mekke'ye gittiğini ifade etmiştir. Ancak Kureyşlilerin Hz. Peygamber'in teklifini kabul etmediklerini, Kureşlilerden Urve b. Mes'ud'un Hz. Peygamber'in yanına konuşmak için geldiğini ve Hz. Peygamber'in savaşmak gibi bir niyeti varsa onları çok kolay yenebileceklerini ifade ettiğini belirtmiştir. Urve'nin gördüklerini Kureyş'e anlattığını, Arap kabilelerinden Ehâbiş'nin reisi Huleys'in Kâbe'ye ibadet için geleni geri çevirenlerle anlaşamayacaklarını ifade etmesi üzerine, Kureyş'in mecburen Suheyl b. Amr'ı Müslümanlara elçi olarak gönderdiğini söylemiştir. Süheyl'in Hz. Peygamber ile görüşerek barış imzaladıklarını söylemiştir. Antlaşmaya göre uzun süreli barışın olmasına, Müslümanların bu sene değil ancak seneye Kâbe'ye girebileceklerine, Mekkelilerden birisi Medine'ye giderse kabul edilmeyeceğine ama Medinelilerden birisi Mekke'ye gelirse kabul edilebileceğine karar verildiğini söylemiştir. Cevdet Paşa, bu antlaşmadan sonra Mekkelilerin rahat bir şekilde Medine'deki Müslümanların yanlarına geldiğini, bu sebeple de İslam'ı daha yakından tanıyarak birçok kişinin Müslüman olduğunu ifade etmiştir.

Cevdet Paşa, ashabın Hudeybiye Antlaşması'na çok üzüldüğünü, sonuçlarının güzel olabileceğini hiç düşünmediklerini, hatta Hz. Ömer'in sert çıkışlarının olduğunu söylemiştir.³⁴¹ Hudeybiye Antlaşması imzalanırken Müslümanların Hz. Osman'ın katledildiğine dair bir duyum almaları üzerine Hz. Peygamber'in artık savaşmadan geri dönülmeyeceğini ifade ettiğini belirtir. Hz. Peygamber'in oradaki Müslümanların tamamından³⁴² Rıdvan Biatı aldığını, Hz. Osman'ın gelmesiyle

³⁴¹ Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/165-172.

³⁴² Cevdet Paşa, Ceda b. Kays'ın bu sırada sakladığını ve biat etmediğini belirtmiştir. Bkz. *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/172

gerçeğin ortaya çıktığını ve Hz. Peygamber'in Medine'ye geri döndüğünü belirtmiştir.³⁴³

Cevdet Paşa, Hudeybiye Antlaşması'ndan sonra Mekkeli Ebû Basîr'in Müslüman olduğunu, ancak antlaşma sebebiyle Medine'ye alınmadığı için "İss" isminde bir yere yerleştiğini söylemiştir. Daha sonra Mekke'den Müslüman olarak gelenlerin hepsinin oraya yerleştiğini, sayılarının üç yüze ulaştığını, bu kişilerin Kureys'in ticaret yollarını tehdit etmesinden sonra Kureyslilerin teklifi üzerine Hudeybiye Antlaşması'ndaki ilgili maddenin Hz. Peygamber ile konuşularak iptal edildiğini söylemiştir.³⁴⁴

Her iki müellifimiz de İslam'ın ilerleyişinde önemli bir yere sahip olan Hudeybiye Antlaşması'nı ele almışlardır. Şiblî, Hudeybiye Antlaşması'nı ayetlerle destekleyerek açıklamıştır. Şiblî'nin konuyu anlatırken gerekli gördüğü yerlerde ve tartışılan bazı konularda kendi yorum ve görüşünü aktarmış olduğu görülmüştür. Şiblî, Hz. Peygamber'n ümmî olması sebebiyle tartışılan konuda birden fazla rivayete yer vermiştir. Cevdet Paşa, konuyu anlatırken Kur'an ayetlerinden destek almamış, farklı rivayetlere yer vermemiş ve çoğunlukla konuyu kendi yorumlarına yer vermeden anlatmıştır. Müelliflerimiz Hz. Peygamber'in sadece umre yapmak amacı ile Medine'den Mekke'ye gitmek için yola çıktığını söylemişlerdir. Hz. Peygamber'in Hudeybiye'de Mekke'ye Hz. Osman'ı elçi olarak gönderdiğini, ancak Hz. Osman'dan bir süre haber alınamayınca Rıdvan Baiatı'nın alındığını belirtmişlerdir. Kureys'in bu sene Hz. Peygamber'in umre yapması izin vermediklerini ve aralarında bir antlaşma imzalandığını söylemişlerdir. Genel olarak konunun aynı görüşlerle anlatıldığı görülmüşse de müelliflerin görüşleri arasında bazı farklılıklar da vardır. Bu farklılıklar şunlardır: Şiblî, umre için gidenlerin sayısının bin dört yüz kişi olduğunu söylerken; Cevdet Paşa, bin beş yüz kişi³⁴⁵ olduklarını söylemiştir. Cevdet Paşa, Hz. Peygamber'in umre yapmak için giderlerken diğer Müslüman kabilelerden destek istediğini, ancak o kabilelerin bu

³⁴³ Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/172-174.

³⁴⁴ Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/175-176.

³⁴⁵ Son dönem İslam tarihçilerinden İbrahim Sarıçam da Cevdet Paşa ile aynı görüşte olup, Mekke'ye umre yapmak için yola çıkanların 1500 kişi civarında olduğunu söylemiştir. Bkz. *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, s.196

desteği vermediğini söylemiştir. Ayrıca Arap kabilelerinden Ehâbiş'nin reisi Huleys'in Kâbe'ye ibadet için geleni geri çevirenlerle anlaşamayacaklarını³⁴⁶ söylemesi üzerine Kureyş'in mecburen Müslümanlara elçi gönderdiğini söylemiş, Rıdvan Biatı'nda Ceda b. Kays'ın saklanarak biat etmediği bilgisini vermiştir. Şiblî ise Hz. Peygamber'in umre için giderken diğer kabilelerden destek istediğinden hiç bahsetmemiş, Hudeybiye Antlaşması'nda Kureyş'i anlaşmaya götüren sebebini açıklamamış, Rıdvan Biatı'nda biat etmeyen bir kimseden bahsetmemiştir. Ayrıca Şiblî, Büdeyl b. Verkâ'nın Kureyş ile konuşmak için Hırâş b. Ümmeye ve Hz. Osman'dan daha önce gittiğini söylerken; Cevdet Paşa, Büdeyl b. Verkâ'nın Hırâş b. Ümmeye ve Hz. Osman'dan sonra Kureyşliler ile konuşmaya gittiği bilgisini vermiştir.

3.2.9. Mekke'nin Fethi

Mevlânâ Şiblî, hicretin sekizinci senesinin Ramazan ayında Kureyşlilerin Hudeybiye Antlaşması'nı bozduklarını söylemiştir. Şiblî, Mekke'nin fethi öncesi Kureyşlilerin Hudeybiye Antlaşması'nı bozmaları ile ilgili kısaca şu bilgileri vermiştir: Kureyşliler Bekroğulları ile anlaşmıştı, onlarla bir olup gece vakti Hudeybiye Antlaşması çerçevesinde Müslümanlar ile anlaşan Huzaâ Kabilesi'ne saldırdılar ve bu Hudeybiye Antlaşması'nın ihlali anlamına geliyordu.

Bu durumu öğrenen Hz. Peygamber hemen Kureyş'e birisini göndererek üç telifte bulundu. Bu teklifler:

1. Kureyş ya ölenlerin diyetini ödeyecek,
2. Ya da Bekroğulları ile anlaşmalarını bitirecek,
3. Ya da Hudeybiye Antlaşmasına son verilecek.

Kureyş bu tekliflerden üçüncüyü kabul etti, ancak daha sonra pişman oldular. Ebû Süfyân tekrar antlaşmayı sağlamak için çok uğraştı.

Şiblî, antlaşmanın bozulmasının ardından Hz. Peygamber'in kendi ordusu ve müttefik kabileler ile birlikte Mekke'ye harekât için hazırlıklara başladığını, hazırlıkların ardından on binden fazla kişi ile birlikte Mekke'ye doğru yola

³⁴⁶ Cevdet Paşa, *Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/170.

çıkıldığını söylemiştir. Müslümanların Hz. Peygamber'in emri ile her bir askerî kitanın ayrıca ateş yaktığını söylemiştir. Ardından Ebû Süfyân'ın Hz. Peygamber'in yanına gelerek konuştuğunu, ardından Buharî'nin rivayetine göre Müslüman olduğunu söylemiştir. Ancak farklı rivayetlere yer vererek Ebû Süfyân'ın bir tek Allah'a iman ettiğini söylediğini, fakat tarihçilerin görüşüne göre Hz. Muhammed'in Peygamber olduğundan bu sırada şüphe duyduğunu, ama daha sonra bu şüphesinin gittiğini söylemiştir. Müslümanların Mekke'ye girildiğinde Ebû Süfyân'ın yanına gidenlere bir zarar verilmeyeceğinin bildirildiğini, ancak müşriklerden bazılarının Hâlid b. Velîd'e saldırmaları sebebiyle on üç kişinin öldürüldüğünü ifade etmiştir.³⁴⁷

Şiblî, Hz. Peygamber'in "Hak geldi, batıl yok oldu."³⁴⁸ ayetini okuyarak Kâbe'nin içerisindeki putları³⁴⁹ yere düşürdüğünü, Mekke'de genel bir af ilan edilerek herkesin serbest bırakıldığını,³⁵⁰ putların temizlenmesinden sonra Kâbe'nin anahtarının ailesinin eski görevi sebebiyle Hz. Osman'a verildiğini belirtmiştir.³⁵¹

Ahmed Cevdet Paşa, Hudeybiye Antlaşması'ndan sonra Kureyş'ten bazılarının Bekroğullarıyla birlikte Huzâa Kabilesi'nden on üç kişiyi öldürerek Hudeybiye Antlaşması'nı bozduklarını söylemiştir. Bu sebeple Hz. Peygamber'in Kureyş'e: "Ya Huzaâ'dan maktûl olan adamların diyetlerini veriniz, yahud Benî Bekr'i himayeden vazgeçiniz." diye haber gönderdiğini belirtmiştir. Bunun üzerine Kureyş'in ikisini de kabul etmeyip antlaşmayı bozduğunu bildirdiğini söylemiştir. Fakat daha sonra bundan pişman olduklarını, Ebû Süfyân'ın antlaşmayı sağlamak için tekrar Medine'ye geldiğini, ancak Müslümanları ikna edemediğini bildirmiştir.³⁵²

Cevdet Paşa, Hz. Peygamber'in bu olaydan sonra hemen savaş hazırlığına başladığını,³⁵³ Hz. Peygamber'in civar kabilelerden de destek istediğini

³⁴⁷ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/343-345.

³⁴⁸ İsrâ, 17: 81.

³⁴⁹ Şiblî, O dönemde Kâbe'nin içerisinde 360 put olduğunu söylemiştir. Bkz. *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/346.

³⁵⁰ Şiblî, Mekke'nin fethinden sonra on İslam düşmanının affedilmeyip idama mahkûm edildiğini belirtmiştir. Bkz. *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/349.

³⁵¹ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/346.

³⁵² Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/191-192.

³⁵³ Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/194.

söylemiştir.³⁵⁴ Hicretin sekizinci yılının Ramazan ayında Hz. Peygamber'in on bin kişilik bir orduyla Mekke'ye doğru yola çıktığını, ileride katılanlar ile birlikte sayının on iki bin kişi olduğunu,³⁵⁵ Mekke'nin yakınına ulaşan Müslümanların Hz. Peygamber'in emri ile on bin ateş yakarak Kureyş'in geldiklerini anlamalarını sağladıklarını, Kureyş'in ise bunu görünce hayrete düştüğünü söylemiştir. Ebû Süfyân'ın Hz. Peygamber'in yanına geldiğini, Allah'ın bir olduğunu kabul edip Hz. Muhammed'in ise peygamber olduğunu başta kabul etmediğini, ancak Hz. Ömer'in korkusundan kabul ettiğini söylediğini ifade etmiştir. Ardından Hz. Peygamber'in Ebû Süfyân'ın hanesine, Kâbe'ye, kendi evine veya Hakîm b. Hizam'ın hanesine girenlerin güvende olacağını, teslim olanlara zarar verilmeyeceğini söylediğini belirtmiştir. Ebû Süfyân'ın konuşulanları gelip Mekke halkına bildirdiğini ve bunun akabinde Mekke'deki bazılarının Ebû Süfyân Müslüman oldu diye İslam'a girdiklerini, bazılarının Hz. Peygamber'in güvence verdiği yerlere girdiklerini, bazılarının ise silah kuşandıklarını bildirmiştir.³⁵⁶ Hz. Peygamber'in Mekke'yi fethettikten sonra herkesin serbest olduğunu söylendiğini, sadece birkaç kişinin idam edileceğinin³⁵⁷ duyurulduğunu söylemiştir.³⁵⁸

Cevdet Paşa, Mekke'nin fethedilmesinden sonra Kâbe'de bulunan üç yüz altmış putun atıldığını, Kâbe'nin anahtarının Hz. Osman'a verildiğini ifade etmiştir. İdam cezası verilenlerin bir kısmının biat etmeleri sebebiyle affedildiğini, bir kısmının kaçtığını, diğer bir kısmının ise bazı sahabe ile karşılaştıklarında öldürüldüğünü³⁵⁹ belirtmiştir.³⁶⁰

³⁵⁴ Cevdet Paşa, Hz. Peygamber'in Gıfâr, Eslam, Süleym, Eşca, Müzeyne ve Cuheyne kabilelerinden destek istediğini söylemiştir. Bkz. *Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/195

³⁵⁵ Cevdet Paşa, *Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/195-196.

³⁵⁶ Cevdet Paşa, Süheyl b. Amr, İkrime b. Ebû Cehil ve Safvân b. Ümeyye'nin Bekroğulları ve Hârisoğulları'ndan asker topladıklarını söylemiştir. Bkz. *Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/200.

³⁵⁷ Cevdet Paşa, idam edilecek olan kişilerin: "İkrime b. Ebi Cehil, Safvân b. Ümeyye, Abdullah b. Sa'd, Abdullah b. Ez-Zeb'ariyye, Abdu'l-Uzza b. Hatal Huveyris b. Nukayd, Makis b. Sababe, Vahşi ve Ebû Süfyân'ın hanımını Hind" olduğunu belirtmiştir. Bkz. *Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/201.

³⁵⁸ Cevdet Paşa, *Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/197-201.

³⁵⁹ Cevdet Paşa, İbn-i Hatal, İbn-i Nukayd ve İbn-i Sababe'nin bazı sahabe ile karşılaşınca öldürüldüğünü söylemiştir. Bkz. *Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/202; Cevdet Paşa, Hind ve Vahşi'nin biat ettikleri için affediğini söylemiştir. Bkz. *Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/207; Cevdet Paşa, İbn-i Ebû Cehil ve İbn-i Ümeyye'nin firar ettiğini söylemiştir. Bkz. *Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/204-205.

³⁶⁰ Cevdet Paşa, *Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/203-206.

Her iki müellifimiz tarafından da Mekke'nin fethi ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Şiblî, konuyu ayet ve hadisler ile destekleyerek, farklı rivayetlere yer vererek anlatmıştır. Cevdet Paşa, konuyu hadislerle destekleyerek açıklamış, farklı rivayetlere yer vermiştir. Müelliflerimizin genel olarak konuyu aynı görüş çerçevesinde anlattıkları görülmüştür. Müelliflerimiz Kureyşlilerin Hudeybiye Antlaşması'nın bozduklarını, bu sebeple de Hz. Peygamber'in Mekke'nin fethine karar verdiklerini söylemişlerdir. Ebû Süfyân'ın antlaşmayı bozduğuna çok pişman olduğunu belirtmişlerdir. Fetihden hemen önce Ebû Süfyân'ın Allah'ın birliğine inandığını ancak Hz. Muhammed'in peygamberliğine o zaman inanmadığı bilgisine yer vermişlerdir. Ayrıca teslim olanlara zarar vermeden Mekke'nin fethedildiğine dikkat çekmişlerdir. Müelliflerimiz görüşleri arasında bazı farklılıklar da tespit edilmiştir. Bu farklılıklar şunlardır: Şiblî, Ebû Süfyân'ın Mekke'nin fethiyle Allah'a inandığını ancak başta Hz. Muhammed'in peygamber olduğuna inanmadığını, sonradan tam anlamıyla Müslüman olduğunu, Mekkeli müşriklerin Ebû Süfyân'ın yanına giderlerse güvende olacaklarının söylendiğini belirtmiştir. Cevdet Paşa, Ebû Süfyân'ın Müslüman olduğunu, ancak Hz. Ömer'in korkusundan dolayı Hz. Muhammed'in peygamber olduğuna inandığını söylediğini belirtmiştir. Hz. Peygamber'in Mekkelilerin Ebû Süfyân'ın hanesine, Kâbe'ye, kendi evine veya Hakîm b. Hızam'ın hanesine girenlerin güvende olacağını, teslim olanlara zarar verilmeyeceğini söylediğini belirtmiş, Mekke'deki bazı müşriklerin çeşitli sebeplerden dolayı idam edildiği bilgisini vermiştir.

3.2.10. Huneyn-Evtas Gazveleri ve Taîf Kuşatması

Mevlânâ Şiblî, Huneyn'in Mekke ve Taîf arasında bulunan bir vadi olduğunu ve diğer bir isminin de "Evtas" olduğunu söyleyerek konuya giriş yapmıştır. Şiblî, Mekke'nin fethinden sonra Arap kabilelerin çoğunlukla İslam'ı seçmiş olmasına rağmen Hevâzin ve Sakîf kabilelerin tam ters bir davranış edinip, İslam'a daha fazla hırs beslediklerini söylemiştir. Bu sebeple de Havâzin ve Sakîf kabilelerin birleşerek Müslümanlara saldırmak üzere kadın ve çocuklarında içince bulunduğu büyük bir ordu hazırladıklarını belirtmiştir.³⁶¹ Hz. Peygamber'in bu durumu öğrendikten

³⁶¹ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/353.

sonra ordu hazırlamak için borçlar aldığını ve on iki bin kişilik bir ordu ile hicretin sekizinci yılının Şevvâl ayında Müslümanların düşmanlar ile karşı karşıya geldiğini ifade etmiştir. Müslümanların sayı olarak çok olmasının onlarda bir gurur hissini oluşmasına ve gazve sırasında geri çekilmelerine sebep olduğunu belirtmiştir.³⁶² Şiblî, Müslümanların kendilerinden çok emin olmaları, yeni Müslüman olan gençlerin gurur sebebiyle zırh giymemeleri, orduda iki bin kişinin müşriğin olması, Hevâzinlilerin çok iyi ok atması ve Hevâzin'in daha iyi yerde konumlanması gibi sebeplerden dolayı Müslümanların geri çekildiğini söylemiştir. Ancak Hz. Peygamber'in geri çekilmemesi ve sahabeye motive edici bir konuşma yapmasından sonra Müslümanların tekrar geri geldiklerini ve müşrikleri darmadağın ederek yetmiş kişiyi öldürdüklerini belirtmiştir.³⁶³

Ahmed Cevdet Paşa, Mekke'nin fethinden sonra İslam'ın giderek daha hızlı yayıldığını, ancak Hevâzin Kabilesi'nin ters bir durum göstererek İslam'a daha da düşman olduklarını ifade etmiştir. Bu sebeple Sakîf, Sa'doğulları, Bekroğulları ve Ceşmoğulları gibi kabilelerinde içinde bulunduğu yirmi bin kişilik büyük bir ordunun hazırlandığını, bu kabilelerin Huneyn'de toplandıklarını ifade etmiştir. Bu durumu haber olan Hz. Peygamber'in de ihtiyaçlarını borç alarak karşıladığı on iki bin kişilik bir ordu hazırladığını, orduda bulunan seksen kişinin müşrik olduğunu söylemiştir. Ayrıca ordudaki Müslümanların gurura kapılarak İslam ordusunun hiçbir zaman azınlıktan dolayı mağlup olmayacağını düşünerek kibirli bir şekilde savaşa girdiklerini belirtmiştir. Cevdet Paşa, Hevâzin'in ordusunun kadınlar ve çocukları ile hep birlikte hücum yaptıklarını, Müslümanların ise onlardan korkarak geri çekildiğini, Hz. Peygamber'in savaş ortasında birkaç kişi ile yalnız kaldığını söylemiştir. Fakat Hz. Peygamber'in motive edici konuşmasından sonra herkesin tekrar savaş alanına gelerek düşmanı mağlup ettiğini, savaş sırasında Hz. Peygamber'in yerden bir avuç toprak alarak düşmana üflediğini, bu sırada meleklerin

³⁶² Şiblî burada Tevbe Sûresi 25-26. ayetlerinin bu konudan bahsettiğini söylemiştir. Bkz. *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/354. "Andolsun, Allah birçok yerde ve Huneyn Savaşı gününde size yardım etmiştir. Hani, çokluğunuz size kendinizi beğendirmiş, fakat (bu çokluk) size hiçbir yarar sağlamamış, yeryüzü bütün genişliğine rağmen size dar gelmişti. Nihayet (bozularak) gerisin geriye dönüp kaçıştınız. Sonra Allah, Resûl'ü ile müminler üzerine sekînetini (sükûnet ve huzur duygusu) indirdi, sizin görmediğiniz ordular (melekler) indirdi de kâfirlere azap etti. İşte bu, o kâfirlerin cezasıdır." Bkz. Tevbe, 9: 25-26.

³⁶³ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/355-356.

gelerek Müslümanlara yardım ettiğini ifade etmiştir. Bu gazvenin sonunda Müslümanlardan dört kişinin şehit olduğunu, düşmanlardan ise yetmiş kişinin öldürüldüğünü ve birçok ganimetin elde edildiğini söylemiştir.³⁶⁴

Her iki müellifimiz de Huneyn Gazvesi'nden bahsetmişlerdir. Şiblî'nin konuyu ayetlerle destekleyerek açıkladığı görülmüştür. Cevdet Paşa, konuyu anlatırken ayetlere başvurmamıştır. Müelliflerimiz arasında bazı görüş farklılıkları vardır. Bu farklılıklar şunlardır: Şiblî, Hevâzin Kabilesi'nin ordusundaki kişi sayısının Müslümanların on iki bin kişilik ordusundan daha az olduğunu, düşman saflarındaki kabilelerin Hevâzin ve Sakîf kabileleri³⁶⁵ olduklarını belirtmiştir. Gazvenin Hz. Peygamber'in motive edici konuşmasından sonra Müslümanların kendilerini toparlayarak kazanıldığına dikkat çekmiştir. Cevdet Paşa ise Hevâzin'in ordusunun yirmi bin kişiden, Müslümanların ordusunun ise on iki bin kişiden oluştuğunu söylemiştir. Müslümanların; Hevâzin, Sakîf, Sa'doğulları, Bekroğulları ve Ceşmoğulları kabilelerinde içinde bulunduğu bir düşman ordusu ile karşılaştığını ifade etmiştir. Hevâzin Gazvesi'nin kazanılma sebebini Hz. Peygamber'in motive edici konuşmasının yanında, gazve sırasında meleklerin Müslümanlara ilahi bir şekilde yardım etmesi olduğunu söylemiştir. Ayrıca müelliflerimiz arasında Müslüman ordusundaki müşrik sayısında çok büyük bir farklılık olduğunu görüyoruz. Şiblî, Müslüman ordunun içerisinde iki bin müşriğin gizlendiğini söylerken; Cevdet Paşa ise bu münafıkların seksen kişi olduklarını söylemiştir.

Şiblî, Huneyn'den kaçan müşriklerin tekrar Evtâs ve Taîf'te toplandığını, Düreyd b. Sımme'nin Müslümanlarla savaşmak için Evtâs'a geldiğini, Hz. Peygamber'in ise oraya Âmir b. Eş'arî'yi görevlendirdiğini söylemiştir. Âmir'in Düreyd'in oğlu tarafından öldürülmesi üzerine, onun yerine Ebû Mûsâ Eş'arî'nin geçtiğini ve hücumun ardından müşriklerden birçok kişinin esir alındığını ifade etmiştir. Esirler arasında Hz. Peygamber'in sütkardeşi Şeyma'nın da olduğunu, Hz.

³⁶⁴ Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/209-211.

³⁶⁵ Son dönem İslam tarihçilerinden İbrahim Sarıçam da Şiblî ile aynı görüşte olup, Müslümanları karşı karşıya kaldıkları kabilelerin Hevâzin ve Sakîf kabileleri olduğunu söylemiştir. Bkz. *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, s.214.

Peygamber'in Şeyma'yı görünce hüzünlendiğini ve Şeyma'yı bir miktar ikramla kavmine dönmesi için gönderdiğini ifade etmiştir.³⁶⁶

Ahmed Cevdet Paşa, Huneyn'de Hevâzin ordusunun perişan olmasından sonra oradan kaçanların bir kısmının Evtas'da toplandığını, Müslümanlardan Ebû Âmir'in bir grup askerle oraya gelip savaşınca şehit olduğunu söylemiştir. Âmir'in yerine Ebû Mûsâ Eş'arî'nin geçerek gazveyi kazandığını, birçok esir ve ganimet malı ile geri dönüldüğünü belirtmiştir. Cevdet Paşa, bu esirler arasında Hz. Peygamber'in sütkardeşi Şeyma'nın da olduğunu, Hz. Peygamber'in Şeyma'yı görünce gözlerinden yaşlar geldiğini ve Şeyma'yı yanına bir şeyler vererek kavminin yanına gönderdiğini ifade etmiştir.³⁶⁷

Her iki müellifimiz de Evtas olayını genel olarak aynı ele almışlardır. Müelliflerimizin görüşleri arasında herhangi bir farklılık görülmemiştir.

Şiblî, Taîf halkının Huneyn'de mağlup olanların Taîf'te toplanarak bir kez daha Müslümanlara hücum hazırlığına giriştiklerini, bu durumda da Hz. Peygamber'in Hâlid b. Velîd komutanlığında bir ordu göndererek Taîf'i kuşatma altına aldığını söylemiştir. Kuşatmanın yirmi gün devam etmesinin ardından Sakîf Kabilesi'nin Müslümanlara zarar verme gücünün kalmadığı düşünülerek kuşatmaya son verildiğini anlatmıştır.³⁶⁸

Cevdet Paşa, Huneyn'den kurtulanların Taîf'te toplanarak tekrar saldırı planlamaları üzerine Hz. Peygamber'in Taîf'e Hâlid b. Velîd'i gönderdiğini söylemiştir. Taîf'lilerin kuşatmaya rağmen çok direniş gösterdiklerini, Müslümanların üzerine çekirge sürüsüne benzer bir şekilde oklar attıklarını ifade etmiştir. Bu oklar sebebiyle Müslümanlardan on iki kişinin şehit olduğunu, birçok kişinin de yaralandığını belirtmiştir. Cevdet Paşa, on sekiz gün süren kuşatmaya rağmen teslim alınamayan Taîf kuşatmansın mecburen kaldırıldığını ve buradan hiçbir ganimet elde edilemediğini söylemiştir.³⁶⁹

³⁶⁶ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/356-357.

³⁶⁷ Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/213.

³⁶⁸ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/357.

³⁶⁹ Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/213-214.

Her iki müellifimiz de Taîf kuşatmasından bahsetmişlerdir. Şiblî'nin konuyu hadislerle destekleyerek açıkladığı görülmüştür. Müelliflerimiz arasındaki bazı görüş farklılıkları şunlardır: Şiblî, kuşatmanın yirmi gün sürdüğünü, yirmi gün süren kuşatmaya rağmen şehrin düşmemesi üzerine Taîflilerin Müslümanlara zarar verecek gücünün bulunmadığı gerekçesiyle kuşatmanın kaldırıldığını ifade etmiştir. Bu kuşatmada şehit olan Müslümanlardan bahsetmemiştir.³⁷⁰ Cevdet Paşa ise kuşatmanın on sekiz gün sürdüğünü, kuşatmanın Müslümanların yoğun ok atışına dayanamadığından dolayı bitirildiğini ifade etmiştir. Bu kuşatma sonunda on iki kişinin şehit olduğunu belirtmiştir.

3.3. Yahudilerle İlişkiler

Hz. Peygamber'in hicret ettiği Medine'de Araplar dışında Kaynukaoğulları, Nadîroğulları ve Kurayzaoğulları gibi Yahudi kabileleri de bulunuyordu. Bunlar Evs ve Hazrec arasında süre gelen düşmanlıkları kışkırtmak suretiyle, onların güçlerini kaybetmelerini temin etmişlerdi. Böylece Medine'ye hem siyasî hem de iktisadi hayata sahip olmuşlardı. Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinin ardından Evs ve Hazrec, sonrasında da Ensar ve Muhâcir arasında kardeşlik tesis etmiş, bu şekilde şehirde Arapları birleştirerek Yahudiler karşısında güçlü duruma getirmiştir. Dolayısıyla Medineli Yahudiler şehirdeki İslam davetinden çok rahatsız olmuşlardır. Medineli Yahudiler her şeyden önce kendilerinden olmayan bir peygamberin varlığına tahammül edememişlerdir. Çünkü onlar, Allah'ın peygamberliği sadece İsrâiloğulları'na has kıldığını iddia ediyorlardı. Onlara göre Hz. Muhammed İsrâiloğulları'ndan değildi, bu sebeple onun peygamber olarak gönderilmesi asla kabul edilemezdi.³⁷¹

Yahudilerin birçok kötü âdeti vardır. Borçlar ve faizler sebebiyle eline düşen halka zülüm yapmışlardır. İslamiyet Medine'ye geldiği zaman Yahudiler yeni din yüzünden güçleri kaybedeceklerini düşünmüşlerdir. Gerçektende öyle olmuştur. İşte bu gibi sebeplerden dolayı Yahudiler İslamiyet'e kin beslemişler, Müslümanlara hakaret etmişler, fakat Müslümanlar sabretmişlerdir. Yahudiler her fırsatta İslâmiyeti

³⁷⁰ Son dönem İslam tarihçilerinden İbrahim Sarıçam da Şiblî ile aynı görüşte olup, şehit olanların 14 kişi olduğunu belirtmiştir. Bkz. *Hiz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, s.217.

³⁷¹ Apak, *Anahatlarıyla İslam Tarihi (1): Hiz. Muhammed Dönemi*, s.320-321.

ve Müslümanları küçük düşürmeye gayret etmişlerdir. İslam'ın kuvvetini kırmak için Evs ve Hazrec kabilelerin aralarını açmaya çalışmışlardır. Her geçen gün Yahudiler daha da tehlikeli bir hal almış, hatta Hz. Peygamber'in canı dahi tehlikede olmuştur.³⁷²

3.3.1. Kaynukaoğulları

Mevlânâ Şiblî, Bedir Gazvesi'nden sonra Yahudilerin, Müslümanların yükselişte olduğunu fark ettiklerini, bundan dolayı da antlaşmayı bozarak Müslümanlarla bir savaşa karar verdiklerini bildirmiştir. Şiblî, Kaynukaoğulları'yla çıkacak olan savaşın diğer bir sebebinin de Müslüman bir hanımın Yahudilerden alışveriş yapmasının ardından hakarete uğradığını gören Müslümanın Yahudi'yi öldürmesi ve ardından da O Müslümanın Yahudiler tarafından öldürülmesi olduğunu belirtmiştir. Şiblî, bunun üzerine Hz. Peygamber'in: "Allah'tan korkun, yoksa müşriklerin Bedir'de uğradıkları hezimete sizde uğrasınız." dediğini, Yahudilerin ise cevap olarak: "Biz Kureyş değiliz, aramızda bir savaş olursa o zaman savaşın ne demek olduğunu bilirsiniz." diye cevap verdiklerini ifade etmiştir. Şiblî, burada Yahudilerin Müslüman kadına hakaret ederek antlaşmayı bozduklarını, bu sebeple de Hz. Peygamber'in savaşa karar verdiğini söylemiştir. Sonuç olarak hicretin ikinci yılının Şevval ayında Kaynukaoğulları'nın kalelerinin kuşatıldığını, daha sonra ise Abdullah b. Übey'in isteği üzerine bu Yahudilerin öldürülmeyip sürgün edildiğini söylemiştir.³⁷³

Ahmed Cevdet Paşa, Kaynukaoğulları'nın Müslümanlardan birisini öldürmeleri sebebiyle antlaşmayı bozduklarını söylemiştir. Bu sebeple de onların kalesinin kuşatıldığını, kuşatmanın hicretin ikinci senesinin Şevval ayından başlayarak on beş gün sürdüğünü söylemiştir. En sonunda ise kaledekilerin teslim olduklarını ve Abdullah b. Übey'in isteği üzerine öldürülmeyip Medine'den sürgün edildiklerini söylemiştir.³⁷⁴

Mevlânâ Şiblî ve Ahmed Cevdet Paşa'nın Kaynukaoğulları ile ilişkiler konusunda genel olarak aynı görüşlerde oldukları görülmüştür. Müelliflerimiz

³⁷² Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/277.

³⁷³ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/278.

³⁷⁴ Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/121-122.

Kaynukaoğulları'nın Müslümanlarla yaptıkları antlaşmaya uymamaları sebebiyle Medine'den çıkarıldıklarını söylemişlerdir. Ancak müelliflerimiz arasında bazı farklılıklar vardır. Bu farklılıklar şunlardır: Cevdet Paşa, ayrıntıya girmeden Kaynukaoğulları'ndan birisinin Müslüman birisini öldürmesi ile antlaşmayı bozduklarını, bu sebeple de Hz. Peygamber'in onların kalesini kuşattığını belirtmiştir. Kuşatmanın on beş gün sürdüğünü söylemiştir.³⁷⁵ Şiblî ise Yahudilerden birisinin Müslüman bir hanıma hakaret ettiğini, bunu gören bir Müslümanın o yahudiyi öldürdüğünü, bunun üzerine de Yahudilerin o Müslümanı katlederek antlaşmayı bozduklarını anlatırken, bu kuşatmanın kaç gün sürdüğü hakkında bilgi vermemiştir.

3.3.2. Nadîroğulları

Mevlânâ Şiblî, Amr b. Ümeyye'ye Âmir Kabilesi'nden birisini öldürmesi sebebiyle diyet verildiğini, diyetin bir kısmının da Nadîroğulları'na verildiğini, Nadîroğulları'nın bu diyeti kabul etmelerine rağmen Hz. Peygamber'e bir süikast planladıklarını ifade etmiştir. Nadîroğulları'ndan Amr b. Cihâş'ın taş atmak için Hz. Peygamber'in evinin üzerine çıktığını, ancak Hz. Peygamber'in bunu öğrenince Medine'ye döndüğünü belirtmiştir. Yine farklı zamanlarda Nadîroğulları'nın iki defa: "Hahamlarımızla konuşun, onlar Müslüman olmaya karar verirse hepimiz Müslüman olacağız." dediklerini, Hz. Peygamber'in bu teklifin birincisini Yahudilerin Müslümanlara karşı tutunduğu olumsuz davranışlar sebebiyle reddettiğini, ikinci tekliflerini kabul ederek yola çıktığında ise Nadîroğulları'nın suikast planı olduğunu öğrendiğini söylemiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber'in hicretin dördüncü yılının Rebîü'l-evvel ayında Nadîroğulları'nın etrafını kuşattığını söylemiştir. Nadîroğulları'nın ise münafıklardan olan Abdullah b. Übey'e güvenmeleri sebebiyle başta teslim olmadıklarını ve bunun üzerine kuşatmanın on beş gün sürdüğünü belirtmiştir. Şiblî, sonuç olarak Nadîroğulları'nın eşyalarını da yanlarına alarak Medine'den ayrılmalarına izin verildiğini, başları Sellâm b. Ebû

³⁷⁵ Son dönem İslam tarihçilerinden İbrahim Sarıçam da Cevdet Paşa ile aynı görüşte olup, Kaynukaoğulları'na yapılan kuşatmanın on beş gün sürdüğünü söylemiştir. Bkz. *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, s.224.

Hukayk, Kinâne b. Rabî, Huyay b. Ahtab'ın ise Hayber'e göç ettiklerini ve orada çok itibar gördüklerini söylemiştir.³⁷⁶

Ahmed Cevdet Paşa, Nadîroğulları'nın Hz. Peygamber ile anlaştığını, fakat Uhud Gazvesi'nden sonra Yahudilerin fikirlerinin değişerek Hz. Peygamber'e süikastlar planladıklarını ifade etmiştir. Bu planları Cebrâil'in Hz. Peygamber'e bildirdiğini, Hz. Peygamber'in hicretin dördüncü yılının Rebû'l-evvel ayında Nadîroğulları'na Medine'yi terk etmeleri için on gün süre verdiğini söylemiştir. Fakat Nadîroğulları'nın Abdullah b. Übey gibi bazı münafıklardan destek alma sözlerinden dolayı bunu kabul etmediklerini, bu sebeple Müslümanlar tarafından Nadîroğulları'nın etrafının altı gün kuşatıldığını söylemiştir. Sonuçta Nadîroğulları'nın eşyalarını da yanlarına alarak Medine'den ayrıldığını, bazılarının Şam'a, bazılarının ise Hayber'e gittiklerini söylemiştir.³⁷⁷

Müelliflerimizin konuyu hadislerle destekleyerek anlattıkları görülmüştür. Müelliflerimiz Nadîroğulları'nın Hz. Peygamber'e suikat planladıklarını, bunun üzerine Medine'den çıkarıldıklarını belirtmişlerdir. Her iki müellifimiz de konuyu genel olarak aynı görüş ile ele almış olsalar da müelliflerimiz arasında yine de bazı farklılıklar görülmüştür. Bu farklılıklar şunlardır: Şiblî, Nadîroğulları'nın Hz. Peygamber'e bir suikat planladıklarını söylemiş ve bu suikastın nasıl olacağına dair detayları aktarmıştır. Yaptıklarından dolayı Hz. Peygamber'in Nadîroğulları'nın kalelerinin etrafının kuşatıldığını ve kuşatmanın on beş gün sürdüğünü³⁷⁸ belirtmiştir. Cevdet Paşa, Nadîroğulları'nın Hz. Peygamber'e bir süikast planlandığını söylemiş ancak nasıl bir süikast planlandığı ile ilgili detay bilgi vermemiştir. Planlanan suikastı Cebrâil'in Hz. Peygamber'e haber verdiğini söylemiştir. Hz. Peygamber'in Nadîroğulları'nın yaptıkları şeylerden ötürü kalelerinin etrafının kuşatıldığını ve bu kuşatmanın altı gün sürdüğünü söylemiştir.

³⁷⁶ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/280-282.

³⁷⁷ Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/146-148.

³⁷⁸ Son dönem İslam tarihçilerinden İbrahim Sarıçam da Şiblî ile aynı görüşte olup, Nadîroğulları'na yapılan kuşatmanın on beş gün sürdüğünü söylemiştir. Bkz. *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, s.225.

3.3.3. Kurayzaoğulları

Mevlânâ Şiblî, Kurayzaoğulları'nın bir müddet Hz. Peygamber ile yaptıkları antlaşmaya sadık kaldıklarını, fakat Nadîroğulları'ndan Huyey b. Ahtab'ın onları Müslümanlara karşı durma konusunda ikna etmesinden sonra Müslümanlar ile açıktan açığa dövüşmeye başladıklarını belirtmiştir. Hz. Peygamber'in Hendek Gazvesi'nden sonra Müslümanların silahlarını bırakmadan Kurayzaoğulları'nın üzerine yürüdüğünü, Kurayzaoğulları'nın kalesinin etrafının bir müddet sarıldığını ifade etmiştir. Daha sonra ise Kurayzaoğulları'nın Sa'd b. Muaz'ın hakemliğini kabul ettiklerini söylemiştir. Sa'd b. Muaz'ın "Yahudiler arasından hısımlık edenler idam edilecek, kadınlar ve çocuklar esir olacak ve malları ganimet sayılacak." şeklinde hüküm verdiğini ve bu hükmü Tevrat'a göre verdiğini söylemiştir.³⁷⁹

Ahmed Cevdet Paşa, Hendek Gazvesi'nden döndükten kısa bir süre sonra Cebrâil tarafından bir ilahi mesaj olarak Kurayzaoğulları'nın üzerine gitme haberinin geldiğini, bunun üzerine Hz. Peygamber'in Kurayzaoğulları'nın üzerine gittiğini ve kuşatmada toplam üç bin kişinin bulunduğunu söylemiştir. Bu durumu gören Kurayzaoğulları'nın anlaşmayı bozduklarına pişman olduklarını, Kurayzaoğulları'nın, Nadîroğulları gibi şehirden eşyalarını alarak gitmek istediklerini, fakat Hz. Peygamber'in buna izin vermediğini ifade etmiştir. Bu sebeple Kurayzaoğulları Yahudilerinin her şartta teslim olmayı kabul ettiğini belirtmiştir. Cevdet Paşa, Abdullah b. Übey'in yine Yahudilerin serbest bırakılmasını teklif ettiğini, fakat Hz. Peygamber'in bu sefer bu teklifi kabul etmediğini ve Sa'd b. Muaz'ın hakemliğine gidilmesine karar verildiğini belirtmiştir. Sa'd b. Muaz'ın Yahudilerin anlaşmayı bozmaları ve Müslümanlara kötü davranmalarından sonra hakemliği bir fırsat olarak gördüğünü, intikam hırsıyla Kurayzaoğulları'nın erkeklerinin idam edilmesi, kadın ve çocukların esir sayılması ve mallarının ganimet sayılması şeklinde hüküm verdiğini belirtmiştir.³⁸⁰

Her iki müellifimiz de Kurayzaoğulları Yahudileri konusunu ele almışlardır. Şiblî'nin konuyu ayetlerle destekleyerek açıklamış olduğu görülmüştür. Müelliflerimiz arasında bir takım görüş farklılıkları vardır. Bu farklıklar şunlardır:

³⁷⁹ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/296-298.

³⁸⁰ Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/159-161.

Cevdet Paşa, Kurayzaoğulları'nın antlaşmayı bozmalarından ve Hz. Peygamber'e Cebrâil tarafından ilahi bir emir gelmesinden dolayı savaş kararı alındığını, Kurayzaoğulları'nın tıpkı Nadîroğulları gibi serbestçe şehirden gitmek için teklifte bulduklarını, ancak bu teklifin kabul edilmediğini söylemiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber'in Sa'd b. Muaz'ı hakem seçtiğini ve Sa'd b. Muaz'ın antlaşmayı bozmaları ve kendilerine nasihat etmeye gittiklerinde kötü muamelede bulunmalarında dolayı bu durumu bir fırsat bilerek intikam ruhuyla karar verdiği yorumunu yapmıştır.³⁸¹ Şiblî, Kurayzaoğulları'nın Müslümanlar ile yaptıkları antlaşmayı bozmaları sebebiyle Hz. Peygamber'in savaş kararı aldığını söylemiş, Cebrâil'in ilahi bir haber getirmesinden bahsetmemiştir. Hz. Peygamber'in hakem olarak seçtiği Sa'd'ın Tevrat'a göre hüküm verdiği söylemiştir. Burada Cevdet Paşa'nın Hz. Peygamber'in hakem olarak seçtiği Sa'd b. Muaz'ın intkam almak için böyle bir hüküm verdiği şeklindeki yorumuna katılmıyoruz. Müslümanların karşısındaki grubun Yahudiler olması sebebiyle Tevrat'a göre hüküm vermenin sonuçları ağır bile olsa normal bir durum olduğunu düşünüyoruz.

3.3.4. Hayber'in Fethi

Mevlânâ Şiblî, "Hayber" kelimesinin İbranice'de "kale" anlamına geldiğini belirterek konuya giriş yapmıştır. Şiblî, Hayber'in Arabistan'da ki Yahudiliğin başlangıcı olduğunu, Nadîroğulları'nın Medine'den çıkarılmasından sonra onların ileri gelenlerinin Hayber'e sığınarak Yahudileri kışkırttığını ifade etmiştir. Yahudilerin lideri olan Sellâm b. Ebî-Hukayk'ın Gatafân'a giderek oradaki komşu kabileleri İslam'a karşı kışkırttığını ve netice olarak büyük bir ordu hazırladığını söylemiştir. Bu durumu Hz. Peygamber'in öğrenmesi üzerine Abdullah b. Atîk'i onların üzerine göndererek Sellâm b. Ebî-Hukayk'ın öldürüldüğünü söylemiştir. Sellâm b. Ebî-Hukayk'ın ölmesinin ardından Yahudilerin başına Üseyr b. Zirâm'ın geçtiğini söylemiştir. Üseyr'in ise yine Müslümanlara saldırmak için bir ordu hazırladığını, bunun üzerine hicretin altıncı yılının son ayında ya da yedinci yılının

³⁸¹ Son dönem İslam tarihçilerinden olan Muhammed Hamidullah da Sa'd b. Muaz'ın Yahudilerin mukaddes kitabı olan Tevrat'ın mağlup düşmanları karşısında Yahudilere tanıdığı hakları aynen Müslümanlara tanıdığını belirtmiştir. Bkz. *Hz. Peygamber'in Savaşları*, s.210. Yine son dönem İslam tarihçilerinden İbrahim Sarıçam, bu konuda kaynaklarda hakemin Kur'an'a mı yoksa Tevrat'a mı göre karar verdiğine dair net bir bilgiye rastlanmadığını söylemiştir. Bkz. *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, s.228.

ilk ayında Hz. Peygamber'in Abdullah b. Revâha'yı barış antlaşması yapması için gönderdiğini belirtmiştir. Fakat Yahudilerin bu antlaşmayı başta kabul etmiş gibi görünselerde daha sonra Müslümanlara güvenmedikleri için bunu imzalamadıklarını, hatta kılıçların o anda çekilerek Yahudiler üzerine hücum edildiğini belirtmiştir.³⁸² Müslümanların Yahudi kalelerini tek tek zaptettiklerini, Hz. Peygamber'in fetih için sancağı Hz. Ali'ye verdiğini söylemiştir. Hz. Ali'ye "Müslümanlığı nezaket ve sükûnet ile teklif et." diye buyurduğunu, ancak Yahudilerin bunu kabul etmeyerek Hayber'in feth edildiğini belirtmiştir. Hz. Ali'nin büyük kahramanlık gösterdiğine de dikkat çekmiştir. Hayber'in fethinin sonucunda; doksan beş Yahudinin öldürüldüğünü, on beş Müslümanın ise şehit olduğunu belirtmiştir. Zaferin ardından Müslümanların Hayber arazisini de ele geçirdiklerini, daha sonra Yahudilerin yarı mahsülünü Müslümanlara vermek şartı ile araziyi kullanmalarına izin verildiğini belirtmiştir.³⁸³

Şiblî, Hayber'i fethinden sonra Hayber reisinin kızı olan Sayiyye'nin babası ve kocasının öldürüldüğünü, bu şartlarda en uygun davranışın Safiyye'nin azat edilerek Hz. Peygamber ile evlendirilmesi olduğunu söylemiştir. Bu sebeple Hz. Peygamber'in Safiyye ile evlendiğini söylemiş, ancak bu durumunun tartışılan bir hal aldığını, hatta İslam düşmanlarının bu evliliği istediği gibi anlatmaya çalıştıklarını ifade etmiştir. Fethin ardından Hz. Peygamber'in Yahudilerden Sellâm b. Mişkem'in eşi Zeynep'in daveti üzerine arkadaşı ile davet gittiğini, Hz. Peygamber'in bir parça aldığı koyun etinden dolayı zehirlendiğini, arkadaşı Bişr b. Berâ'nın ise zehirlenerek hayatını kaybettiğini söylemiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber'i kadının idamına karar verdiğini belirtir. Şiblî, burada Hz. Peygamber'in idama karar vermesinin sebebinin asla intikam hırsı olmadığını, arkadaşının vefat etmesi sebebiyle böyle bir hüküm verdiğini açıklamıştır.³⁸⁴

Ahmed Cevdet Paşa, Nadîroğulları'nın Medine'den çıkarılmasından sonra onların liderlerinin Hayber'e sığındığını, Hayber'in ise Şam yolu üzerinde bulunduğundan dolayı önemli bir konuma sahip olduğunu söylemiştir. Fakat sürekli

³⁸² Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/ 323-325.

³⁸³ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/329-331.

³⁸⁴ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/ 331-333.

olarak Kureyşliler ile uğraşıldığından Hayber cihadını düşünmeye fırsatın olmadığını, ancak Hudeybiye de anlaşma sağlanmasından sonra sıranın Hayber'e geldiğini belirtmiştir. Cevdet Paşa, Hz. Peygamber'in Hudeybiye'den döndükten yirmi gün sonra toplam bin altı yüz kişilik bir ordu hazırlayarak Hayber'in üzerine gittiğini söylemiştir. Hayber'in fethi sırasında Hz. Ali'nin büyük kahramanlıklar gösterdiğine dikkat çekmiştir. Sonuç olarak Müslümanlardan on beş kişinin şehit olduğunu, Yahudilerden ise doksan üç kişinin öldürüldüğünü söylemiştir.

Cevdet Paşa, Hz. Peygamber'in Hayber fethinden sonra Yahudiler tarafından hediye edilen zehirli bir koyunun etinden bir parça çiğnemesinden sonra onun zehirli olduğunu anladığını, bunun üzerine kanının temizlenmesi için hacamat yaptırdığını anlatmıştır. Bu sofraya Hz. Peygamber ile birlikte oturan Bişr b. Berâ'nın zehirlenerek vefat etmesinden dolayı zehirleyen Zeynep bt. Hâris'in idamına karar verildiğini belirtmiştir. Hayber reisinin kızı Safiyye'nin esir alındığını, esir taksiminde her kime verilirse çok güzel olduğundan dolayı diğerinin gönlünün kalacağını söylemiştir. Kimsenin hatırının kalmaması için Safiyye'yi kendisine eş seçtiğini ifade etmiştir.³⁸⁵

Her iki müellifimiz de Hayber'in fethi hakkında bilgi vermişlerdir. Şiblî Hayber'in fethi konusunu Cevdet Paşa'ya göre daha ayrıntılı anlatmıştır. Şiblî, konuyu anlatırken zaman zaman farklı rivayetlere ve kendi yorumlarına da yer vermiştir. Tartışmalı bir konu olduğunu söylediği Safiyye ile evlenmesi konusunda farklı rivayetlerden sonra kendi görüşünü de ifade etmiştir. Cevdet Paşa, konuyu anlatırken farklı rivayetlere yer vermemiş, zaman zaman kendi yorumlarını aktarmıştır. Müelliflerimiz Hz. Peygamber'in Hayber'deki Yahudilerle barış içinde olmak istediğini, ancak Yahudilerin bunun reddettiklerini, bunun üzerine Hz. Peygamber'in Hayber'n fethine karar verdiğini belirtmişlerdir. Bu fetih sırasında Hz. Ali'nin büyük bir kahramanlık örneği gösterdiğini söylemişlerdir. Fethin ardından Hz. Peygamber'in Safiyye ile evlenmesi ve Yahudi bir kadın tarafından zehirlenmesi olayını da anlatmışlardır. Müelliflerimizin görüşlerindeki farklılık: Şiblî, Hayber'in

³⁸⁵ Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/176-178.

fethedilme sebebinin Yahudilerin, Müslümanların aleyhinde bir ordu hazırlaması³⁸⁶ olduğunu söylemiş, bu hazırlığı Hz. Peygamber'in öğrenmesinden sonra Hayber'in etrafının kuşatıldığını belirtmiştir. Cevdet Paşa ise Hudeybiye Antlaşması'ndan sonra ancak Yahudiler ile uğraşmaya vakit bulunduğunu, Müslümanların önce Yahudilerle anlaşmayı denediklerini, fakat bunun kabul edilmemesi üzerine kılıçların çıktığını söylemiştir.

3.4. Hıristiyanlarla İlişkiler

Müslümanların Hıristiyanlarla olan ilişkileri İslam'ın Mekke döneminde başlamıştır. Varaka b. Nevfel'in Hıristiyanlıkla ilgisinin olması, ilk vahiyden sonra Hz. Peygamber'in Varaka b. Nevfel ile görüşmesi, başından geçen olayları Varaka'ya anlatması, Müslümanların halkı ve idarecileri Hıristiyan olan Habeşistan'a hicret etmesi Hıristiyanlarla olan ilişkilerin olduğunu göstermektedir. Bunların yanında Mekke döneminde Hıristiyan Bizanslılar ile Mecûsi Sâsânîler arasında mücadeleler yaşanmıştır. Bu mücadeleler kısaca şu şekildedir: Sâsânîler 611 yılında Antakya'yı, 614'te Kudüs'ü ve 619'da Mısır'ı ele geçirmişlerdir. Bundan dolayı Mekke müşrikleri kendileri gibi çok tanrılı dine sahip olan İranlıların Hıristiyan Bizanslılara galip geldiği için mutlu olmuşlar; Müslümanlar buna ise üzölmüşlerdir. Hatta müşrikler daha ileri giderek ateşe tapan İranlıların kitap ehli olan Bizanslılara galip geldikleri gibi, kendilerinin de Müslümanlara galip geleceklerini söylemeye başlamışlardır. Bunun üzerine Rûm Sûresi nâzil olmuş, Bizanslıların bu yenilgiden sonra birkaç yıl içinde galip gelecekleri bildirilmiştir. Müslümanlar Kur'an-ı Kerim'in bu haberine çok sevinmişler, müşrikler ise bu bilgiye inanmamışlardır. Hz. Ebû Bekir ile müşriklerden Übey b. Halef bahse girmişlerdi, anlaşmanın son şekline göre Rûmlar İranlıları dokuz yıl içinde yenerlerse Übey b. Halef Hz. Ebû Bekir'e yüz deve verecek, şayet İranlılar Rûmları yenerse tam tersi olacaktı. Kısa bir zaman sonra kendilerini toparlayan Herakleios düzenlediği bir seferle İranlıları Fırat'ın gerisine göndermiştir. 622-627 yılları arasında Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistanı işgal ederek Mezopotamya'ya girmiş, Tebriz ateş tapınağını yıkmıştır. Bizans'ı İran'a

³⁸⁶ Son dönem İslam tarihçilerinden İbrahim Sarıçam da Şibli ile aynı görüşte olup, Yahudilerin Müslümanlar aleyhinde bir ordu hazırladıklarının duyulmasından sonra, Hz. Peygamber'in Hayber'in fethine karar verdiğini söylemiştir. Bkz. *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, s.229.

üstün geldiği sırada Übey b. Halef öldüğünden dolayı, Hz. Ebû Bekir yüz deveyi onun vârislerinden alarak fakirlere dağıtmıştır.

Hz. Peygamber'in Medine'ye hicret ettiği sırada Medine'de önemli sayıda Hıristiyanın bulunduğu bilinmektedir. Fakat Medine'de Ebû Âmir b. er-Rahib adında bir papazın olduğu bilinmektedir. Bu kişi hicretten sonra Medine'yi terk edip Mekke'ye yerleşmiştir. Müşriklerle iş birliği yaparak Uhud Gazvesi'nde Müslümanlara karşı savaşmıştır.

Hz. Peygamber'in Hubeybiye Barışı'ndan sonra Bizans, Mısır ve Habeşistan hükümdarlarına İslam'a davet mektupları göndermiştir.

Hz. Peygamber'in Haris b. Ezdî'yi bir mektupla Bizans'a bağlı Busrâ vâlisine göndermiştir. Elçi Mûte'ye ulaşınca Bizans'ın diğer valisi Şurahbil b. Amr el-Ğassanî tarafından yakalanmış ve elçi öldürülmüştür. Hâris b. Ezdî Hz. Peygamber'in öldürülen tek elçisi olmuştur. Bu acı olay Hz. Peygamber'i çok fazla üzmüştür.³⁸⁷

3.4.1. Mûte Savaşı

Mevlânâ Şiblî, Hz. Peygamber'in İslam'a davet mektuplarından birisinin Bizans İmparatorluğu himayesindeki Busrâ emîri Şurahbîl b. Amr'a gönderdiğini, fakat onların elçiyi öldürmesi üzerine üç bin kişilik bir ordu hazırladığını söylemiştir. Hz. Peygamber'in bu ordunun başına Zeyd b. Hârise'yi komutan atadığını, ona bir şey olursa komutanın Cafer b. Ebû Tâlib olacağını, ona da bir şey olursa komutanın Abdullah b. Ravâha olacağını belirlediğini söylemiştir. Şiblî, Hz. Peygamber'in her ne kadar elçinin öldürülmesinden dolayı intikam almak için bu orduyu hazırlanmışsa da yine de Hıristiyanları ilk önce İslam'a davet etmeleri konusunda arkadaşlarını uyardığını belirtmiştir.

Şiblî, Müslümanların savaş hazırlığı yaptığını duyan Busrâ emîri'nin yüz bin kişilik bir ordu hazırladığını, bunun üzerine Hz. Zeyd'in durumu Hz. Peygamber'e bir mektupla bildirip haber beklediğini ifade etmiştir. Ancak Abdullah b. Ravâha'nın buna itiraz ederek: "Bizim amacımız zafer değil, şehit olmaktır. Bunu kazanmak ise elimizdedir." diyerek savaşa girdiklerini belirtmiştir. Küçük Müslüman ordusu ile

³⁸⁷ Sarıçam, Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı, s.236-237.

yüz bin kişilik düşman ordusunun karşılaşınca Hz. Zeyd'in mızrakla şehit olduğunu, bunun üzerine komutan olan Hz. Cafer'in ise dövüşerek kılıçla şehit olduğunu, onun yerine komutan olan Hz. Abdullah'ın da şehit olması üzerene Hâlid b. Velîd'in komutan olduğunu söylemiştir. Hâlid b. Velîd'in yüz bin kişilik bir ordudan Müslümanları sağ olarak Medine'ye döndürmeyi başardığını ifade etmiştir. Şiblî, ordunun Medine'ye döndüğü zaman bazı Müslümanlar tarafından “Ey! Allah'ın yolundan kaçanlar.” diye karşılanarak kınandıklarını belirtmiştir.³⁸⁸

Ahmed Cevdet Paşa, hicretin sekizinci senesinde Mûte'de büyük bir savaşın olduğunu belirterek konuya giriş yapmıştır. Cevdet Paşa, bu savaşın sebebinin Hz. Peygamber'in Busrâ vâlisine gönderdiği elçi olan Hâris b. Umeyr Ezdî'nin şehit edilmesi olduğunu söylemiştir. İlk defa yaşanan böyle bir olaydan sonra Hz. Peygamber'in Zeyd b. Hârise komutasında ki üç bin kişilik orduyu Busrâ üzerine gönderdiğini belirtmiştir. Hz. Peygamber'in savaş sırasında Zeyd b. Hârise'ye bir şey olursa komutanın Cafer b. Ebû Tâlib olacağını, ona da bir şey olursa komutanın Abdullah b. Ravâha olacağını belirlediğini söylemiştir. Üç bin kişilik İslam ordusunun Mûte'de yüz bin kişilik Hıristıyan ordusuyla karşı karşıya geldiğini belirtmiştir. Cevdet Paşa, Zeyd b. Hârise'in bu durumu Hz. Peygamber'e yazarak bildirmek istediğini, ancak Abdullah b. Revâha'nın buna itiraz ettiğini söylemiştir. Savaşta Zeyd b. Hârise'in mızrakla vurularak şehit olduğunu, onun yerine komutan olan Cafer'in pek çok yerinden yaralandıktan sonra şehit olduğunu, onun yerine de komutan olan Abdullah b. Revâha'nın da şehit olduğunu ifade etmiştir. Abdullah b. Ravâha'nın da şehit olmasından sonra Müslüman ordunun dağılmaya başladığını, fakat Hâlid b. Velîd'in orduyu tekrar toparlayıp hücum ettiğini ifade etmiştir. Ancak ertesi gün daha fazla dayanamayacaklarını anlayınca Hâlid b. Velîd'in Medine'ye geri dönmeye karar verdiğini ve güzel savaş taktikleri ile bunu başardığını söylemiştir. Cevdet Paşa, Hz. Peygamber'in sanki savaş meydanında gözü ile görüyormuş gibi ilk üç komutanın şehit olduğu anda sahabeye haber verdiğini arıdan ordunun başına Hâlid b. Velîd'in geçtiğini söylediğini belirtir. Hâlid b. Velîd'in savaştaki cesaretinden dolayı “Allah'ın kılıcı” lâkabını aldığını söylemiştir. Hz. Peygamber'in Cafer b. Ebû Tâlib'in kesilen iki eline bedel olarak ona iki kanat

³⁸⁸ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/340-341.

verildiğini ve onun melekler ile birlikte uçtuğunu gördüğünü, bu sebeple de Cafer b. Ebû Tâlib'in "Cafer-i Tayyar" diye anıldığını ifade etmiştir.³⁸⁹

Ahmed Cevdet Paşa'nın konuyu Mevlânâ Şiblî'ye göre daha anlattığı görülür. Ayrıca Cevdet Paşa'nın savaş sırasında Hz. Peygamber'in orada bulunmadığı halde sanki oradaymış gibi savaşı sahabeye anlatması gibi olağanüstü durumların olduğu bilgisini vermesi dikkat çekicidir. Şiblî ise olağanüstü olayların anlatıma yer vermemiştir. Her iki müellifimiz de konuyu genel olarak aynı görüş çerçevesinde anlatmışlardır. Müelliflerimiz Hz. Peygamber'in Busrâ'ya gönderilen elçinin öldürülmesi üzerine Mûte Savaşı'nın yapıldığını söylemişlerdir. Ancak yine de Hz. Peygamber'in düşman askerlerini İslam'a çağırılması konusunda komutanlarını uyardığına dikkat çekmişlerdir. Hz. Pegamber'in üç komutan seçtiğini, sırayla bu komutanların şehit olduklarını ve Hâlid b. Velîd'in ordunun komutasını devralarak orduyu Medine'ye getirdiğini söylemişlerdir. Ancak müelliflerimiz arasında yine de bazı farklılıklar vardır. Bu farklılıklar şunlardır: Cevdet Paşa, Hz. Peygamber'in ilk üç komutanın şehit oldukları gün bunu sahabeye haber verdiğini söylemiş, Hâlid b. Velîd'in savaştaki cesaretinden dolayı "Allah'ın kılıcı" lâkabını aldığı belirtmiş,³⁹⁰ savaştan dönenlerin Müslümanlar tarafından kınandığına dair bilgi vermemiştir. Hz. Peygamber'in Mûte Savaşı'nda şehit olan Cafer b. Ebû Tâlib'e Allah tarafından iki kanat verildiğini söylemesi üzerine onun "Cafer-i Tayyar" diye anıldığını belirtmiştir. Şiblî, Hz. Peygamber'in komutanların şehit oldukları an da sahabeye haber vermesi olayından bahsetmemiş, Hâlid b. Velîd'in ve savaştan dönen diğer Müslümanların savaştan kaçtıkları için kınandığını söylemiş, Hâlid b. Velîd'e verilen lakaptan bahsetmemiştir.³⁹¹ Şiblî, Hz. Cafer'in şehit olduktan sonra "Cafer-i Tayyâr" diye anılmasından bahsetmemiştir.

³⁸⁹ Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/184-187.

³⁹⁰ Son dönem İslam tarihçilerinden İbrahim Sarıçam da Cevdet Paşa ile aynı bilgiyi paylaşmış, Hz. Peygamber tarafından Hâlid b. Velîd'e Mûte Savaşı'ndaki cesaretinden dolayı "Allah'ın kılıcı" lâkabının verildiğini söylemiştir. Bkz. *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, s.241.

³⁹¹ Son dönem İslam tarihçilerinden İbrahim Sarıçam, Mûte Savaşı'ndan dönen bu kişilere "Allah'ın yolundan kaçanalar." diye hitap edildiğini, ancak Hz. Peygamber'in onların firâri olmadıklarını söylediğini belirtmiştir. Bkz. *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, s.239.

3.4.2. Tebük Seferi

Mevlânâ Şiblî, Mûte Savaşı'ndan sonra Bizans'ın Arabistan'ı istila ettiğini, bu işi de Gassânîlere teklif ettiğini söylemiştir. Şiblî, Müslümanların Medine'ye ticaret için gelen Nabtîlerden, Bizans'ın Müslümanların üzerine istila için büyük bir ordu hazırladığını duyduklarını ifade etmiştir. Ordunun Gassânîlerden, Lahmîlerden ve Cüzâmîlerden oluştuğunu söylediklerini ifade etmiştir. Hz. Peygamber'in bu duyumdan sonra olayın doğruluğunu araştırmaya fırsatı olmadan hemen bir ordu hazırlığına girdiğini, civar kabilelerden destek istediğini,³⁹² memlekette kıtlık ve sıcaklık olduğundan dolayı bunu bahane eden münafıkların ordudan kaçtığını söylemiştir.³⁹³ Hatta bu münafıkların birçok Müslümanı da orduya katılmaması için ikna etmeye çalıştığını anlatmıştır.³⁹⁴

Şiblî, Hz. Peygamber'in ordu için Müslümanlardan yardım istediğini, bazı Müslümanların yardıma katıldığını, bazılarının ise maddî durumu olmadığından dolayı yardım yapamadığını ve bu sebepten kendilerini mahcup hissettiklerini³⁹⁵ belirtmiştir. Şiblî, hazırlıkların ardından Hz. Peygamber'in hicretin dokucunu yılının Recep ayında otuz bin askerle Tebük'e doğru yola çıktığını, Tebük'e ulaştığında ise herhangi bir ordunun orada bulunmadığını ve verilen haberlerin asılsız olduğunu anladığını söylemiştir. Hz. Peygamber'in Tebük'te yirmi gün kaldığını ve daha sonra Medine'ye geri döndüğünü ifade etmiştir. Hz. Peygamber'in Tebük'te Bizans'ın Arabistan'ı istilasına dair bilginin esassız olduğunu anladığını söylemiş ve Gassânîler'in bir entrika çevirdiklerini düşündüğüne dikkat çekmiştir. Medine'ye yaklaştığında ise Medine halkının Hz. Peygamber'i karşılamaya çıkarak Medineli hanımlarının ve kızlarının ona "Ay doğdu üzerimize" olarak bilinen şiiri okuduklarını söylemiştir.

³⁹² Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/ 371.

³⁹³ Kur'an'da münafıkların bahanelerinden bahsedilmiştir. "Allah'ın Resûlüne muhalefet etmek için geri kalanlar (sefere çıkmayıp) oturmaları ile sevindiler; mallarıyla, canlarıyla Allah yolunda cihad etmeyi çirkin gördüler; 'bu sıcakta sefere çıkmayın' dediler. De ki: 'Cehennem ateşi daha sıcaktır!' Keşke anlasalardı!" Bkz. Tevbe, 9: 81.

³⁹⁴ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/ 371-372.

³⁹⁵ Şiblî, yardım yapamadıklarından dolayı kendilerini mahcup hisseden Müslümanlar için Tevbe Sûresi 92. ayet indiğini söylemiştir. Bkz. *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/ 372; "Kendilerine binek sağlaman için sana geldiklerinde: Sizi bindirecek bir binek bulamıyorum, deyince, harcayacak bir şey bulamadıklarından dolayı üzüntüden gözleri yaş dökerek dönen kimselere de (sorumluluk yoktur)." Bkz. Tevbe, 9: 92.

Şiblî, Hz. Peygamber'in Tebük seferinden dönerken ilahî bir emir ile münafıkların düşmanlık için bir mescid inşa ettiklerini öğrendiğini belirtmiştir. Hz. Peygamber'in emri ile bu mescidin yıkıldığı söylemiştir.³⁹⁶

Ahmed Cevdet Paşa, Hz. Peygamber'in Bizanslıların İslam alehinde bir ordu hazırladıklarını duyması üzerine sahabeden yardım alarak bir ordu hazırladını belirtmiştir. Tebük seferine münafıkların gelmediklerini ve bazı Müslümanları da savaşa katılmamaları konusunda ikna etmeye çalıştıklarını ifade etmiştir. Hz. Peygamber'in sefere çıktığında bir suyun başında durduğunu ve Hz. Peygamber'in buradan abdest almasıyla çok az akan suyun mucizevî bir şekilde çoğalarak bütün ordunun ihtiyacını karşıladığını söylemiştir. Hz. Peygamber'in ordusunun Tebük'te yirmi gün beklediğini herhangi bir ordu ile karşılaşılmayınca daha ileri gidilip gidilmemesi ile ilgili bir istişare yapıldığını ve Şam'da veba salgını olduğu bilindiği için de daha ileri gidilmeyip geri dönüldüğünü söylemiştir.

Cevdet Paşa, Hz. Peygamber'in Tebük'ten dönerken ilahî bir mesaj aldığını ve münafıkların hainlik için Dırâr Mescidi inşa ettiklerini bildirildiğini söylemiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber'in emri ile bu mescidin yıkıldığını söylemiştir.³⁹⁷

Cevdet Paşa'nın konuyu Şiblî'ye göre biraz daha detaylı anlattığı görülmüştür. Her iki mellifimiz de konuyu genel olarak aynı görüş çerçevesinde anlatmışlardır. Müelliflerimiz Hz. Peygamber'in Bizans'ın İslam aleyhine bir ordu hazırladığını duyduğunu, bu bilginin doğruluğunu araştırma fırsatı bulmadan sahabelerden yardım toplanarak bir ordu hazırlandığını söylemişlerdir. Hz. Peygamber'in Tebük'te ordu ile karşılaşmadan geri döndüğünü ve dönerlerken aldığı ilahi emirle münafıkların bir mescid inşa ettiklerini öğrendiğini, bunun üzerine Dırâr Mescidi'ni yıktırıldığını ifade etmişlerdir. Müelliflerimiz arasında bazı görüş farklılıkları vardır. Bu farklılıklar şunlardır: Cevdet Paşa, Tebük'te herhangi bir ordu ile karşılaşılmayınca daha ileri gidilip gidilmemesi ile ilgili bir istişare yapıldığını ve Şam'da veba salgını olduğu bilindiği için de daha ileri gidilmeyip geri dönüldüğünü söylemiştir. Hz. Peygamber'in Medine'ye girerken şiirle karşılandığına dair bir bilgi vermemiştir. Ayrıca sefer sırasından çok az akan bir suyun Hz. Peygamber'in abdest

³⁹⁶ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/ 372-374.

³⁹⁷ Cevdet Paşa, *Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/ 221-225.

almasından sonra mucizevî bir şekilde tüm orduya yetecek kadar artığı bilgisini vermiştir. Şiblî ise Hz. Peygamber'in herhangi bir orduyla karşılaşmadığı için Medine'ye geri döndüğünü ve bu durumun Gassânîlerin bir entikası olduğunu ifade etmiştir. Hz. Peygamber'in Medine'ye girerken şiirlerle karşılandığını söylemiştir. Ancak Hz. Peygamber'in sefer sırasında mucizevî bir şekilde suyu artırdığı bilgisine yer vermemiştir.

3.4.3. Necran Hıristiyanları

Mevlânâ Şiblî, Necran'ın Yemen ve Medine arasında uzanan bir yer olduğunu, halkının Hıristiyan olduğunu, Kâbe'ye rakip bir kilisenin bulunduğunu ifade etmiştir. Hatta bu kiliseye de “Kâbe” dedikleri söylemiştir. Şiblî, hicretin dokuzuncu yılında Hz. Peygamber'in Necran'a bir mektup göndererek onları İslam'a davet ettiğini, bunun üzerine Necran'ın içlerinde âlim kişilerinde bulunduğu altmış kişiyi Medine'ye gönderdiğini söylemiştir. Hz. Peygamber'in onları Mescid-i Nebevî'de ağırladığını, diledikleri gibi ibadet etmelerine izin verdiğini, gelen heyetin Hz. Peygamber'e pek çok soru sorduğunu, Hz. Peygamber'in ise sorulara aldığı vahye göre cevap verdiğini belirtmiştir. Âl-i İmrân Sûresi'nin ilk seksen ayetinin Necranlıların Medine'de buldukları zaman indiğini³⁹⁸ ve “(Resûlüm!) de ki: Ey ehl-i kitap! Sizinle bizim aramızda müşterek olan bir söze geliniz: Allah'tan başkasına tapmayalım; ona hiçbir şeyi eş tutmayalım ve Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilâhlaştırmayalım. Eğer onlar yine yüz çevirirlerse, işte o zaman: Şahit olun ki biz müslümanlarız! deyiniz.”³⁹⁹ ayetiyle Necranlıların İslam'a davet edildiğini söylemiştir. Necranlıların ise bu esaslara göre Müslüman sayılabileceklerini söyleyince; Hz. Peygamber'in: “Hayır, haç'ı takdim ettikçe, İsa'yı Allah'ın oğlu olarak kabul ettikçe Müslüman sayılmazsınız.” dediğini, ardından Necranlıların İslamiyet'i kabul etmemesi üzerine Hz. Peygamber'in onları birbirlerine bedduaya davet ettiğini söylemiştir.⁴⁰⁰ Bu konuda “Sana (gerekli) bilgi geldikten sonra artık kim bu konuda seninle tartışacak olursa deki: “Gelin, oğullarımızı ve oğullarımızı, kadınlarımızı ve kadınlarımızı çağıralım. Biz de siz de toplanalım. Sonra gönülden

³⁹⁸ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/434-435.

³⁹⁹ Âl-i İmrân, 3: 64.

⁴⁰⁰ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/435.

dua edelim de Allah'ın lanetini (aramızdan) yalan söyleyenlerin üstüne atalım.”⁴⁰¹ ayetinin indiğini söylemiştir.

Şiblî, Hz. Peygamber'in Hz. Fatımâ'yı, torunları Hasan ve Hüseyin'i mübâhele için çağırdığını söylemiştir. Fakat Necranlıların: “Şu bedduadan vazgeçelim, çünkü bu kişi gerçekten peygamber ise lânet üzerimize çöker.”⁴⁰² diye söylemeleri üzerine Necranlıların bundan vazgeçip, cizye⁴⁰³ vermeyi kabul ettiğini söyleyerek yurtlarına döndüklerini anlatmıştır.⁴⁰⁴

Ahmed Cevdet Paşa, hicretin onuncu yılında Necranlılardan kalabalık bir gurubun Medine'ye geldiğini, Necranlıların cizye vermeyi kabul ettiklerini, söylemiştir. Bu heyetin Necran'a dönerlerken yanlarına güvenilir bir kişi istemeleri üzerine Hz. Peygamber'in Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ı yanlarında gönderdiğini ve Ubeyde'nin de dönüşte cizyeyi alarak Medine'ye geldiğini ifade etmiştir.⁴⁰⁵

Her iki müellifimiz de konuyu ele almışlardır. Şiblî, konuyu Cevdet Paşa'ya göre daha ayrıntılı, ayet ve hadislerle destekleyerek anlatmıştır. Şiblî, konuyu anlatırken zaman zaman kendi yorumlarına yer vermiştir. Müelliflerimizin anlatımlarında bazı farklılıklar görülmüştür. Bu farklılıklar şunlardır: Şiblî, Necran heyetinin hicretin dokuzuncu yılında⁴⁰⁶ geldiğini, Hz. Peygamber'in Necranlıları mübâheleyle davet ettiğini ve onların bu mübâheleden korktuklarını⁴⁰⁷ ifade etmiştir. Necranlıların Medine'den dönerken yanlarına güvenilir bir kimseyi istemelerinden bahsetmemiştir. Cevdet Paşa ise Necran heyetinin hicretin onuncu yılında geldiğini

⁴⁰¹ Âl-i İmrân, 3: 61.

⁴⁰² Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/435.

⁴⁰³ Cizye: İslâm devletindeki gayri müslim tebaanın erkeklerinden alınan baş vergisi. Cizye “kâfi gelmek; karşılığını vermek, ödemek” mânasındaki cezâ masdarından türemiş bir isim olup İslâm literatüründe tebaadan olan gayri müslimlerin ödedikleri vergiye, harbî olanlardan ayrı tutulmalarına, can ve mal güvenliğine kavuşturulmalarına karşılık sayıldığı için bu ad verilmiştir. Kelime hem Kur'ân-ı Kerîm'de hem de hadislerde terim anlamında geçmektedir. Cizyenin “cizyetü'l-arz” (toprak vergisi) ve “harâcü'r-re's” (baş vergisi) terkiplerinde görüldüğü üzere haraç kelimesi gibi mutlak vergi mânasında kullanıldığı da olmuştur. Ancak müstakil kullanıldıkları zaman cizye ile baş vergisi, haraç ile de arazi vergisi kastedilir. Bkz. Erkal, Mehmet, “Cizye”, *DİA*, İstanbul, 1993, VIII/42.

⁴⁰⁴ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/435.

⁴⁰⁵ Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/229.

⁴⁰⁶ Son dönem İslam tarihçilerinden İbrahim Sarıçam da Cevdet Paşa ile aynı görüşü paylaşıp, Necran heyetinin hicretin dokuzuncu yılında geldiklerini söylemiştir. Bkz. *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, s.245.

⁴⁰⁷ Mübâhele: Bir tartışma esnasında haksız ve yalancı olanın Allah'ın lânetine uğraması için beddua edilmesi. Bkz. Fayda, “Mübâhele”, *DİA*, İstanbul, İstanbulXXXI/425.

söylemiştir. Necranlılar ile yapılan mubâhele konusundan bahsetmemiştir. Ayrıca Necranlıların Medine’den giderlerken yanlarına güvenilir bir kişi istediklerini söylemiştir.⁴⁰⁸

3.5. Veda Haccı ve Hz. Muhammed’in Vefatı

3.5.1. Veda Haccı

Mevlânâ Şiblî, Mekke’nin fethinden sonra inen “Allah’ın yardımı ve fetih (Mekke fethi) geldiğinde ve insanların bölük bölük Allah’ın dinine girdiğini gördüğünde, Rabbine hamd ederek tespihte bulun ve Ondan bağışlama dile. Çünkü O tövbeleri çok kabul edendir.”⁴⁰⁹ ayetiyle Hz. Peygamber’in son günlerinin geldiğini anladığını söylemiştir. Bu sebepten Müslümanlara son kez topluca seslenmek ve ilk haccını yapmak için hazırlıklara başladığını belirtmiştir. Şiblî, Hz. Peygamber’in hac yapacağını duyan Müslümanların ona refakat etmek için akın akın Medine’ye geldiklerini, Zilkade ayının sonlarında Medine’den çıkıp Zilhicce ayının dördüncü günü Mekke’ye geldiklerini,⁴¹⁰ Hz. Peygamber’in Kâbe’yi tavaf ettiğini, makamı İbrahim’de iki rekât namaz kıldıktan sonra Safa-Merve tepeleri arasında “say”⁴¹¹ yaptığını söylemiştir. Hz. Peygamber’in Zilhicce ayının sekizinci günü hacılar ile birlikte Mina’ya geldiğini, Zilhicce ayının dokuzu cuma günü Arafat’a geçtiğini,⁴¹² burada “Atanız İbrahim’den size miras kalan yerlerde ‘vakfe’ye⁴¹³ durunuz” diyerek vakfeye durduğunu, sonrasında devesinin sırtından hutbe verdiğini belirtmiştir.⁴¹⁴

Şiblî, Hz. Peygamber’in bu hutbede kısaca şunları söylediğini ifade etmiştir:

- Cahiliyete ait her şeyi çığnıyorum.

⁴⁰⁸ Fayda, mali konularda ihtilafa düştükleri zaman Necranlılara hakemlik yapmak üzere Ebû Ubeyde b. Cerrah’ın bölgeye gönderildiğini söylemiştir. Bkz. Fayda, “Hz. Muhammed’in Necranlı Hristiyanlarla görüşmesi ve mubâhele”, s.134-149.

⁴⁰⁹ Nasr, 110:1-3.

⁴¹⁰ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/504-505.

⁴¹¹ Say: Sözlükte “çalışmak; yürümek, koşmak” gibi anlamlara gelen sa’y, fıkıh terimi olarak hac ve umre tavaflarından sonra Safâ tepesinden başlayarak dördü gidiş, üçü dönüş olmak üzere Safâ ile Merve tepeleri arasında toplam yedi defa gidip gelmeyi ifade eder. Bkz. Ögüt, Salim, “Say”, *DİA*, İstanbul, 2009, XXXVI/206.

⁴¹² Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/505-506.

⁴¹³ Vakfe: Sözlükte “durmak, ayakta durmak, bir yerde beklemek” anlamındaki vakfe (vukûf) terim olarak hac ibadetini yerine getiren kişinin belirli bir zaman diliminde belirli yerlerde bir süre durmasını ifade etmiştir. Bkz. Gürkan, Menderes, “Vakfe”, *DİA*, İstanbul, 2012, XLII/463.

⁴¹⁴ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/506.

- Arap'ın Arap olmayana; Arap olmayanın da Arap'a hiçbir üstünlüğü yoktur. Çünkü bütün insanlar Âdem'in çocuklarıdır. Âdem ise topraktır.
- Her Müslüman Müslümanın kardeşidir.
- Kölelere yedirmek, içirmek, giydirmek gereklidir.
- Cahiliyeye ait kan davaları tamamen kaldırılmıştır ve kaldırılan ilk kan davası Rabîa b. Hâris'in kan davasıdır.
- Cahiliyenin faizi kaldırılmıştır. Kaldırdığım ilk faiz amcam Abbas'ın faizidir.
- Kadınlar hakkında Allah'ın öğütlerine uyunuz. Sizin kadınlarınız üzerinde haklarınız, onların da sizin üzerinizde hakları vardır.
- Kanlarınız ve mallarınız Rabbinize varacağınız güne kadar aranızda, bu gününüzün bu beldeniz de ve bu ayındaki kutsiyeti gibi mukaddestir.
- Size öyle bir rehber bırakıyorum ki, ona sımsıkı sarıldığınız müddetçe asla sapkınlığa düşmeyeceksiniz; bu da Allah'ın kitabıdır.
- Cenab-ı Hakk her hak sahibine hakkını vermiştir, artık vârisler için (miras hakkından fazla olarak) vasiyet caiz değildir.
- Çocuk kimin nikâhı altında doğmuş ise ona aittir ve zina suçunu işleyen kişi, çocuk üzerinde hak iddia edemez; bunların hesabını Allah görecektir.
- Babasından başkasının oğlu olduğunu söyleyene, efendilerinden başkasına bağlı olan köleye Allah'ın lâneti olsun!
- Bir kadının kocasının malından, onun izni olmadan başkasına vermesi caiz değildir. Borç, kesinlikle ödenecek, emanet alınan şey kesinlikle geri verilecek, hediyeyle hediye ile karşılık verilecek ve başkasına kefâlet eden kesinlikle kefâletin sorumluluğunu üstlenecek.

Hz. Peygamber bunları söyledikten sonra şu soruyu sordu: “Beni muhakkak siz soracaklar ve siz ne diyeceksiniz?” Ashap şöyle cevap verdi: “Allah'ın emirlerini tebliğ ettin ve vazifeni tam olarak yaptın.” Hz. Peygamber şehâdet parmağını kaldırdı ve üç kere: “Şahit ol ya Rabbi.”⁴¹⁵ dedi ve tam bu sırada “...Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve sizin

⁴¹⁵ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/507-510.

için din olarak İslâm'ı seçtim. Kim şiddetli açlık durumunda zorda kalır, günaha meyletmeksizin (haram etlerden) yerse şüphesiz ki Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.”⁴¹⁶ ayeti inmiş. Hz. Peygamber hutbe bittikten sonra Hz. Bilâl'e ezan okumasını emretmiş, öğle ve ikindi namazlarını bir arada kılmıştır. Ardından Hz. Peygamber Arafat'ta uzunca bir dua edip daha sonra oradan ayrılmıştır.⁴¹⁷

Şiblî, Hz. Peygamber'in Arafat'tan sonra Müzdelife'ye geldiği zaman akşam namazını orada kıldığını, daha sonra yatsı namazını kıldığını, sabah namazını da orada kıldıktan sonra güneş doğmadan Müzdelife'den ayrılarak Muhassir Vadisi'nden Cemre'ye geçtiğini söylemiştir. Burada Hz. Peygamber'in Fadl b. Abbas'tan kendisine taş toplamasını istediğini, cemrelere taş atarken: “Ey insanlar! Dinde ifrattan sakınınız. Sizden önceki ümmetlerin helâk olmalarının gerçek sebebi, dinde aşırı gitmeleriydi.” dediğini, söylemiştir. Şiblî, Hz. Peygamber'in: “Hac vazifesini benden öğreniniz, bilmiyorum belki bundan sonra hac edemem.” dediğini, daha sonra kendisiyle birlikte yüz bin kadar kişiyle Mina'ya gittiğini belirtmiştir. Hz. Peygamber'in haram aylar ile ilgili: “Sene on iki ay ve bunlardan dördü haram aylardır. Üçü; Zilkade, Zilhîce ve Muharrem olarak peşpeşe bulunmaktadır; biri de Cemâziyelâhir ile Şâban arasında bulunan Mudar Recebi'dir.” diye buyurduğunu söylemiştir.

Şiblî, Hz. Peygamber'in haram aylar ile ilgili konuşmasından sonra, Hz. Peygamber'in konuşmalarını kısaca şu şekilde aktarmıştır:

- Biliniz ki kanlarınız, mallarınız, ırzlarınız bugününüz, bu ayınız, bu beldeniz gibi mukaddestir.
- Sakın benden sonra sapkınlığa düşerek birbiriniz boynunu vurdurmayız. Biliniz ki Rabbinize ulaşacaksınız. Rabbiniz, ne yaptığınızı size soracaktır.
- Her suç işleyen, kendi suçundan bizzat sorumludur. Hiçbir suçlunun işlediği suçun, çocuğuna yükümlülüğü yoktur. Hiçbir çocuğun suçu da babasına ait değildir.

⁴¹⁶ Mâide, 5: 3.

⁴¹⁷ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/510.

- Şeytan, sizin bu ülkenizde artık kendine ibadet edilmekten ebediyen ümidini kesmiştir. Fakat siz, ufak tefek işlerde ona itaat ederseniz bu onu memnun edecektir.

- Rabbinize ibadet ediniz, beş vaktinizi kılınız, oruç ayında orucunuzu tutunuz, emirlere itaat ediniz ki, Rabbinizin cennete giresiniz. Bunun ardından Hz. Peygamber:

- Tebliğ ettim mi? dedi, bütün cemaat aynı anda,
- Evet, dedi, Hz. Peygamber:
- Şahit ol ya Rabbi, dedi, sonra:
- Burada bulunanlar bulunmayanlara tebliğ etsinler, buyurdu ve cemaate veda etti.⁴¹⁸

Şiblî, Hz. Peygamber'in bu konuşmadan sonra kurban kesme yerine gittiğini, gelirken getirdiği yüz devenin bir kısmını kendisinin kurban ettiğini, bir kısmını ise kurban edilmesi için Hz. Ali'ye verdiğini, kurbanların et ve derilerinin de fakirlere dağıtıldığını anlatmıştır. Hz. Peygamber'in saçını kestirdiğini ve saçının ashaba dağıtıldığını ifade etmiştir. Hz. Peygamber'in Hz. Abbas'dan zenzem içtiğini, kurban gününden sonraki günlerde takiben Hz. Peygamber'in her gün ikindi üzeri cemreleri attığını, Hz. Peygamber'in bundan sonra Medine'ye dönerken Hum suyunda durakladığını söylemiştir. Orada Hz. Peygamber'in: "Ben ancak bir beşerim. Yakında Allah'ımın elçisi gelecek, bende davetine icabet edeceğim. Fakat size iki ağır mesuliyet bırakıyorum. Birisi Allah'ın kitabı ki, hidayet ve nur ondadır. Allah'ın kitabını alınız ve ona sınımsız sarılınız. Diğeri ehlibeytimdir. Ehlibeytim hakkında size Allah'ı hatırlatırım." dediğini belirtmiştir. Medine'yi uzaktan gördüğü zaman da Hz. Peygamber'in: "Allah-u Ekber Allah'tan başka mağbud yoktur, birdir, şeriki yoktur, mülk Onundur, hamd Onadır ve O her şeye kadirdir. Dönüyoruz, tövbe etmişiz, ibadet etmişiz, secde etmişiz, şükretmişiz, Allah vaadini gerçekleştirdi, kuluna yardım etti, aleyhimize birleşen düşmanları yalnız Onun kuvveti mağlup ve

⁴¹⁸ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/ 510-513.

perişan etti.” dediğini belirtmiştir.⁴¹⁹ Böylece Şiblî Hz. Peygamber’in veda haccı konusunu tamamlamıştır.

Ahmed Cevdet Paşa, hicretin onuncu senesinde Hz. Peygamber’in hac yapmak için Mekke’ye doğru yola çıkacağını duyurduğunu ve bunun üzerine birçok Müslümanın Hz. Peygamber’e eşlik etmek için Medine’ye geldiğini söylemiştir. Zilhicce ayına beş gün kala Hz. Peygamber’in Medine’den ayrıldığını ve Zilhicce ayının dördüncü günü Mekke’ye vardığını, Hz. Peygamber’in Mekke’ye girince önce Kâbe’yi tavaf ettiğini, sonra Safa-Merve tepeleri arasında say yaptığını,⁴²⁰ arefe gününün⁴²¹ cuma gününe denk geldiğini ve o gün Hz. Peygamber’in hutbe verdiğini söylemiştir. Hutbede Hz. Peygamber’in cahiliyetten kalma kan davaları ve faizin yasaklandığını söylediğini belirtmiştir.⁴²² Cevdet Paşa, Hz. Peygamber’in erkeklerin hanımları üzerinde hakları olduğunu, hanımların da eşleri üzerinde hakları olduğunu, herkesin birbirlerinin hukuklarına uyması gerektiğini, erkeklerin hanımlarına güzel davranmaları gerektiğini, Müslümanların kardeş olduğunu, bir kimseye kardeşinin malını rızası olmadan kullanmanın helal olmadığını söylediğini ifade etmiştir. Hz. Peygamber’in Müslümanlara iki şey bıraktığını, onlara sarıldıkça hiçbir zaman sapkınlığa düşmeyeceklerini, bunlardan birisinin Allah’ın kitabı, diğerinin de kendi sünneti olduğunu söylediğini belirtmiştir. Sonra da Hz. Peygamber’in:

- Ey insanlar! Tebliğ ettim mi? diye sorduğunu, ashabında:
- Evet, diye cevap verdiğini, ardından Hz. Peygamber’in üç defa:
- Şahit ol ya Rab, dediğini belirtmiştir.

Cevdet Paşa, insanların çok kalabalık olmasından dolayı Hz. Peygamber’i duymakta güçlük çekildiğinden Rebîa b. Ümeyye’nin kalabalığa Hz. Peygamber’in sözlerini tekrarladığını belirtmiştir.

⁴¹⁹ Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/513-515.

⁴²⁰ Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/231-232.

⁴²¹ Arefe: Arefe haccın en önemli farzı olan vakfenin yapıldığı yerin (Arafat) diğer adıdır. Vakfe, Kurban Bayramı’nın bir gün öncesi olan zilhicce ayının dokuzuncu günü burada yapıldığından bugüne yevmü arefe (arefe günü) veya Türkçe’de kısaca arefe (arife) denilmiştir. Bkz. Aras, M. Özgü, “Arefe Günü”, *DİA*, İstanbul, 1991, III/151.

⁴²² Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/232.

Cevdet Paşa, Hz. Peygamber'in hutbesinin ardından Hz. Bilal'in ikinci ezanını okuduğunu ve Hz. Peygamber'in önce öğle namazını, sonra da ikinci namazını kıldığını,⁴²³ akşamüstü Hz. Peygamber'e Mâide Sûresi 3. ayetinin⁴²⁴ gelmesiyle artık Hz. Peygamber'in görevini tamamladığını ve dünyadan göç vaktinin geldiğinin anlaşıldığını söylemiştir. Hz. Peygamber'in Arafat'tan Müzdelife'ye gittiğini, orada yatsı vaktinde akşam ve yatsı namazlarının kıldığını, oradan da Mina'ya geçtiğini, hac vazifelerinin bitmesinden sonra kurban kesip, tıraş olduğunu ve kesilen saçlarını ahabına dağıttığını söylemiştir. Hz. Peygamber'in böyle bir şey yapmasının onun dünyada ki zamanının bittiğine işaret ettiğini söylemiştir. Cevdet Paşa, Hz. Peygamber'in:

- Ey nas! Haccı benden öğreniniz. Bilmem ama belki bundan sonra benimle burada görüşemezsiniz. Her birinizin kanı ve malı diğerine haramdır. Yevmi kıyamet Rabbinizin huzuruna geleceksiniz. O dahi size amellerinizden soracak... Sakın benden sonra küffâr gibi birbirinizin boynunu vurmayasınız. Ey nas! Tebliğ ettim mi? dediğini, ahabın:

- Evet, demesiyle Hz. Peygamber'in:
- Şahit ol ya Rabbi, dedikten sonra:
- Burada hazır olanlar, gâib olanlara tebliğ eylesin, diyerek ahabına veda ettiğini söylemiştir.

Cevdet Paşa, Hz. Peygamber'in daha sonra Mekke'ye gelerek tavaf ettiğini ve sonrada Hz. Abbas'tan zemzem içtiğini, hac tamamlanınca da Medine'ye geri döndüğünü belirtmiştir.⁴²⁵

Her iki müellifimiz de Hz. Peygamber'in "Veda Haccı" konusunu ele almışlardır. Müelliflerimiz konuyu ayet ve hadislerle destekleyerek anlatmışlardır. Şiblî'nin konuyu Cevat Paşa'ya göre daha ayrıntılı anlattığı görülmüştür. Cevdet Paşa, Hz. Peygamber'in hutbesinde Mevlânâ Şiblî'ye göre daha az bilgiye yer vermiştir. Bunlar yukarıda ayrıntılı olarak verilmiştir. Görülen diğer farklılıklar

⁴²³ Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/232-233.

⁴²⁴ "...Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı seçtim. Kim şiddetli açlık durumunda zorda kalır, günaha meylettiksizin (haram etlerden) yerse şüphesiz ki Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir." Bkz. Mâide, 5: 3.

⁴²⁵ Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/233-234.

şunlarıdır: Şiblî, Hz. Peygamber'in taş toplatmasından, her gün cemrelere taş atmasından bahsederken; Cevdet Paşa bu detaylardan bahsetmemiştir. Cevdet Paşa, Hz. Peygamber'in hutbe verirken kalabalağın onu duyamaması sebebiyle Rebîa b. Ümeyye'nin Hz. Peygamber'i tekrarladığından bahsederken; Şiblî, böyle bir olaydan bahsetmemiştir.

3.5.2. Hz. Muhammed'in Vefatı

Mevlânâ Şiblî, ashabın Hz. Peygamber'in vefatının yaklaştığını “Nasr Sûresi”nin⁴²⁶ inmesinin ardından sezdiğini söylemiştir. Şiblî, Ramazan ayının son on günü inzivaya⁴²⁷ çekilen Hz. Peygamber'in vefat senesinde Ramazan ayının son yirmi günü inzivaya çekilmesinden, vefat senesine kadar her Ramazan ayında Cebrâil Hz. Peygamber'den Kuran-ı Kerim'i bir kez dinlerken; vefat senesi Cebrâil'in Hz. Peygamber'i iki defa dinlemesinden bahsetmiştir. Veda haccı sırasında Hz. Peygamber'in bütün Müslümanlara öğütlerde bulunduğunu ve Uhud Şehitliği'ni ziyaretinde yaptığı hutbede: “İyle ve Cuhfe arasındaki mesafe kadar geniş olan Havuz'a sizden önce ulaşacağım. Önce gidiyorum. Bana dünya hazinelerinin anahtarı verildi. Sizin bir daha putperestliğe dönmenizden kesinlikle endişe etmiyorum. Endişe ettiğim şey, sizin dünya işlerine koyularak ve servet samanına dalarak birbirinizin kanını dökmenizdir. İşte o zaman siz de sizden önceki milletler gibi helâk olursunuz.” diye seslendiğini ifade etmiştir. Şiblî, Hz. Peygamber'in bu davranışlarından dolayı vefatının yaklaştığının anlaşıldığını ifade etmiştir.

Şiblî, Hz. Peygamber'in hastalanmasından bir gün önce Üsâme b. Zeyd'i babasının intikamını alması için Bizans üzerine sefere gönderdiğini söylemiştir. Fakat bazı sahabenin buna itiraz ettiklerini, ancak Hz. Peygamber'e göre onun doğru kişi olduğunu belirtmiştir.

⁴²⁶ “Allah'ın yardımı ve fetih (Mekke fethi) geldiğinde ve insanların bölük bölük Allah'ın dinine girdiğini gördüğünde, Rabbine hamd ederek tespihte bulun ve Ondan bağışlama dile. Çünkü O tövbeleri çok kabul edendir.” Bkz. Nasr, 110:1-3.

⁴²⁷ İnziva: Belirli bir ruhsal olgunluğa ulaşmak amacıyla dünya hayatından ve sosyal çevreden uzaklaşarak arzuları sınırlamaya çalışma, münzevi bir yaşam sürmedir. Bkz. Gündüz, Şinasi, “inziva”, *DİA*, İstanbul, 2012, XLII/255.

Şiblî, Hz. Peygamber'in rahatsızlanmasına rağmen eşlerine eşit davranmaya özen gösterdiğini, ama son birkaç gününde diğer eşlerini kırmadan, onların izinleri olarak son zamanlarını Hz. Aişe'nin yanında geçirdiğini söylemiştir. Hz. Peygamber'in son günlerinde çok zayıfladığını, yalnız olarak yürüyemediğini, kuvveti yetinceye kadar imamlık yaptığını, son kıldırıldığı namazın akşam namazı olduğunu, o gün yatsı namazını da kıldırmak istediğini, fakat iki defa bayılarak Hz. Peygamber'in buna gücü yetmediğinden dolayı bu görevi Hz. Ebû Bekir'e verdiğini ifade etmiştir. Ardından birkaç gün namazın Hz. Ebû Bekir tarafından kıldırıldığını belirtmiştir.⁴²⁸

Şiblî, Hz. Peygamber'in vefat etmeden dört gün önce bir vasiyet yazdırmak için kâğıt-kalem istediğini, fakat orada bulunanların bir kısmının Hz. Peygamber'in hastalığının tesirinden dolayı böyle bir istekte bulunduğunu söylediklerini, bir kısmının ise ileride kendilerine rehberlik etmek için bu istekte bulunduğunu söyleyenler arasında bir gürütü koptuğunu söylemiştir. Bu sebeple Hz. Peygamber'in olanlardan rahatsız olarak o anda bir şey yazdırmadığını, durum Hz. Peygamber'e sorulunca: "Beni kendi halime bırakınız. Şimdi benim bulunduğum yer, sizin beni çağırdığınız yerden daha iyidir." diyerek cevap verdiğini belirtmiştir.

Şiblî, aynı gün Hz. Peygamber'in son kez mescide gittiğini ve Hz. Ebû Bekir'in arkasında namaz kıldıktan sonra Müslümanlara son defa topluca konuştuğunu söylemiştir. Bu konuşmada Hz. Peygamber'in: "Cenâb-ı Hakk, kuluna dünya hayatı ile âhiret nimetleri arasında muhayyer kıldı ve Allah'ın kulu, âhiret nimetlerini tercih etti. Arkadaşlığına ve servetine en çok borçlu olduğum insan Ebû Bekir'dir. Ümmetimden herhangi birisini bu dünyada dost almak gerekirse bu dost Ebû Bekir olurdu. Fakat İslam hepimizi kardeş kılmıştır. Ebû Bekir'in mescide bakan penceresi açık kalsın, diğer pencereler kapansın. Sizden evvelki ümmetler peygamberlerin ve evliyaların mezarlarını birer ibadet yeri yapmışlardı. Sizi böyle bir harekette bulunmaktan men ederim." dediğini ifade etmiştir. Hz. Peygamber'in bu hutbeden sonra Hz. Aişe'nin hücreğine döndüğünü, Hz. Fatıma'yı yanına çağırtdığını ve Hz. Fatıma'nın kulağına hastalığı sonucu vefat edeceğini söyleyince

⁴²⁸Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/517-521.

Hiz. Fatıma'nın ağladığını, diğler kulağına da aile fertlerinden ona ilk gelecek olanın kendisi olduğunu söylemesinin ardından ise Hiz. Fatıma'nın güldüğünü belirtmiştir. Şıblı, Hiz. Peygamber'in vefat ettiğı gün yüzünün çok kansız olduğunu, Hiz. Fatıma'nın babasının hastalığından dolayı sürekli ağladığını, Hiz. Peygamber'in ise: "Kızım baban bugünden sonra hiç azap çekmeyecek." dediğini söylemiştir. Hiz. Peygamber'in durumu iyice ağırlaştığında arada "Namaz ve elinizde bulunan köleler hakkında dikkatli davranınız." dediğini ve Hiz. Peygamber'in elini havaya kaldırarak üç defa parmağıyla semâyı göstererek "Yüce yoldaşın huzuruna!" diyerek vefat ettiğini belirtmiştir.⁴²⁹

Ahmed Cevdet Paşa, Hiz. Peygamber'in hicretin on birinci senesinde bir gün hastalandığını ve minbere Ali b. Ebû Tâlib'in yardımı ile çıkararak şunları söylediğini belirtir: "Ey nas! Her kimin arkasına vurmuşsam işte arkam. Gelsin vursun, takas olsun ve kimin alacağı varsa işte malım. Gelsin alsın." Cevdet Paşa, daha sonra bu sözleri tekrarlayınca bir adam kendisinden üç dirhem iddia ettiğini ve hemen temin edildiğini belirtmiştir. Cevdet Paşa, Hiz. Peygamber'in Hiz. Ebû Bekir'den çok hoşnut olduğunu söylediğini, bugünden sonra Hiz. Peygamber'in hastalığının çok daha fazla şiddetlendiğini belirtmiştir. Bir gün Hiz. Peygamber'in yine mescide iki kişinin koluna girmesiyle gelebildiğini ve mescide Ensar'a "Ey nas! Benim irtihalimi düşünüp telaş ediyormuşsunuz? Bir peygamber ümmeti için müebbet kaldı mı ki, ben sizin aranızda müebbet kalayım? Mâlûmunuz olsun ki, ben Hazret-i Hakka vasıl olacağım ve şeref-i vuslata cümlenizden ziyade müstahakkım. Size nasihatim odur ki, ilk muhacirlere hürmet ve riayet edesiniz." buyurmuştur. Daha sonra "Ey Muhâcirin! Sizlere de vasiyetim budur ki, Ensar'a güzel muamele edesiniz. Onlar size iyilik ettiler. Sizi kendi memleketlerine getirdiler, hanelerinde barındırdılar, geçiminde darlıkları varken sizleri nefisleri üzere tercih ile mallarına ortak eylediler. Her kim Ensar üzerine hâkim olursa onlara riayet eylesin ve içlerinde kusur edenler olursa afv ile muamele etsin." diye nasihat ettiğini belirtmiştir. Daha sonra ise Hiz. Peygamber'in dünyada olan herşeyin Allah'ın kaza ve kaderine bağı olduğunu, kendisinin insanlara karşı şefkatli ve merhametli olduğunu, Müslümanlar ile Kevser Havuzu'nun kenarında bulşacaklarını, Kevser Havuzu'nda Peygamber ile bulşmak

⁴²⁹ Şıblı, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/521-526.

isteyenlerin elini ve dilini gereksiz şeylerden sakınması gerektiğini söylediğini ifade etmiştir.

Cevdet Paşa, Şiblî gibi Hz. Peygamber'in hastalığının artmasıyla Hz. Aişe'nin odasında kaldığını, hastalığı çok artınca namazı Hz. Ebû Bekir'in kıldırmasını istediğini, Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber hayattayken Mescid-i Nebevî'de on yedi vakit imamlık yaptığını belirtmiştir.

Cevdet Paşa, Hz. Peygamber'in Rebû'l-evvelin on ikinci günü sabah namazını mescidde Hz. Ebû Bekir'in arkasında kıldığını, daha sonra tekrar Hz. Aişe'nin odasına geldiğini ifade etmiştir. Bu sırada Üsâme b. Zeyd ile görüşerek onu askerî sefere gönderdiğini, daha sonra Mevlânâ Şiblî'nin de anlattığı gibi Hz. Fatıma'nın kulağına hastalığı sonucu vefat edeceğini söyleyince Hz. Fatıma'nın ağladığını, diğer kulağına da aile fertlerinden ona ilk gelecek olanın kendisi olduğunu söylemesinin ardından Hz. Fatıma'nın güldüğünü belirtmiştir.

Cevdet Paşa, Rebû'l-evvel ayının on ikinci günü Azrail'in Hz. Peygamber'den izin alarak yanına geldiğini, ona selam verdiğini ve Allah'ın emrini bildirdiğini, Hz. Peygamber'in ise: "Ey Azrail! Me'muriyetini yerine getir." dedikten sonra vefat ettiğini belirtmiştir.⁴³⁰

Her iki müellifimiz de Hz. Peygamber'in vefatını hadisler ışığında anlatmışlardır. Mevlânâ Şiblî'nin konuyu Ahmed Cevdet Paşa'ya göre daha detaylı anlattığı görülmüştür. Müelliflerimiz arasındaki bazı farklılıklar vardır. Bu farklılıklar şunlardır: Cevdet Paşa, Hz. Peygamber'in hasta olduğu sıralarda mescide geldiğinde üzerinde birisinin hakkı olup-olmadığını sorması ile ilgili bilgileri aktarırken; Şiblî, bu konuda bilgi vermemiştir. Şiblî, İslam tarihinde Kırtas Hadisesi olarak bilinen olay ile ilgili Hz. Peygamber'in son günlerinde vasiyet yazdırmak için kâğıt-kalem istediğini, fakat orada bulunanların bir kısmının Hz. Peygamber'in hastalığının tesirinden dolayı böyle bir istekte bulunduğunu söylediklerini, bir kısmının ise ileride kendilerine yol göstermek için bu istekte bulunduğunu söyleyenler arasında bir gürütü koştüğünü söylemiştir. Bu sebeple Hz. Peygamber'in olanlardan rahatsız olarak o anda bir şey yazdırmadığını, daha sonra Hz.

⁴³⁰ Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I/235-238.

Peygamber'in bir vasiyet yazdığını, vasiyette de Hz. Peygamber'in üç şey yazdığını söylemiştir.⁴³¹ Cevdet Paşaise Hz. Peygamber'in bir vasiyet yazdırmak isteyip-istemediği hakkında bilgi vermemiştir. İslam tarihinde daha sonra tartışmalara sebep olmuş Kırtas Hadisesi hakkında Cevdet Paşa'nın hiçbir bilgi vermemesi dikkat çekicidir.

Kırtas Hadisesi'nin daha sonraki zamanda Sünnîler ve Şîîler arasında bir ihtilafa sebep olmuştur. Şîîler Hz. Peygamber'in kâğıt-kalem istemekteki amacının vasiyet yazdırmak olduğunu, bu vasiyette de Hz. Ali'nin kendisine halef olmasını anlatacağını söylerler. Sünnîler ise Hz. Peygamber'in ağırlarının şiddetinden dolayı böyle bir istekte bulunduğunu, zaten Kur'an'ın emirlerinin tamamlanmış olduğundan konuşulacak başka husus olmadığını ifade ederler.⁴³² Burada aklî bir değerlendirme yapılacak olursa şu sorular sorulabilir: Hz. Peygamber kâğıt-kalem istedikten sonra bir şey yazırmayıp, daha sonra üç vasiyette bulundu ise Hz. Ali'nin kendisine halef olacağı gibi önemli bir şeyi neden söylememiştir? Ayrıca Hz. Peygamber tarafından yeniden tebliği icap bir şey varsa, hangi muhalefet onu istediğini tebliğ etmekten alıkoyabilirdi? Hz. Peygamber bu hadiseden sonra dört gün yaşadığına göre istediği tafsilatı veremezmiydi?

⁴³¹ Apak, Hz. Peygamber'in vefatından hemen önce vasiyet yazdırmak için kâğıt-kalem getirilmesini istediğini, buna karşılık Hz. Ömer'in Hz. Peygamber'in hastalığını ileri sürerek buna karşı çıktığını, bu sebeple yüksek sesli bir münakaşa olduğunu, yanında tartışılmasından rahatsız olan Hz. Peygamber'in kendisinin yalnız bırakılmasını istediğini ve vasiyetini yazdıramadığını söylemiştir. Kaynaklarda "Kırtas Hadisesi" olarak bilinen olay, daha sonraki İslam tarihi sürecinde ortaya çıkan siyesî-iktisadî arasında en fazla tartışılan hadiselerden biri olmuştur. Bkz. *Anahatlarıyla İslam Tarihi (1): Hz. Muhammed Dönemi*, s.402.

⁴³² Şiblî, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, I/521-522.

SONUÇ

İslam tarihinin temel kaynaklarını Kur'an, hadis ve ilk dönem İslam tarihi kitapları oluşturur. Ancak tarih alanlarındaki değişimler, İslam dünyasındaki farklı gelişmeler ve kaynakların giderek artması gibi sebeplerle bir değişim yaşanmıştır. XIX. yüzyılda siyer malzemesine olan güvenin azalmasının ardından, tarihî geçeklikten uzaklaşmış, yüceltilmiş Peygamber anlayışının yerine, yeniden mücadeleci kimliği öne çıkan, örnek peygamber algısını ortaya çıkarmak için çeşitli eserler yazılmıştır. Doğu ve Batı'da XIX. yüzyılda tarih anlayışındaki değişimi yansıtan ve daha sonraki dönem çalışmalarına esin kaynağı olan siyer kitapları yazılmıştır. Bu çalışmalar çağın İslam ve Hz. Muhammed algısını yansıtmaları bakımından da değerli eserler olmuşlardır.

Mevlânâ Şiblî ve Ahmed Cevdet Paşa'nın Hz. Muhammed algısı, XIX. yüzyılın Hz. Muhammed algısını göstermede bize yardımcı olmuştur.

Tarih, kelam, edebiyat, şiir ve düşünce tarihi gibi birçok alanda kendisini kanıtlamış bir kişi olan Mevlânâ Şiblî, Hz. Peygamber'in hayatını anlattığı *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet* eserinde bilgileri aldığı kaynaklarla birlikte aktarmıştır. Şiblî, kendi tarih anlayışını eserinde yansıtmıştır. Şiblî, eserinde konuları farklı kaynaklardan aldığı rivayetlerle anlatmış, ancak genellikle konu sonlarında kendi kabul ettiği doğruları da bildirmiştir. Şiblî, Hz. Muhammed algısını yansıtırken birçok konuda hadis kaynaklarından yararlanmış, olayları aytıntılı bir şekilde, ayetler ve sahih hadisler ışığında anlatmaya çaba harcamıştır. Şiblî, Kur'an, sahih hadis ve güvenilir rivayetlere göre Hz. Peygamber'in gerçekleştirdiği mucizelere eserinde yer vermiştir. *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet* eserinde ilk dönem İslam tarihçilerinin anlatımına yer vermenin yanında, Avrupalı tarihçilerin de görüşlerine yer vermiştir. Avrupalı tarihçilerin İslam'a aykırı görüşlerini tarihî ve aklî dedillerle çürütmeye çalışmıştır. Şiblî, eserinde konuları kronolojik bir sıra yerine sistematik bir düzenle yazmayı tercih etmiştir.

Çok değerli tarihçi, büyük devlet adamı, hukukçu, mütefekkir, edip, eğitimci ve sosyolog olan Ahmed Cevdet Paşa *Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ* eserinde eski dönemlerde kullanılan Türkçe kelimelere çokça yer vermiştir. Bu sebeple eserin

dilinin biraz ağır olduğunu görüyoruz. Cevdet Paşa, Hz. Peygamber'in hayatını anlatırken yararlandığı kaynaklarını okuyucuya vermemiştir. Konuları anlatırken kendisinin doğru olarak kabul ettiği bilgileri aktardığını görüyoruz. Konuları anlatımında birden fazla görüş göremeyiz. Hz. Peygamber'in hayatında gerçekleşen; Bedir Gazvesi, Hendek Gazvesi, Hevazinliler ile yapılan mücadelede meleklerin Müslümanlara yardım etmesi gibi birçok mucizevî olayları da aktarmıştır. Cevdet Paşa, konuları aktarırken farklı görüşlere veya oryantalistlerin görüşlerine yer vermemiştir. Hz. Peygamber'in hayatına dair olayları tarihsel bir sıra izleyerek anlatmıştır.

Mevlânâ Şiblî, Hz. Peygamber'in doğduğu ortamın fiziksel, kültürel ve dini yapısından bahsederken, Cevdet Paşa fiziksel yapıdan bahsetmemiş sadece kültürel ve dini yapıdan bahsetmiştir. Şiblî de, Cevdet Paşa da Hz. Peygamber'in nesebi konusunu ele almıştır. Müelliflerimiz Hz. Peygamber'in soyunu isim isim açıklayarak Adnân'a kadar dayandırmış; Adnân'ın soyunun da Hz. İbrahim'e dayandığını söylemişlerdir.

Şiblî ve Cevdet Paşa Hz. Peygamber'in sütanneye verilmesi olayından bahsetmişlerdir. Ancak Şiblî, Hz. Peygamber'in sütannesinden iki yaşında ayrılmamasının sebebinin Mekke'deki veba salgını olduğunu söylerken; Cevdet Paşa, bunun sebebinin Halime'nin Âmine'yi kandırarak kendisinde kalmaya ikna etmesi olduğunu söylemiştir. Müelliflerimiz Hz. Peygamber'in annesinin vefatı konusunda Âmine'nin Medine'ye gidiş sebebi konusunda farklı görüşlere yer vermişlerdir.

Hz. Peygamber'in Rahib Bahîra ile karşılaşması konusundan da her iki müellifimiz bahsetmiştir. Ancak Şiblî bu konuyu Avrupalı tarihçilerin de görüşlerine yer vererek anlatmıştır. Şiblî, Avrupalı tarihçilerin Hz. Peygamber'in Bahîra ile görüşmesine çok önem verdiklerini, bunun sebebinin de Hz. Peygamber'in dine dair tüm bilgilerini Bahîra'dan aldığını kanıtlamaya çalışmaları olduğunu belirtmiştir. Cevdet Paşa ise, bu karşılaşmada farklı rivayet ve görüşlere yer vermeden, orada gerçekleştiğini kabul ettiği mucizeler ile birlikte anlatmıştır.

Şiblî, Hz. Peygamber'in gençliğinde Ficâr Harbi'ne katıldığına dair bilgileri paylaşırken; Cevdet Paşa bu konudan hiç bahsetmemiştir. Her iki müellifimiz de Hz. Peygamber'in Erdemliler Topluluğu'na katılması ve ticarî faaliyetleri hakkında bilgiler vermiş olsalar da Şiblî'nin Hz. Peygamber'in katıldığı ticari seferleri daha ayrıntılı bir şekilde bizlere aktardığını görmekteyiz.

Müelliflerimiz Hz. Peygamber'e vahiy gelmesi olayının bir süreç olduğunu, Hz. Peygamber'in bu duruma risâlet gelmeden önce alıştırmaya başladığını bildirmişlerdir. Baskı ve işkenceler konusunda Şiblî, İslam'daki ilk şehidin Hz. Peygamber'i Kâbe'de korumaya çalışırken şehit düşen Hâris olduğunu belirtirken; Cevdet Paşa, ilk şehitlerin Ammar'ın anne-babası olan Yâsir ve Sümeyye'nin olduğunu söyleyerek iki farkı görüş ortaya çıkmıştır. Ayrıca Hâşimoğulları'na uygulanan boykotun nasıl bittiği konusunda da müelliflerimiz görüş ayrılığı yaşamışlardır. Şiblî, Hâşimoğulları'ndan bazılarının akrabalarının Müslümanların kötü durumuna daha fazla dayanamayıp araya girmesiyle ve sonunda antlaşmayı Mut'im b. Adî'nin yırtmasıyla boykotun bittiğini belirtirken; Cevdet Paşa, Hz. Peygamber'in amcası Ebû Tâlib'e Kâbe'nin duvarına asılan tüzüğün başlık dışındaki bölümlerinin böcekler tarafından yenildiğini söylediğini, Ebû Tâlib'in olanlara dayanamayarak Kureyş'ten söz aldığını, söylediklerinin doğru çıkması durumunda boykotu bitirmelerini teklif ettiğini ve Ebû Tâlib'in söylediğinin doğru çıkması üzerine Kureyş'in boykota son verdiğini söylemiştir.

Akabe Biatları ve İslam tarihinde dönüm noktası diyebileceğimiz Medine'ye hicret konusu her iki müellifimiz tarafından da anlatılmıştır. Ancak Cevdet Paşa, hicret sırasında Hz. Peygamber'in sığındığı mağaranın ağzının mucizevî bir şekilde örümcekler ve güvercinler ile kapatılması, sütü olmayan hayvanların süt vermesi gibi bazı mucizevî olayların gerçekleşmiş olduğunu söylerken; Şiblî, hicret sırasında bu tür olağanüstü olayların olduğundan bahsetmemiştir.

Hicretten sonra yeni bir dönemin başlaması, kurumsallaşma sürecine girilmesi, eğitim faaliyetlerinin artırılarak devam etmesi gibi önemli konuları her iki müellifimiz de genel olarak aynı görüş çerçevesinde anlatmışlardır. Ancak Şiblî, Medine'de Ensar ve Muhâcir'i kardeş ilan ettiğine dair bilgiler verirken; Cevdet Paşa bu konudan hiç bahsetmemiştir.

Hız. Peygamber'in müşriklerle olan mücadelesi, Hıristiyan ve Yahudilerle olan ilişkiler, müşriklerle yapılan barış antlaşması ve nihayetinde Mekke'nin fethedilmesi, Hız. Peygamber'in veda haccı ve vefatı gibi konuları her iki müellifimiz de aktarmışlardır. Ancak Şiblî, Bedir Gazvesi'nin asıl sebebinin müşriklerin Hadramî'nin intikamını almak istemeleri olduğunu söylerken; Cevdet Paşa, Bedir Gazvesi'nin nedeninin Ebû Süfyân'ın kervanını korumak istemeleri olduğunu söylemiştir. Hendek Gazvesi'nde Cevdet Paşa, meleklerin gelerek Müslümanlara yardım etmesinden bahsederken; Şiblî, meleklerin yardımı ile ilgili bir bilgi vermemiştir. Kurayza Yahudileri ile ilgili hüküm verilirken Cevdet Paşa, hakem olarak seçilen Sa'd b. Muaz'ın intikam ruhuyla karar verdiğini söylerken; Şiblî, Sa'd b. Muaz'ın Tevrat'a göre hüküm verdiğini söylemiştir. Şiblî, Mûte Savaşı'ndan dönen Hâlid b. Velîd'in ve diğer Müslümanların savaştan kaçtıkları için Medine'deki Müslümanlar tarafından kınandığını söylerken; Cevdet Paşa, böyle bir kınamadan bahsetmeyip, Mûte Savaşı'ndan orduyu Medine'ye getirmeyi başaran Hâlid b. Velîd'e "Allah'ın kılıcı" lakabının verildiği bilgisini paylaşmıştır. Necran Hıristiyanları konusunda Şiblî, Hız. Peygamber ile Necran heyeti arasındaki mübâhele korkusundan bahsederken; Cevdet Paşa, mübâheleden hiç bahsetmediği görülmüştür. Şiblî, Kırtas Hadisesi olarak bilinen Hız. Peygamber'in vefat etmeden önce bir vasiyet yazdırmak istediğini, bu sebeple ortamda seslerin yükseldiğini, daha sonra Hız. Peygamber tarafından yazdırılan vasiyette Hız. Peygamber'in üç şey yazdığını söylerken; Cevdet Paşa, Kırtas Hadisesi hakkında bilgi vermemiştir.

Sonuç olarak XIX. yüzyılda siyer malzemesinin güvenilirliği ile ilgili çıkan tartışmalar sebebiyle gerçeklikten uzak, yüceltmeci Hız. Muhammed algısının yerini yeniden "örnek peygamber" olarak değiştirmek için bazı âlimler çaba harcamışlardır. Mevlânâ Şiblî ve Ahmed Cevdet Paşa da bu âlimlerimiz arasındadır. Ancak Şiblî ve Cevdet Paşa her ne kadar "örnek peygamber" algısını ortaya çıkmak amacıyla olsalar da aralarında yine de görüş farklılıklarının olduğunu görüyoruz. Yalnızca Kur'an, sahih hadis ve güvenilir rivayetleri kabul eden Şiblî, aklî değerlendirmeler yapan, yenilikçi bir bakışı benimsemiştir. Cevdet Paşa ise eserinde aklî değerlendirmeye yer vermemiştir. Cevdet Paşa'nın Hız. Muhammed algısının geleneksel bakış açısına sahip olanlara benzer olduğu görülmüştür.

BİBLİYOGRAFYA

- Ağırakça**, Ahmet, “Kaynaklar Işığında İsrâ ve Miraç Olayı”, *Mardin Artuklu Üniversitesi İlahiyat Bilimleri Fakültesi Dergisi*, I, Sayı:2, 2014, s.1-31.
- Ahmad**, Anıs, “Şiblî Nu'mânî”, *DİA*, İstanbul, 2010, XXXIX/126-127.
- Algül**, Hüseyin, “Emîn”, *DİA*, İstanbul, 1995, XI/111.
- Apak**, Âdem, *Anahatlarıyla İslam Tarihi (1): Hz. Muhammed Dönemi*, İstanbul, 2009.
- , “Siyere Kaynaklığı Açısından Kur'an'ın Değeri ve Önemi”, *İstem*, VIII, sayı:16, 2010, s.9-18.
- Aras**, M. Özgü, “Arefe Günü”, *DİA*, İstanbul, 1991, III/151-152.
- Aydın**, Fuat “Nâmus”, *DİA*, İstanbul, 2006, XXXII/381-382.
- Azimli**, Mehmet, “İsrâ ve Miraç Olayları Üzerine Bazı Mülâhazalar”, *Bilimname: Düşünce Platformu*, VII, Sayı:16, 2009/1, s.43-58.
- Baktır**, Mustafa, “Suffe”, *DİA*, İstanbul, 2009, XXXIX/469-470.
- Belâzürî**, Ebû'l Abbâs Ahmed b. Yahyâ b. Câbir (ö.279/892), *Ensâbü'l Eşraf*, tah. Muhammed Hamidullah, Jerusalem, 1963.
- Bilgin**, Mustafa, “Hak Dini Kur'an Dili”, *DİA*, İstanbul, 1997, XV/153-163.
- Cemaleddin**, Mehmet, *Osmanlı Tarih ve Müverrihleri (Ayine-i Zurefa)*, Haz: Mehmet Arslan, İstanbul, 2003.
- Cevdet Paşa**, Ahmet, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, İstanbul, 1966-1969.
- , *Tezâkir*, yay: Cavid Baysun, Ankara, 1991.
- Çağış**, Özgür, *XIX. Yüzyıl İslam Tarihçiliğinde Ahmet Cevdet Paşa*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Isparta, 2014.
- Demir**, Ferda, *Yirminci Yüzyıl Siyer Yazıcılığında Hz. Muhammed Algısı: Muhammed Hüseyin Heykel, Muhammed İzzet Derveze ve İmadüddin Halil Örneği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), On dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Samsun, 2013.

Demircan, Adnan, *Nebevi Direniş Hicret*, İstanbul, 2000.

Erkal, Mehmet, “Cizye”, *DİA*, İstanbul, 1993, VIII/42-45.

Erşahin, Seyfettin, “Osmanlı Toplumunun Hz. Muhammed Hakkındaki Bilgi Kaynakları Üzerine Bir Bibliyografya”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, XVII, Sayı:3, 2005, s.335-358.

Erul, Bünyamin, “Hz. Peygamber’in Risalet Öncesi Hayatına Farklı Bir Yaklaşım”, *Diyanet İlmî Dergisi Peygamberimiz Hz. Muhammed (Özel Sayı)*, Ankara, 2003, s.38-44.

Fayda, Mustafa, “Hz. Muhammed’in Necranlı Hristiyanlarla görüşmesi ve mübâhele”, *A.Ü. İslam İlimler Dergisi*, sayı:2, Ankara, 1975, s.134-149.

-----, “İbn Hişam”, *DİA*, İstanbul, 1999, XX/71-73.

-----, “İbn İshak”, *DİA*, 1999, İstanbul, 1999, XX/94-96.

-----, “İbn Sa’d”, *DİA*, İstanbul, 1999, XX/294-297.

-----, “Mübâhele”, *DİA*, İstanbul, 2006, XXXI/425.

-----, “Siyer ve Megâzi”, *DİA*, İstanbul, 2009, XXXVII/319-324.

Gürkan, Menderes, “Vakfe”, *DİA*, İstanbul, 2012, XLII/463-465.

Gündüz, Şinasi, “İnziva”, *DİA*, İstanbul, 2012, XLII/255-256.

Halaçoğlu, Yusuf – **Aydın**, Mehmet Akif, “Cevdet Paşa”, *DİA*, İstanbul, 1993, VII/443-450.

Halaçoğlu, Yusuf, “Kendi Kaleminden Ahmed Cevdet Paşa”, *Ahmed Cevdet Paşa Semineri*, İ.Ü., İstanbul, 1986, s.1-6.

Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi Hayatı ve Faaliyetleri*, trc: Salih Tuğ, Ankara, 2003.

Hızlı, Mefail, “Siyer”, *Şâmil İslâm Ansiklopedisi*, Haz.: Ahmet Ağırakça vd., İstanbul, 1992, V/428.

İbn Hanbel, Ahmed (ö.241/855), *Müsned*, İstanbul, 1982.

İbn Hişam, Ebû Muhammed Abdülmelik (ö.218/833), *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, tah. Mustafa es-Sakkâ, Kâhire, 1955.

İbn İshak, Muhammed (ö.151/768), *es-Sîre*, tah. Muhammed Hamidullah, Konya, 1981.

İbn Sa'd, Ebu Abdullah Muhammed (ö.230/844), *et-Tabakatü'l-Kübrâ*, Beyrut, 1985.

İbn Seyyidinnâs (ö.734/1334), *Uyûnü'l-Eser fî Fünûni'l-Meğâzi ve's-Siyer*, tah. Muhammed el-id el-Hatrâvî ve arkadaşı, Beyrut, 1992.

İzğören, Ahmet Zeki, *Ahmet Cevdet Paşa*, İstanbul, 1999.

Kapar, M. Ali, *Hz. Muhammed'in Müşriklerle Münasebeti*, İstanbul, 1987.

Kuran, Ercüment, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Tarih Yazıcılığı", *Türkiye Günlüğü*, sayı:42, Eylül-Ekim 1996, s.113-118.

Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 2015.

Küçükaşçı, Mustafa Sabri, "Sikaye", *DİA*, İstanbul, 2009, XXXVII/177-178.

Kütükoğlu, Bekir, "Tarihçi Cevdet Paşa", *Ahmed Cevdet Paşa Semineri*, İ.Ü., İstanbul 1986, s.107-114.

Neumann, Christoph K., *Araç Tarih Amaç Tanzimat, Tarih-i Cevdet'in Siyasî Anlamı*, (trc: Meltem Arun), İstanbul, 2000.

Ortaylı, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul, 2003.

-----, "Osmanlı Tarih Yazıcılığının Evrimi Üstüne Düşünceler", *Türkiye'de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi*, der: Sevil Atauz, Sosyal Bilimler Derneği, Ankara, 1986.

Ölmezoğlu, Ali, *Ahmet Cevdet Paşa Hayatı ve Eserleri*, Celal Bayar Üniv. Araştırma ve Uygulama Merkezi, Manisa 2002.

-----, "Cevdet Paşa" mad., *İ.A.*, İstanbul, 1988, III/114-123.

Öğüt, Salim, "Say", *DİA*, İstanbul, 2009, XXXVI/206- 207.

Önkal, Ahmet, "Hicret", *DİA*, İstanbul, 1998, XVII/458-462.

Özcan, Azmi, "Nedvî, Süleyman Seyyid", *DİA*, İstanbul, 2006, XXXII/518-521.

Özdemir, Mehmet, “Siyer Yazıcılığı Üzerine”, *Milel ve Nihal İnanç Kültür ve Araştırma Dergisi*, IV, sayı:3, Ankara, 2007, s.129-162.

Özkuyumcu, Nadir, “Hilf”, *DİA*, İstanbul, 1998, XVIII/29-30.

Özşenel, Mehmet, “Gelenek ile Modernite arasında bir sentez denemesi: Seyyid Süleyman Nedvî (1884-1953)”, *Dîvân: İlmî Araştırmalar Dergisi*, XI, sayı:21, Şubat, 2006, s.115-126.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1993.

Sarıçam, İbrahim, *Hız Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Ankara, 2007.

-----, “Hz. Muhammed’in Hayatının Güncel Sunumu Üzerine Bazı Mülâhazalar”, *İstem*, IX, sayı:7, 2006, s.9-14.

Soydan, Celal, “Şibli’de Türkler”, *Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2001, I, sayı:3, s.181-190.

Şibli, Mevlânâ, *Büyük İslam Tarihi: Asr-ı Saadet*, trc: Ömer Rıza Doğrul, İstanbul, 1977.

Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr (ö.310/922), *Tarîhu ’l-Ümem ve ’l-Mülûk*, tah. Muhammed Ebü’l-Fazl İbrahim, Beyrut ts.

Tekindağ, Şahabettin, “Osmanlı Tarih Yazıcılığı”, *Belleten*, XXXV, sayı:140, Ankara, Ekim, 1971, s.655-662.

Tergip, Ayhan, “Siyer Yazıcılığı ve Türklerin Siyer İlmine Katkıları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Klâsik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı, 2010, s.221-232.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed (ö.279/892), *Sünen*, İstanbul, 1981.

Ülkütaşır, M. Şakir, *Cevdet Paşa Hayatı-Şahsiyeti-Eserleri*, Ankara, 1946.

Ünal, Mehmet Ali, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul, 2011.

Vâkıdî, Muhammed b. Ömer (ö.207/822), *Kitâb ’l-Megâzî*, tah. Marsden Jones, Beyrut, 1966.

Yardım, Ali, “Hz. Peygamber’i Anlatan İlim Dalları ve Şemâil Nev’i”, *Diyanet Dergisi*, Peygamberimiz (sav) Özel Sayısı, Dinî, İlmi ve Edebî Üç Aylık Dergi, XXV, sayı:4, Ankara, 1989, s.213-220.

Yavuz, Yusuf Şevki, “Ba’s”, *DİA*, İstanbul, 1992, V/98-100.

Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur’an Dili*, İstanbul ts.

Yüksel, Ahmet Turan, “Bir Tacir Olarak Hz. Peygamber”, *Diyanet İlmi Dergi- Hz. Muhammed(sav) Özel Sayı*, Ankara, 2003, s.137-148.

-----, “Yakın Doğu’da Ticaret Merkezi ve Panayırlar”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı:5, Konya, 1994, s.309-334.

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ÖZGEÇMİŞ

Sena İmancı 1990 yılında Ankara’da doğdu. İlköğretimi ve orta öğretimini Ankara’da tamamlayarak, 2008 yılında Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi/Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği bölümüne yerleşti. 2012 yılında Ankara Üniversitesi’nden mezun olarak, aynı yıl Ankara’da din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmeni olarak göreve başladı. 2013 yılında Necmettin Erbakan Üniversitesi İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı/İslam Tarihi bölümünde yüksek lisans eğitimine başladı. Şu an din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmeni olarak görev yapıyor. Medeni durumu bekârdır.